

Madde, Diyalektik ve Toplum

Bilim ve Aydınlanma Akademisi

Ocak 2018 | Cilt 1 | Sayı 1

DOSYA

Sovyetler Birliği'nde
Bilim

DOSYA

Eğitimde Müfredat
Değişikliği

Prof. Dr. Yannis Missirlis
İle Söyleşi

Bilim Emekçilerinin
Çağımıza Karşı Sorumluluğu

Evrin Eğitimi
Çalıştay Raporu

Çıkarken

Maddenin Değişimi, Diyalektiğin Yasaları ve Toplumsal Devrim İçin | Yayın Kurulu 1

Görüş

Bilim ve Aydınlanma Akademisi: Bilim Emekçilerinin Çağımıza Karşı Sorumluluğu | Erhan Nalçacı 3

Dosya: Sovyetler Birliği'nde Bilim

Sovyetler Birliği'nde Psikiyatri Kötüye Mi Kullanıldı? | Cem Taylan Erden, Tolga Binbay 6

Lisenko'nun Çalışmaları ve Yöneltilen Eleştirilerin Tarihsel Arka Planı | Alp Öztarhan, Engin Özkan 14

Ekim Devrimi Neden Toplum Sağlığında Diğer Sistemlere Göre Başarılı Oldu? | Akif Akalın 26

Dosya: Eğitimde Müfredat Değişikliği

Öğretim Programı (Müfredat) Değişikliği Nasıl Okunmalı? | Ebru Aylar 32

Yenilenen Müfredatın Çocuk ve Ergenlerin Psikososyal Gelişimine Etkileri | Ilgın Gökler Danışman 39

Rapor

Evrim Öğretimi Çalıştay Raporu | Evrim Öğretim Çalışma Grubu 48

Görüş

Antik DNA ve Neolitik Toplum | Mehmet Somel 55

Haberler

VI. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu' nun ardından:

Eğitimi Bilimsiz, Bilimi Evrimsiz, İnsanı Işıksız Düşünemezsiniz | Zelal Özgür Durmuş 58

Ekim Devrimi'nin 100. yılında Sovyetler Birliği'nde Bilim Sempozyumları | Nevzat Evrim Önal 61

Söyleşi

Prof. Dr. Yannis Missirlis ile Söyleşi 63

Interview

Interview with Prof. Dr. Yannis Missirlis 65

Kitap Tanıtımı

Bilim Emekçilerine Okuma Önerisi: Kendi Hikâyemiz ve Hikâyemizi Paylaşanlar | Sami Faik 67

Bilim Haberleri

2017' de bilim: Yeni Gelişmeler ve Yankıları | Ezgi Altınışık 72

Portre

BAA'dan Sosyalist Aydın Tefik Çavdar Anması 75

Kapak görseli | Diego Rivera, Dörtüyl Ağzındaki İnsan, 1933

Meksikalı sanatçı tarafından New York'ta Rockefeller Binası'nın lobisine yapılan bir duvar resmi. O günlerin (ve belki günümüzün) toplumsal ve bilimsel ortamını yansıtmaktadır. Bir projenin parçası olan resim her ne kadar siparişi veren dev sermaye grubu tarafından onaylansa da özellikle resimdeki Lenin detayı siparişin ve sanatsal etkinliğin yarıda kesilmesine neden olur. Resimde yer alan bazı detaylar 1933 yılında kapatılır. Ertesi yıl ise yerinden sökülür. Resim Diego Rivera tarafından daha sonra Meksika'da "İnsan, Evrenin Efendisi" adıyla tamamlanmıştır.

Madde, Diyalektik ve Toplum

Bilim ve Aydınlanma Akademisi'nin Hakemli Dergisidir.

Yılda dört sayı ve elektronik dergi olarak yayınlanır.

Ocak 2018 | Cilt 1 | Sayı 1

Yayın Kurulu Sekreteri

Erhan Nalçacı

Yayın Kurulu

Alp Öztarhan, Anıl Akpunar, Duha Alioğlu, Ebru Aylar, Engin Özkan, Erhan Nalçacı, Gizem Gül, İraz Akış, Nevzat Evrim Önal, Tolga Binbay, Yavuz Köroğlu, Zelay Özgür Durmuş

Danışma Kurulu

Akif Akalın, Aydemir Güler, Ayhan Filazi, Bora Maviş, Burçak Özoğlu, Bülent Cengiz, Candan Badem, Cihan Demirci, Çağlar Güven, E. Zeynep Suda, Emre Akbaş, Engin Akkaya, Ergi Deniz Özsoy, Erol Eroğlu, Ferit Pehlivan, Gökhan Akbay, Hasan Karabıyık, Hüseyin Özel, Iğın Gökler Danışman, İlhan İkedo, İlker Belek, Korkut Boratav, Mahinur Akkaya, Mehmet Somel, Mesut Odman, Mustafa Türkes, Nezhun Gören, Oğuz Oyan, Özgür Aydın, Rifat Okçabol, Ruhan Alpaydın, Semih Gürses, Serdal Bahçe, Sinan Sönmez, Volkan Kavas, Zuhal Okuyan

Adres

Konur Sokak, No:51/6, 06420 Kızılay-Çankaya/Ankara

E-posta

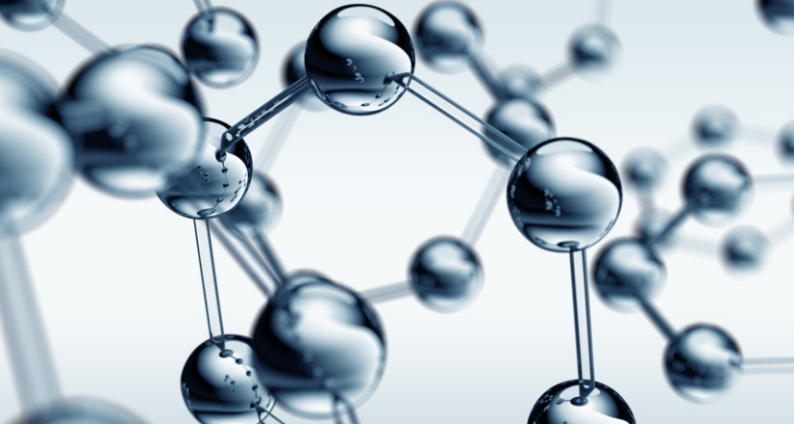
mdt@bilimveaydinlanma.org

Maddenin Değişimi, Diyalektiğin Yasaları ve Toplumsal Devrim İçin...

Yayın Kurulu

Bilim ve Aydınlanma Akademisi hem ülkemizde hem de dünyada bilimsel ilerlemenin sürdüğü ama bir yandan da aydınlatmaya yetmediği bir zamanda yola çıktı. Evet, bir yandan bilmenin ufku, sınırı genişliyor ama hemen yanı başında ise tüm bu bilme serüvenine gölge düşüren bir toplumsal akıl hali boy atıyor: Dinci gericilik, alternatif tıp, kuantum terapi, nefes terapi, şuur zerki gibi birbirinden çok farklı görünen bir akıl tutulması toplumdaki çok farklı kesimleri etkisi altına alıyor. Maddenin sınırları genişledikçe olanaklar genişliyor ama toplumsal aydınlanma, bilmenin ve olanakların gerisinde kalıyor. Diyalektik, bu haliyle işliyor.

Ve bir müdahale gerekiyor: Tarihe, topluma, dünyaya.

Bilim bu müdahalenin olmazsa olmaz bir parçası ve sermaye düzeninin bin bir haline bırakılamayacak bir önemde.

Bilim ve Aydınlanma Akademisi topluma ve

tarihe müdahale geleneğinin içinde belki de daha önce hiç yapılmamış bir adım atıyor ve hakemli bir bilimsel dergi yayıncılığına başlıyor: *Madde, Diyalektik ve Toplum*. Evet, maddenin değişimi, diyalektiğin yasaları ve toplumsal devrim için bilime odaklanacak bir dergi çıkarıyoruz.

Madde, Diyalektik ve Toplum yılda dört sayı olarak yayınlanacak. Ve gerek dinamik yayın kurulu, gerekse geniş bir deneyime yaslanan danışma kurulu ile daha önce yapılmamış olanı, bilim ile kurucu bir siyaseti bir araya getirmeye çalışacak.

Ortalamaya teslim olmadan, geçmişten kopmadan ve gelecekte de korkmadan.

Madde, Diyalektik ve Toplum elektronik ortamda dijital bir dergi olarak yayınlanacak. Ve katkılara, önerilere, eleştirilere açık olacak. Ancak öncelikleri de olacak: tarihselci yönlemlerle ele alınan bilim tarihi, özellikle reel sosyalizmde bilim deneyimine ilişkin makalelere öncelik verilecek. Bilimin boşluklarına yerleşmiş idealist sapmalara açılan polemikler yayınlanacak. Ve uzun bir süredir gerici bir saldırı altında olan bilimsel dünya görüşünün geliştirilmesi için çabalananak. Ayrıca günümüz kapitalizminde bilimin yapılış tarzına ilişkin eleştiriler de dergide yer bulacak.

Madde, Diyalektik ve Toplum bilim emekçilerini ve bilim severleri aydınlanma mücadelesi-

ne katkı yapması için teşvik edecek, yüreklen-
direcek ve bizzat kendisi bu katkıyı ortaya çı-
karacak.

Madde, Diyalektik ve Toplum her sayısında ba-
zı dosya konularına odaklanacak. Öncelikleri-
ne uygun olarak bazı başlıklara ağırlık vere-
cek. Bu çerçevede örneğin, bu ilk sayımızda
iki dosya konusu belirledik.

İlki, *Sovyetler Birliği'nde bilim* ile ilgili. Cem
Taylan Erden ve Tolga Binbay'ın "*Sovyetler
Birliği'nde psikiyatri kötüye mi kullanıldı?*"
başlıklı makalesi muhtemelen bu konuyu
Türkiye'de ilk kez ele alıyor. Alp Öztarhan ve
Engin Özkan ise bir diğer zor konuya el atıyor-
lar: *Lisenko "Olayı"*nı inceliyorlar. Ayrıca yine
bu dosya içinde Akif Akalın'ın "*Ekim Devrimi
ve Sağlık*" makalesini bulabilirsiniz.

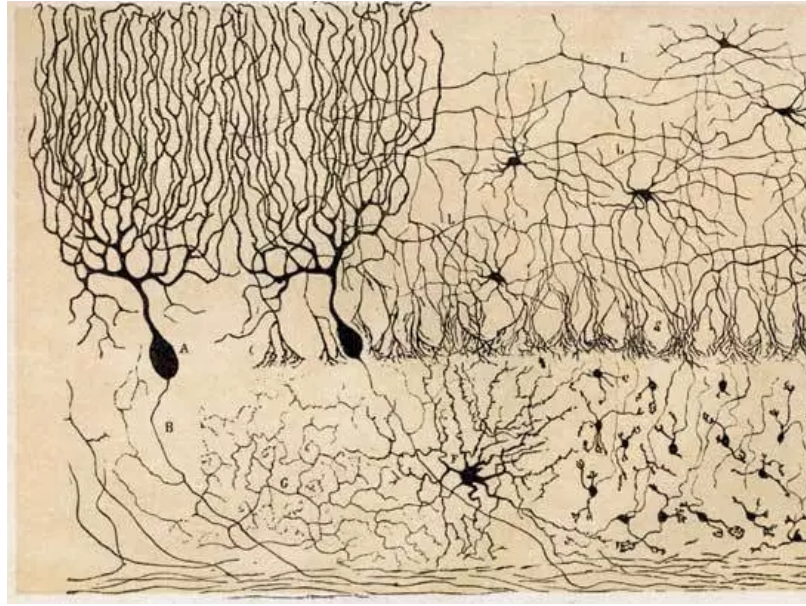
İkinci dosya konusunu ise *eğitimde müfredat
değişikliği* oluşturdu. Geçtiğimiz yıl Milli Eği-
tim Bakanlığı tarafından yürürlüğe konan
müfredat değişikliği ile ilgili dosyada Ebru
Aylar'ın "*Öğretim Programı (Müfredat) Deği-
şikliği Nasıl Okunmalı?*" ve İlgin Gökler Danış-
man tarafından yazılan "*Eğitim Sistemi ve Ye-
nilenen Müfredatın Çocuk ve Ergenlerin
Psikososyal Gelişimine Etkileri*" makaleleri
okunabilir. Ayrıca aynı dosyada "*Evrin
Eğitimi Çalıştay Raporu*"nu bulabilirsiniz.

Dosyaların dışında Mehmet Somel'in "*Antik
DNA ve Neolitik toplumsal dönüşüm*" yazısına
yer veriyoruz. Bilim ve Aydınlanma Akademi-
si üyesi olan Somel'in kendi ekibiyle birlikte
geçtiğimiz aylarda Anadolu'nun antik DNA
yapısı için önemli bir araştırma projesine
başladığını da hatırlatalım.

Madde, Diyalektik ve Toplum her sayısında
uluslararası veya ulusal düzeyde bilim emek-
çileri ile söyleşiler gerçekleştirecek. Bu sayıda
Yunanistan Komünist Partisi üyesi değerli bi-

lim insanı Yannis Missirlis ile gerçekleştirdi-
ğimiz söyleşiye yer veriyoruz. Türkçe ve
İngilizce olarak.

Madde, Diyalektik ve Toplum her sayısında ki-
tap tanıtımlarına ve tartışmalarına yer vere-
cek. Bu sayımızda yayın ekibinden Nevzat Ev-
rim Önal'ın yakın zamanda yayınlanan
"*Bilmiyorlar, Ama Yapıyorlar*" başlıklı kitabını
bilim emekçileri gözünden Sami Faik yorum-
luyor.

Ve *Madde, Diyalektik ve Toplum* her sayısında
Bilim ve Aydınlanma Akademisi'nden haber-
lere, düzenlenen sempozyumlara, planlanan
etkinliklere ve yakın zamanlı bilimsel geliş-
melere yer verecek.

Bilimi ve aydınlanmayı seven, isteyen, bunun
için mücadele eden herkesin katkısına açık
olarak. Evet, ilk sayı olması nedeniyle *Madde,
Diyalektik ve Toplum*'da davetli yazılara ağır-
lık verdik. Ancak sonraki sayılarımızda bize
göndereceğiniz makalelerin çoğalacağını
umuyoruz.

Keyifli okumalar dilerken yolumuz açık olsun,
diyoruz.

Bilim ve Aydınlanma Akademisi: Bilim Emekçilerinin Çağımıza Karşı Sorumluluğu

Erhan Nalçacı

Bilim ve Aydınlanma Akademisi (BAA) sadece bir kaç ay önce, Ekim 2017'de kuruldu. Bu kuruluş ülkemizin bilim emekçilerinin içinden geçtiğimiz çağa karşı sorumluluğunun ürünüydü. Bu yazıda söz konusu sorumluluğun ne anlama geldiğini tanımlamaya çalışacağız. Bu tanımlı yapabilmek için öncelikle içinden geçtiğimiz çağın niteliğini saptamalıyız.

İçinde bulunduğumuz tarihsel dönemin kuramsal anlamda en genel ifadesi, emperyalizm aşamasındaki kapitalist üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişimini engellemesidir. Bu tarihsel bunalımın halen içinde bulunduğumuz sosyalizme geçiş çağı tarafından aşıla-
cağını düşünüyoruz. Dolayısıyla bunalım kendisini sosyalizme geçememenin sıkıntısı olarak gösteriyor.

Bu bunalımın yarattığı tehdit ve çürüme sektörlerden bağımsız olarak bütün emekçileri etkiliyor. İnsanlar bunun farkına varsın veya varmasın çürümenin, anlamsızlığın, yoksullaşmanın, çevre felaketlerinin ve olası savaşlarda mahvolmanın sıkıntısını hissediyor.

Üretici güçleri doğrudan geliştirmek gibi bir toplumsal alanda çalışan bilim emekçileri ise bu sorunu eşitsiz gelişim koşullarında dünyanın her yerinde yaşıyorlar. Türkiye'deki bilim emekçilerinin sıkıntısı da bu genel duruma bağlı ama kendine özgü bazı özellikler taşıyor.

Türkiye'de bilim emekçilerinin sıkıntısı

Öncelikle Türkiye'de bilim emekçileri Cumhuriyet'in bir monarşiyeye dönüştürülme girişiminden en çok etkilenen toplumsal tabakalardan biri oldu. Türkiye'de bilim üretimi ve bilim emekçisi istihdamı, araştırma enstitüsü gibi kurumlar yerine başlıca üniversitelerde gerçekleşiyor. Rejimin niteliğinin değişimi, üniversiteleri, emir komuta zinciri içinde, söz hakkının olmadığı ve hukuksuz olarak çalış-
ma hakkına son verilebildiği bir korku tüneline çevirdi. Ne yazık ki var olan gücümüz ne işçi sınıfı siyasetinin çok uzağına düşen liberal tezlerin işlendiği akademisyen bildirisinin etkisine ne de AKP hükümetinin 15 Temmuz darbe girişimini suistimal eden baskısına ve akademisyen tasfiyesine engel olabildi.

Tabii ki üniversite, üretim tarzlarının üstünde, ideal bir kavram değildir. Aksine üniversiteler içinde bulunan tarihsel durumu yansıtmaktadır. Yine de bilim insanları diğer emekçilere göre, egemen sınıfın gereksinimlerini karşılayacak şekilde, sömürü düzenini tehdit etmeyecek kadar bilgiye ulaşabilirler ve bunun üzerinde serbestçe düşünebilirlerdi. Şimdi bu dahi istenmiyor; kesin bir patro-
naj altında, daha sonra değineceğimiz çok dar ve apolitik bir alanda ter akıtılması isteniyor.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile bilimlerin genellenmesine dayanan ve o bütün içinde bir eylem kılavuzu oluşturan "bilimsel dünya

görüşü” kavramı solup gitmişti. Zaten Türkiye’de Cumhuriyet zamanında da hâkim olan bilim felsefesi pozitivistimdi ve bu bilinemez-ciliğin yaydığı yüzeysellik her alanda hissediliyordu. Belirli bir alanda bilimsel olarak üretken olmak ile bilimsel dünya görüşüne sahip olmak arasında hep bir açı vardı. Kapitalizmin doğası gereği bu böyleydi.

Ancak rejimin laik özelliğinin ortadan kaldırılması ve düzenin rasyonelitesinin buharlaşması, söz konusu akıl yarılmasını derinleştirdi. Üniversite öncesi eğitimde cihat eğitiminin müfredata girdiği ama evrim kuramının çıkarıldığı, müftülere nikâh yetkisinin verildiği yıl, “araştırma üniversitesi” olarak seçilen üniversitelerin mensuplarının sevinmesi beklendi. Artık bilim emekçilerinin bütünü diğer parçaları üzerinde bilimsel olmayan düşüncelere sahip olması yetmiyor, uzmanlık alanında da bilim dışına düşmesi isteniyor. Ayrıca düzenin içindeki çürümenin boyutu, bilim emekçilerinin meşrulaştırıcı müdahalelerine ihtiyaç duyuyor. Düzen arsızca bilim emekçilerini kendi ideologu olarak kullanmak istiyor. Lisans eğitiminden itibaren bir bilimcinin üzerine boca edilen ideolojik yükten arınması birçok kez imkânsızlaşıyor.

Bu ağır ve gerici ideolojik saldırının altında yaşamamanın yanı sıra bilim emekçileri emeklerinin anlamı sorunuyla da karşı karşıyalar. Bilimin günümüz kapitalizminde yapılış tarzı Türkiye’de bilim insanlarını taşeronlaştırıyor. Onları, sonucunu alamayacakları, bütünü göremeyecekleri kadar küçük alanlara sıkıştırıyor. Bilim emekçileri, sonuçlarından sadece farklı ulusların kapitalist tekellerinin yararlanabileceği şekilde yayın yapmaya zorlanıyor ve bütün mesleksi ilerleme bu yayınlara

bağlanıyor. Bu süreç, farklı ülkelerde, farklı parçaları üretilen bir uçağın, bir kanadının birkaç vidasını sıkmaya benziyor ve aslında neyin vidasının sıkıldığının hiç farkına varmadan uzayıp giden bir emek süreci işliyor. Araştırmasını bir yabancı dergiye gönderen araştırmacı, emeğinin bir tekel tarafından yeni bir silahın, bir GDO’lu tohumun, askeri amaçlı bir robotun geliştirilmesinde kullanılıp kullanılmadığını hiçbir zaman öğrenemiyor. Dosyalar yayımla doluyor belki ama parçalanmış emeğin insanlığın (nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıflar diyelim isterseniz) ilerlemesi ve mutluluğu ile ilişkisi kurulamıyor.

Bilim emekçileri, bütün bu taşeronlaştırma ve akıl yarılmalarına karşın emeğinin karşılığını almakta da zorlanıyor. Düzen Türkiye’de ve tüm kapitalist ülkelerde az çok aynı yöntemleri kullanarak, kaliteli, iş güvenceli çalışma hakkını kısıyor. Geçici, performans dayalı, yarım zamanlı, projelerin bitişi ile tekrar tekrar işsiz kalınan, sürekli gelecek kaygısı taşıyan bir emek kategorisi yaratılıyor. Piyasa kurallarına göre yönetilen üniversiteler, emekten çalmanın her türlü yolunu gözetir hale geliyorken emek sömürüsü gözle görülmeyen büyük ve uluslararası bir çarkta gerçekleşiyor. Bilim emekçileri katma değer üretken bu sermaye döngüsünün canlı sermayesi haline geliyorlar.

Sosyalizm bütün bu sorunları çözer

Bütün bu kuşatmayı yarmak için çağını doğru değerlendiren bilim emekçilerine büyük bir sorumluluk düşüyor. Yukarıda tanımladığımız sorunların çözümünün sosyalist bir cumhuriyette olduğunu görüyoruz. Bilim emekçileri, toplumun bütününe müdahale edecek

kanalları ancak sosyalizmde yaratabilirler. Derinliğine ve özgürce düşünmesini öğrenmek, ancak bu zeminde yükselebilir. Bilimsel dünya görüşü, gericiliği bu koşullarda mutlak olarak yener; siyasette ve bilimde bir rehber haline gelebilir. Sosyalizmde merkezi planlamaya bağlı olarak büyük ölçekli, kamusal finansmanlı, bütün emekçilerin mutluluğu ve refahını gözetken ve bilim emekçisinin yaşarken sonuç aldığı kolektif bir bilimsel etkinlik mümkün olabilir. Bilim emekçileri sosyalizm koşullarında iş güvencesi ve nitelikli işe kavuşabilirler.

Bunlar güçlü fikirlerdir, ancak incelikle örgütlenmediği zaman kendiliğinden çalışması beklenmemelidir.

Bu nedenle BAA'nın yakın çevresinden başlayarak halka halka bu kuşatmayı yarması, bilim ve akademi alanına özgü kadroları yetiştirmesi gerekiyor. Unutmayalım; üniversiteler düzenin araçlarıdır ve öğrenciler lisans eğitimlerinden başlayarak benzer bir ideolojik-siyasi angajmana sürüklenmektedir. Başka bir deyiş ile dar dünya, sosyalist bilim emekçilerinin gelişkinliği önünde dahi bir engel olarak çıkmaktadır.

Tam da bu nedenlerle ideolojik-siyasi-örgütsel kuşatmayı yarmak için önümüzde dağ gibi biriken ideolojik sorunlardan başlamayı tercih ettik. Bunun oldukça karmaşık bir iş olduğunu kabul etmeliyiz. Bir yerde, günümüzün bunalımı, genel olarak Marksizm'in ve onun bütünü açıklama iddiasının gözden düşürülmüş olması ile de ilişkilidir. Kuşatmayı yarmak, dinci gericiliğin kaba safsataları ile uğraşmanın ötesinde, bilimsel gelişmelerin kötü niyetli idealist yorumlarıyla başa çıkmayı da gerektiriyor. Bu açıkça diyalektik materyalizmin ele alınması ve günümüz bilimleri-

nin ışığında bütünü açıklama yeteneğinin geliştirilmesi anlamına geliyor. Eğer söz konusu gelişim sağlanabilirse kat edilen mesafenin yararlarının üniversite duvarlarını aşacağı ve işçi sınıfının siyasi mücadelesine katkı yapacağını da söyleyebiliriz. Her devrimci dönem, devrimci bir teoriyi gereksinir. Bunu başara-bilecek ön kadro birikimimizin olduğunu sevinerek söylemeliyim.

Bilim tarihinin tarihselci yaklaşımla ele alınması ve idealist, pozitivist tarihçilerin elinden kurtarılması, mücadelenin başka bir yönüne işaret ediyor. Ayrıca unutmayalım; Sovyetler Birliği, reel sosyalizm deneyimi ve bugün sürmekte olan Küba'da sosyalist devrim süreci, güçlü bir damar olarak bilimsel başarıları da kapsamaktadır. Oysa bunlar ya emperyalist yalan makinesinin gazabına uğramışlardır ya da unutulmaya terk edilmişlerdir. Bu tarihin araştırılması ve açığa çıkarılması BAA'nın başlıca işlerinden birisi olacaktır.

Bütün bu çalışmalar Türkiye'de ve dünyada bilim üretiminin eleştirisi ve alternatifinin tartışılmaya açılması, ama bunun sektörel olarak değil, toplumu bir bütün olarak ele alacak şekilde yapılmasını da gerektiriyor.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: BAA, dünyamızın ve işçi sınıfının karşı karşıya olduğu karmaşık sorunları çözmek için kendini çağına karşı sorumlu hisseden bilim emekçilerinden başlayarak toplumun tümüne seslenmeyi amaçlayan bir siyasi kültür ve örgütlenme çalışması olarak tanımlanabilir.

Çağına karşı kendini sorumlu hisseden tüm bilim emekçilerini Bilim ve Aydınlanma Akademisi'ne davet ediyoruz.

Sovyetler Birliği'nde Psikiyatri Kötüye mi Kullanıldı?

Cem Taylan Erden, Tolga Binbay

Özet

Gerek bilimsel yayınlarda gerekse yazılı basında Sovyetler Birliği'nde psikiyatrinin siyasi amaçlarla kötüye kullanıldığına dair birçok yayın bulunmaktadır. Bu yayınlarda özellikle yavaş ilerleyen şizofreni tanısının rejim muhalifi siyasi aktivistleri sindirmek, zorla hastaneye yatırmak ve istem dışı tedavi etmek gibi uygulamalarda kötüye kullanıldığını öne sürmektedir. Bu makalede, söz konusu yayınlar ele alınarak bu iddialar değerlendirilmiştir. Yaptığımız değerlendirmeye göre iddiaları taşıyan yayınların bazı ortak özellikleri bulunmaktadır: (i) Yayınlar ağırlıklı olarak Batı Avrupa kaynaklıdır ve sınırlı sayıda yazarın tekrarlayan yayınlarına dayanmaktadır. (ii) Yayınlarda kopyala-yapıştır yöntemi ile önceki yayınlardan alınmış bölümler kullanılmaktadır. (iii) Yayınlar orijinal belgelerden çok kişisel görüşme ve deneyimlere dayanmaktadır. (iv) Bazı yayınlarda yazarlar iddiaları kendi önceki yayınlarına atıfta bulunarak kurmaktadır. (v) Sovyet psikiyatrisi tarihsel gelişimi içinde ele alınmamaktadır. (vi) Farklı ülkelerin uygulamaları ile karşılaştırmalı bir analiz yapılmamaktadır. (vii) Psikiyatri uygulamalarının ve düşüncesinin kendi iç gelişimi göz ardı edilmektedir. Bu makalede ulaştığımız bilgiler Sovyet psikiyatrisinin özellikle birkaç kişi ya da kuruma dayanan örgütlü bir saldırı ile karşı karşıya kaldığı yönündedir. Döneme damga vuran iki eğilim, birincisi Sovyet sosyalizminin ideolojik ve siyasal tıkanıklığı, ikincisi de Sovyet imgesi etrafında özellikle Batı Avrupa'da oluşmuş olan daha geniş soru işaretleri nedeniyle Sovyet psikiyatrisinin üstündeki kötü algı yerleşiklik kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sovyetler Birliği, psikiyatri, yavaş ilerleyen şizofreni, ideoloji, soğuk savaş

Aslında çok da kısa sayılamayacak bir tarih tek bir cümle ile özetlenebilir: *“Sovyetler Birliği'nde aktivistlere karşı sistematik baskı uygulanmıştır ve psikiyatri de bu baskıya kılıf olarak kullanılmıştır”* (van Voren, 2010a). Nasıl olsa artık sahibi kalmamış bir tarihten, Sovyetler Birliği'nden bahsediyoruz. Sahibi, muhatabı olmayınca da iddiaların ele alınması gerekliliği ortadan sanki kalkıyor ve hatta iddialar tarihsel birer gerçekliğe dönüşüyor. Hem de kolayca kabul ediliveren bir gerçeğe. Sovyetler Birliği'nde psikiyatrinin kötüye kullanılması da bu tür bir tarihsel gerçek. İnşa edilmiş, satır satır yazılmış ve sahipsiz kalmış.

Bu makalede Sovyetler Birliği'ndeki psikiyatri anlayışı ve uygulamaları doğrudan yer almıyor. Daha çok psikiyatrinin kötüye kullanılması iddialarının ortak özelliklerine ve ilginç rastlantılara bakacağız. Ve söz konusu rastlantıların olası anlamlarını tartışacağız.

Öncelikle bir noktanın altını çizmeliyiz: Ağırlıklı olarak kişisel beyanlarla kurulan bir tarih Sovyetlerde psikiyatri. Ki bu kişisel beyanlar birçok “akademik” makalenin temel yapıtaşını da oluşturabiliyor (Healey, 2014; van Voren, 2016). Ve bu makalelerin neredeyse tamamına göre Sovyetlerde psikiyatri “kötü-

ye kullanıldı." Hâl böyle olunca da Sovyetler ve psikiyatri konusu anti-Sovyetik, anti-komünist propagandanın en çok işlenen, en çok sevilen başlıklarından bir tanesi olarak öne çıkıyor.

Örneğin PubMed'de başlığında Ekim 2017 tarihin-de başlıklarında ya da özetlerinde "Türkiye ve psikiyatri" anahtar kelimeleri olan 117 makale yer alırken, başlığında ya da özetinde "Sovyet ve psikiyatri" anahtar kelimeleri olan 231 makale yer almaktadır. Ayrıca Google arama motoruna göre yine aynı tarih itibariyle İngilizcede Türkiye psikiyatrisi üzerine sadece iki kitap bulunurken Sovyet psikiyatrisi üzerine 50'den fazla kitap bulunmaktadır. Sovyet psikiyatrisi bir biçimde daha fazla ilgi çekmiş ve halen de çekiyor.

Bu görece ilgi gören yazın ses de getirmiş. Çünkü Sovyet psikiyatri pratiğini Nazi Almanyası'ndaki psikiyatri uygulamalarıyla eşitlemek, o uygulamalarla benzerlik kurmak için malzemeler ortaya çıkarılmış (van Voren, 2010a). Bu malzemeler sayesinde ise soğuk savaşın en etkili olduğu 1970'ler ve 1980'ler boyunca özellikle Batı Avrupa'da Sovyet psikiyatrisinin tıpkı Nazi Almanya'sındaki gibi insanlık dışı uygulamalara imza attığı ve "ideolojik amaçlarla siyasi otoritenin emrine girdiği" anlatılmış. Etkili de olmuş.

Kısa tarihçe

Sovyetlerde psikiyatrinin kötüye kullanıldığı iddiaları 1970'li yılların başında başlamaktadır. Bu iddiaya göre Sovyet psikiyatri uygulamaları, özellikle de yavaş ilerleyen şizofreni tanısı "rejim muhalifi siyasi aktivistleri" sindirmek, zorla hastaneye yatırmak ve istemdisi tedavi uygulamak için kullanılmıştır (Lav-

retsky, 1998; van Voren, 2010b; van Voren, 2016). Önceleri Batı Avrupalı sivil toplum kuruluşları tarafından dillendirilen iddialar 1972 yılında Dünya Psikiyatri Birliği (DPB) tarafından da dile getirilmiştir (van Voren, 2010b). 1976'da, iddiaların sembol ismi haline gelen ve yavaş ilerleyen şizofreni tanısı alan Vladimir Bukovski¹ Pinochet zindanlarında hapis tutulan Şili Komünist Partisi Genel Sekreteri Louis Corvalan ile değiş tokuş yapılır.² Bir yıl sonra DPB'nin 1977 Honolulu Kongresi'nde konu özellikle ABD heyeti ile Sovyet heyeti arasında açık bir tartışmaya dönüşmüştür (van Voren, 2010b). İddialar özellikle Batı Avrupa'da genel kabul görür ve bu nedenle Sovyet devletinin çeşitli kurumlarının yanı sıra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin de gündemine girer. Bu çerçevede çeşitli teknik ve istihbarat raporları hazırlanır. Bu raporlar doğrultusunda karşı hamle 1983'te gelir ve Sovyetler Birliği DPB'nden çekilir (vanVoren, 2010b). Öte yandan Gorbaçov yönetimi tarafından uygulamaya konan politika değişiklikleri kapsamında ABD ile görüşmelerde Sovyet psikiyatrisi de başlıklardan birisi haline gelir (van Voren 2010b). Bu çerçevede oluşturulan ABD'li bir heyet 1988 yılında Sovyetler Birliği'nde birçok psikiyatri kurumunu denetler, hastalarla görüşür ve tanısal incelemelerde bulunur.³

¹ <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/tolga-binbay/bu-bukovski-ol-bukowski-degil-216802>

² <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/luis-corvalan-communist-who-helped-allende-become-chiles-president-and-was-later-exchanged-for-the-2034138.html>

³ Raporun tamamına internette ulaşılabilir: United States Delegation to Assess Recent Changes in Soviet Psychiatry, 1990. Report of the U.S. Delegation to Assess Recent Changes in Soviet Psychiatry. Schizophr Bull. 15 (4 Suppl): 1-79. Ayrıca aynı dönemde bir Sovyet heyeti de ABD'de incelemelerde bulunuyor. Bu ziyarete dair bir görüş için: Yegerov, V. F., 1992. And How Is It Over There, Across the Ocean? Sch Bulletin. 18: 7-14.

İddialardaki ortak özellikler

İddialar ve tarihsel gelişmeler kabaca bu şekilde. Bu tarihsel gelişmelerin arkaplanına ulaşmak ise çok kolay değil. İnternet çağına ulaşmış olsak dahi tarihsel gelişmelere dair farklı bir okuma yapan kaynağa ulaşmak pek kolay değil. Konuyla ilgili hemen her makalede bulunabilen tarih okuması yukarıdaki çerçeveyi tekrarlayan yayınlardan ibaret. Ancak, ulaşmak zorlu da olsa tüm bu tarih anlatısına itiraz eden ve tarihi farklı okuyan yayınlar bulmak da mümkün (Wortis, 1950; Calloway, 1993; Slovenko, 2002).⁴ Bu itirazlar Sovyet psikiyatrisinin Sovyetler tarafından değil soğuk savaş çerçevesinde Batı tarafından politik amaçlarla kötüye kullanıldığını da iddia ediyor (Slovenko, 2002). Ama öte yandan dünyada ve Türkiye'de güncel psikiyatri camiasının çoğunluğu Sovyet psikiyatrisine dair oluşturulan egemen anlatıya ikna olmuş görüntüsü veriyor.

Eğer iddiaların tam tersi geçerli ise egemen olan imgenin yaratılması ve yerleşmesi nasıl mümkün olmuş olabilir? Çok boyutlu bir yanıtı var bu sorunun. Eldeki malzemedan, yani İngilizce makale ve kitap metinlerine hâ-

kim olan bazı özelliklerden, çakışmalardan ve isimlerden bazı yanıtları çıkarmak mümkün. Saptayabildiğimiz yedi ayrı ortak özellik olduğunu söyleyebiliriz.

Tekrarlayan yazar isimleri ve tarzlar

Taranan makale ve kitapların hemen göze çarpan özelliği bazı isimlerin kendilerini Sovyet psikiyatrisi konusuna adanmış olmaları. Akademik anlamda pek şaşırtıcı olmayabilecek bu durum, akademi dışı isimleri de içeriyor. Bu konuda özellikle Hollandalı Robert van Voren ilginç bir isim. Konuyla ilgili birçok ödülün sahibi ve aynı zamanda doğrudan bu konuyla ilgili bir Avrupa sivil toplum kuruluşunun da CEO'su.⁵ Neredeyse tüm hayatını ve mesleki kariyerini Sovyet psikiyatrisine adanmış olan van Voren'in makale ve kitaplarındaki iddialar ağırlıklı olarak kendi önceki yayınlarına ve kişisel görüşmelerine, dostluklarına dayanıyor.⁶ Öte yandan konuyla ilgili bazı yayınlar da neredeyse birkaç kalemin elinden çıkmış gibi duruyor.⁷ Duruma dair sık başvuru raporları ise ABD kaynaklarıncaya da Sovyet iktidarının ideolojik anlamda hegemonya kurmakta hep zorlandığı Ukrayna kaynaklı (van Voren, 2010b).

Fabrikasyon yazılar

Makale ya da kitap yazarlarının kendi önceki yazılarına atıfta bulunması olağan karşılanabilir. Ancak farklı kitap ya da makalelerdeki paragrafları, bölümleri yeniden ve yeniden kullanmak fabrikasyon olarak tanımlanmak-

⁴ Paul Calloway'in kitabı ayrı bir yeri hak ediyor: Sovyet psikiyatrisinin içinden bilgi veriyor ve tartışmaların, süreçlerin ve gelişmelerin tamına dair ilk ağızlardan bilgi ve belge sağlıyor. Açıkçası İngilizcede (ve haliyle internette de) egemen görüşün karşısında yer alan daha kapsamlı bir kaynak yer almıyor. Kitaba öyle kolay ulaşamadığımızı da not edelim. İnternette sadece iki adet bulmak mümkündü. Öte yandan bu kapsamlı kitapla ilgili tüm psikiyatri kitaplarında sadece bir (evet, sadece bir) değerlendirme yazısı bulunduğunu da belirtelim. Kitap ve içeriğiyle ilgili tam bir yok sayma var. Ayrıca kitabın önsözünü yazan Joseph Wortis'in 1950'lerde yaşadıkları da aslında konunun çerçevesini çizmesi açısından tarihsel bir önem taşıyor: Wortis savaş sonrası Sovyetleri ziyaret eder ve ziyareti sırasındaki gözlemlerini Soviet Psychiatry (1950) isimli bir kitapta toplar. ABD'ye dönünce Amerikan Psikiyatri Birliği başkanından kitaba önsöz yazmasını ister. İster istemesine ama aradan haftalar geçmesine rağmen yanıt alamaz. Birkaç ay sonra ise karşılaştıklarında APA Başkanı kitabı yayınlamamasını salık verir. Ve hemen ardından da ABD'de McCarthy süreci başlar.

⁵ Tanım kendisine aittir: "Chief Executive of the Global Initiative on Psychiatry" - <http://www.gip-global.org/>

⁶ Bu konudaki örnekler için van Voren 2010 ve 2016'ya bakılabilir.

⁷ Örneğin Sidney Bloch ve Peter Reddaway Sovyet psikiyatrisi konusunda benzer iddiaları İngilizce işleyen üç ayrı kitabın yazarıdır: Psychiatric Terror: How Soviet Psychiatry is Used to Suppress Dissent (1977); Russia's political hospitals (1978); Soviet Psychiatric Abuse (1984).

dır. Sovyet psikiyatrisi söz konusu olduğunda ise bazen aynı kitabı farklı isimlerle yeniden basmak bile mümkün olabilmektedir.⁸ Öte yandan Robert vanVoren'in yazılarında fabrikasyonun ilginç örneklerine rastlamak da mümkün. Örneğin Sovyetler Birliği devlet başkanı olan NikitaKruşev'e atfedilen 1959 tarihli bir konuşma vanVoren'in hemen her yazısında, kitabında yeniden ve yeniden kullanılmaktadır.⁹

Belge yok, kişisel sohbet çok

Psikiyatrinin kötüye kullanımı ile ilgili belgelerin genellikle kişisel deneyimlere dayalı olduğunu belirtmiştik. Farklı yayınlarda bu kişisel sohbetlere yer verilmekle birlikte Robert van Voren yine açık ara fark atmaktadır: Sovyet psikiyatrisinin mağduru olduğu iddia edilen hemen her kişi ile yakın dostluğu ve ilişkisi bulunmaktadır: Vladimir Bukovski, Anatoly Koryagin, Pyotr Grigorenko (ayrıntılı sohbetler ve bilgiler için bkzn. vanVoren, 2010). Elbette ki bu yayınlar bir tür sözlü tarih çalışması olarak da görülebilir ancak mağdur olan kişilerin kritik beyanlarını dost sohbetlerine saklamaları dikkat çekicidir. Ki bu taraz Sovyet tarihi söz konusu olduğunda anti-Sovyetik yazında sık karşımıza çıkmaktadır: bilimden müziğe kadar her alanda “dostlar fısıldamaktadır” (Okuyan, 2017).

Sürekli kendine atıfyapmak

İddiaları kaleme alan yazarlar, aynı malzeme-

yi, birbirlerine yeniden atıfta bulunarak yeniden ve de yeniden yazıyor; hem de on yıllar boyunca (örn. olarak bkzn. Van Voren, 2010 ve van Voren, 2016). Yeni tarihli makalelerde dahi (Healey, 2014) artık tarihsel bir belge olarak kabul edilen bu yayınlara atıfta bulunuluyor. Tarih bir nevi sürekli kendi önceki yazılarına, sohbetlerine atıfta bulunan yazarlarca inşa ediliyor.

Buharlaştıran tarih

Yayınlara bir diğer özelliği de tarihselliğinin olmaması. Tarihsellik derken hem psikiyatri bilgisinin tarihselliğinden hem de psikiyatri pratiğini etkileyen toplumsal yapıların tarihselliğinden kopuk olmasını kastediyoruz. Tarihsel bir gelişim olmadan yazılan metinler Sovyet psikiyatrisinin kişisel pratikler, niyetler ve durumlar üzerinden bir polisiye olarak yazılmasına zemin hazırlıyor.

Örneğin Sovyet psikiyatrisine yöneltilen en önemli eleştirilerden bir tanesi “*yavaş ilerleyen şizofreni*” tanısının uygunsuz biçimde “rejim muhaliflerine” yönelik kullanıldığı iddiası (Lavretsky, 1998; van Voren, 2010a). Ancak psikiyatri içi tartışmalara, hem de Batı Avrupa'da yürüyen tanısallık, fenomenolojik ve klinik tartışmalara baktığımızda Sovyet psikiyatrisinin çerçevesini çizmeye çalıştığı bu tanının benzerlerinin hemen hemen aynı dönemde Batı Avrupa'da da tartışıldığını göstermektedir (Rzesnitzek, 2013).

Karşılaştırmalı inceleme gereksiz mi?

Önemli. Bu durumu bir örnek ile açabiliriz. Genel psikiyatri felsefesi ve fenomenolojisinin psikozla ilgili tartışmalar 20. yüzyıl başına dayanıyor (Bürge, 2008). Psikozda görülen belirtilerin hafif biçimlerinin (eşikaltı sanrılar; örneğin izlendiğini düşünme, komplo

⁸ Bloch ve Reddaway'in 1977 ve 1978 tarihli kitapları içerik olarak hemen hemen aynıdır.

⁹ Kruşev'in bu konuşmayı bir parti toplantısında yaptığı ve “Komünizme karşı bu temelde direniş çağrısı yapanlar için diyebiliriz ki... bu tarz insanların akıl durumu açık bir şekilde normal değildir” dediği öne sürülmektedir. Ancak ilginç olan şu ki Sovyet psikiyatrisi üzerine yazılan kitaplar dışında bu konuşmaya ve sözlerle rastlamak mümkün olmamaktadır.

kurulduğunu düşünme gibi düşünce ve algılama farklılıkları) birinci derece hasta yakınlarında görüldüğü iyi biliniyor. Ancak bu tür fenomenolojik özelliklerin üstünde bir süreliğine durulmuyor (Bürgy, 2008).

Amerikalı psikolog Paul E. Meehl 1962'de *şizotaksi* kavramını ortaya atıyor. Buna göre toplumun %10'luk bir kısmında şizofrenide görülen belirtilerin daha hafif formları, dalgalanan biçimde bulunabildiğine ve ortak bir genetik yatkınlığı taşıdıklarını belirtiyor (Meehl, 1962). Yine Amerikalı psikiyatrist John S. Strauss ise 1969'da psikotik belirtilerin genel toplumda bir süreklilik halinde dağılım gösterdiğini belirtiyor ve *psikoz sürekliliği* tanımını savunuyor (Strauss, 1969). İngiliz psikolog Gordon Claridge ise psikoz-benzeri yaşantılar ile yaratıcılık, kişilik ve sıra dışı algılar arasında bir ilişki olduğunu belirtiyor (Claridge, 1994).

60lardan itibaren şizofreni ve psikoz fenomenolojisi, epidemiyolojisi ve klinik görünüm-leri Batı'da daha fazla tartışılıyor ve belirsiz durumların fazlalığına, tanısal zorluklara dikkat çekiliyor (Bürgy, 2008). Benzer bir tartışmayı Sovyet psikiyatrisi içinde, özellikle de yavaş ilerleyen şizofreni tanısı etrafında görüyoruz (Calloway, 1993). Sovyetler Birliği'nde bir psikiyatrik tanı olarak kullanılan "*yavaş ilerleyen şizofreni*" de bu tanımlara çok yakın bir tartışmanın içinden ortaya çıkıyor (Calloway, 1993). Ancak iddialara neden olan yayınlarda bu eş zamanlılık ve psikoza dair tarihsel tartışmalar ihmal ediliyor.

Psikiyatrinin kendi iç gelişimi

Tarihselliğin göz ardı edilmesi psikiyatri uygulamaları ve düşüncesindeki iç gelişimin de gözardı edilmesine neden oluyor. Örneğin psikotik tablolarla tanı psikiyatrisi içinde hep

tartışmalı bir konu olmuştur (Bürgy, 2008). Bu nedenle özellikle 1980'li yıllarda aynı dili kullanmalarına rağmen ABDli ve İngiliz psikiyatristlerin aynı hastalara farklı tanımlar koydukları ortaya çıkmıştır (Craddock ve Mynors-Wallis, 2014). Ve sınıflandırma, yani psikiyatrik bozuklukları tanımlamada ortak ölçütlerin belirlenmesi ihtiyacı bu karmaşıklıktan çıkmıştır. Öte yandan tanısal karmaşanın azaltılması için atılan adımlar ancak 1980 sonrasında, hatta 1990'larda psikiyatrinin merkezinde yer almaya başlamıştır. Günümüzde dahi örneğin batı Avrupa'da yaşayan göçmenlere kültürel farklılıklar nedeniyle daha fazla şizofreni tanısı konduğu öne sürülmektedir (Zandi ve ark., 2010). Ancak Sovyet psikiyatrisinin yavaş ilerleyen şizofreni tanısını rejim muhaliflerinde kötüye kullandığı iddialarında bu tanısal karmaşa ve psikiyatri düşüncesinin iç tartışmaları ihmal edilmektedir (Calloway, 1993; Lavretsky, 1998). Bu çerçevede yazının son bölümünde bu tartışmaya dair psikiyatri içinden teorik bir yanıt vermeye çalışacağız.

İddiaların ardındaki güç: Sivil Toplum

"Bilimsel" anlamdaki gevşekliklerine ve ortaya attıkları iddialara dair yetersiz bilgilerine rağmen bu yayınlar, nasıl oldu da habisi bir Sovyet Psikiyatrisi imgesinin yerleşmesini sağlayabildiler? Yine oldukça uzun sayılabilecek bir yanıtı sahip olan bu soruyu kısaca yanıtlamamız iddiaların ardındaki örgütlü işleyişi görmek açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Anti-Sovyetik propagandanın psikiyatri alanında da etkili olmasını Sovyet iktidarının emperyalizm karşısında vites düşürmesi ve emperyalizmin de özellikle Avrupa'da

Sovyetleri izole etmesi yer almaktadır (Okuyan, 2016). Bu sayede Sovyetler Avrupa için yaklaşık 20 yıllık bir kesit içinde “kurta- rıcı” imgesinden “despot” imgesine geçiş yap- mıştır. Despot imgesinin Avrupa'nın zayıf işçi sınıfı bilinci üzerindeki etkisinin keşfedilmesi söz konusu imgenin hemen her alanda yara- tılmasının önünü açmıştır. Bu imge inşasının en önemli araçlarından birisi de sivil toplum olmuştur.¹⁰

Sovyetler 1975 yılında Helsinki'de Batı ile bazı ikili anlaşmalara imza atmıştır. Helsinki Nihai Senedi adı verilen anlaşmalara göre ülkeler birbirlerinin insan haklarını izlemek için söz sahibi olacaktır ve bu izlemde sivil toplum da rol alacaktır. İşte Sovyet psikiyatri- si ile başı dertte olan muhaliflerin belirmesi tam da bu döneme denk gelir. Sovyetler ideo- lojik olarak havlu atmıştır ve sivil toplum üze- rinden gelecek her tür saldırıya açık hale gel- miştir.

Feliks Serebrov, Vyacheslav Bakhmin, Irina Kaplun, Aleksandr Podrabinek gibi Sovyet karşıtı isimler Ocak 1977'de Psikiyatrinin Politik Amaçlarla Kötüye Kullanımını Araştır- ma Komisyonu'nu kurarlar. Bu grup doğru- dan Moskova Helsinki Grubu'na bağlıdır. ABD Helsinki İzleme Grubu ise Moskova Helsinki Grubu'ndan iki yıl sonra kuruluyor. Kurucula- rı ise yine Sovyet muhalifleridir. Ford Vakfı bu gruba ilk aylar için hızlıca 25.000 dolar sonraki yıllar için ise 400.000 dolar fon sağlar. Bu kuruluşun ismi zaman içinde değişir ve İn-

san Hakları İzlem Örgütü adını alır.¹¹ İnsan hakları propagandası, Sovyetler Birliği'nin kuşatılması ve abluka altına alınması politi- kasında, soğuk savaş döneminin son aşama- sının ideolojik harcını oluşturuyordu. 1970'- lere dek Sovyet Psikiyatrisi Batılı yazarlarca övülüyordu: Toplum servisleri, gündüz bakım üniteleri, rehabilitasyon olanakları ve uzun süreli psikiyatrik yatışların kısıtlanması gibi konularıyla. Ancak tüm bu örgütlü süreçle birlikte Sovyet Psikiyatrisine bakış hızlıca değişir. Tüm tutuklu muhaliflerin üçte birinin psikiyatri servislerinde tutulduğu propagan- dası iddiaların merkezine oturur. Görece yüksek gibi görünen bu orana dair sayılar ise belirsiz bırakılır (Slovenko, 2002). Hâlbuki, en ağır eleştirilerin rakamları bile 1962-1984 arasında psikiyatri servislerine en fazla 500 muhalif kişinin yatırıldığı yönündedir. Nüfu- su 200 milyon olan ve etkin muhalif nüfusu da 500.000 olan bir ülkede yaklaşık 20 yıllık ke- sitte 500 kişi (Calloway, 1993).

Aynı dönemde Joseph Wortis gibi, varolan tartışmaların bir kaşık suda kopartılan fırtına olduğunu söyleyenler ise baskı görüyordu (Calloway, 1993). Ve tüm tartışmaların oda- ğında ise bir tür simge olarak yavaş ilerleyen şizofreni tanısı duruyordu.

Yavaş ilerleyen şizofreni

Özgün Rusça adı *Vialotekushaya* olan bu tanı Türkçeye “yavaş ilerleyen” olarak çevrilebilir. Aslında Vialotekushaya teriminin ilk kullanı- mı 1930larda başlıyor ve belli belirsiz sınır durumları tanımlamak için tercih ediliyor (Calloway, 1993). Ancak tanısallık kullanımın yerleşmesi ve artması uzun yıllar Sovyet Psi- kiyatri kurumunun başında yer alan psikiyat- rist Andrei Snezhnevsky'e atfediliyor

¹⁰ Harmel Doktrini, Helsinki süreci ve insan hakları konusu için bkz. NATO'suz olmaz! soL Portal, 02.04.2007. <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=9492>

¹¹ Reel sosyalizmin baş etmekte zorlandığı bu örgütlü saldırı için bkz. Doğu Avrupa'da NATO: Faşizm-sivil toplum el ele, karşı devrime! soL Portal, 02.04.2007. <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=9582>

(Rzesnitzek, 2013). Makalelerde, genellikle psikiyatri alanındaki her uygulamayı tek başına belirleyen, hatta muhaliflere kurulan psikiyatrik komployu tek başına organize eden kişi olarak tasvir edilen (*psikiyatrinin Stalin'i*) Snezhnevsky en azından titiz bir klinisyene benziyor diyebiliriz (Calloway, 1993). Çünkü Vialotekushaya ile ilgili literatüre düzenli katkıda bulunuyor, olgu bildirimleri hazırlıyor ve konuyla uzun yıllar ilgileniyor. Şizofreni ile ilgili uzun yıllara yayılan deneyimlerini 1986'da bir monograf olarak yayınlıyor (Calloway, 1993).

Bu monografa göre Vialotekushaya şizofreni yelpazesi içinde görülüyor. Belirtilerin dalgalı bir seyir gösterdiği, yıllar içinde belirleyici olan özelliklerin değişebildiği ve oldukça yavaş ilerleyen klinik tablonun ancak yıllar içinde oturduğu belirtiliyor (Calloway, 1993). Psikotik belirtiler, özellikle de sanrılar klinik tabloya genelde sonradan ekleniyor. Kişiler uzun yıllar işlevsel kalabiliyor ama genelde toplumdan uzak, kendi halinde olma eğilimi gösteriyorlar. Bu temel özelliklere ek olarak dalgalanmalar gösteren belirgin duygusal zorlanmalar, kişiliğin özünde bozulmalar ya da farklılaşmalar, afektif belirtiler ve hipomaniler ile obsesyonlar ve hipokondrilerde tabloya eşlik edebiliyor (Rzesnitzek, 2013). Tanımlamanın içinde “*Sovyet toplumsal düzenine karşı gelmek*” gibi bir kriter yer almıyor (iddia için bkzn. vanVoren, 2010b). Daha çok bu kişilerin toplumsal ilişkilerde yaşadıkları uyum sorunları ve zorluklara vurgu yapılıyor.

Sovyet psikiyatrisi Vialotekushaya tanısını klinik uygulamada kullanıyor ancak söz konusu tanının örneğin aynı zamansal dilimde Batı Avrupa ülkelerinde kullanılan ve benzer

klinik özellikler gösteren histerik psikoz, şizotipi, gizli (latent) şizofreni gibi tanılardan daha fazla kullanıldığına dair herhangi bir kayıt ya da izlenim bulunmuyor (Rzesnitzek, 2013). Koparılan fırtınaya bakacak olursak binlerce kişinin bu olumsuzluktan etkilendiği düşünülebilir. Ancak Vialotekushaya tanısı ile sözkonusu dönemlerde psikiyatri hastanesine yatırılan insan sayısı farklı kaynaklara göre yaklaşık 350 kişi. Paul E. Meehl'in oranları göz önünde bulundurulursa bu sayının daha fazla olması gerektiği bile düşünülebilir.¹³

Sonuç

Gerek bilimsel yayınlarda gerekse yazılı basında Sovyetler Birliği'nde psikiyatrinin siyasi amaçlarla kötüye kullanıldığına dair birçok yayın bulunmaktadır. Bu yayınlarda özellikle Sovyet psikiyatri uygulamalarının ve özellikle de yavaş ilerleyen şizofreni tanısının rejim muhalifi siyasi aktivistleri sindirmek, zorla hastaneye yatırmak ve istem dışı tedavi etmek gibi uygulamalarda kötüye kullanıldığını öne sürmektedir. Bu makalede, söz konusu yayınlar ele alınarak bu iddialar değerlendirilmiştir. Söz konusu yayınların ortak yedi özelliği aslında ortada örgütlü bir saldırı olduğunu düşündürmektedir.

¹³ Sayılarla ikna olanlar için bir de hesap yapalım: 70'lerde Sovyet iktidarına muhalif olan insan sayısını 500.000 kişi civarında olduğu düşünülüyor. Meehl'in öne sürdüğü oranlar göz önüne alınacak olursa bu muhalif kesim içinde yaklaşık 50.000 şizotaksik bireyin bulunması beklenecektir. Ancak bu toplamın büyük kısmının eşikaltı ve farklı derecelerde işlevsel olduğu düşünülürse sadece %1'lik bir kesimin gündelik hayatında, insan ilişkilerinde farklı aksamalar yaşadığı düşünülebilir. Bu durumda muhalif kesimlerin içinde gündelik ve toplumsal yaşantısında farklı derecelerde sorunlar yaşayan en az 5000 kişinin bulunması gerekir. Bu kişilerin de ancak %10'unun tıbbi ve adli sorun yaşayacağı düşünülürse en az 500 muhalifin Vialotekushaya tanısı ile psikiyatri hastanelerine yatması beklenebilir. Farklı Batılı kaynaklarca belirtilen sayılar ise bu rakama yakın olmakla birlikte altındadır.

Bulgularımız ve işaret ettiğimiz kesişmeler bazı yöntemsel *kısıtlılıklar* göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Birincisi yaşanan döneme ve olaylara dair Sovyet kaynaklarına ulaşamamıştır. Bu konudaki en büyük sorun Rusça belgelerin incelenmesi ile ilgilidir. Sovyet belgeleri ve değerlendirmelerine ancak İngilizceye yansıdığı kadar ulaşabilmiş ve değerlendirilmiştir. İkincisi bu makalede Sovyet psikiyatrisinin sadece bir dönemine ve sadece sınırlı sayıdaki gelişmelere odaklanmıştır. Bu nedenle Sovyet psikiyatrisinin gelişimi, yaslandığı kuramsal çerçeve ve hayata geçirdiği uygulamalar yer almamıştır. Sovyet psikiyatrisinin temel özellikleri eksik kalmıştır. Bu eksikliğin ancak bir başka yazı (ve hatta kitap) ile giderilebileceğini düşünüyoruz. Üçüncüsü her ne kadar Sovyetler Birliği artık (ne yazık ki) geçmişte kalmış olsa da reel sosyalizm söz konusu olduğunda “soğuk savaş” atmosferi ve tarzı devam etmektedir. Sovyet psikiyatrisi ile ilgili her tür belge, bilgi ve yaklaşım da bu süre giden atmosferden etkilenmektedir.

Kısıtlılıklara rağmen ulaştığımız bilgiler Sovyet psikiyatrisinin özellikle birkaç kişi ya da kuruma dayanan örgütlü bir saldırı ile karşı karşıya kaldığı yönündedir. Sovyetler, psikiyatri kurumlarının yanısıra Komünist Parti merkez kurulları da dâhil olmak üzere yaşanan süreci anlamaya, çözümlemeye ve müdahale etmeye çalışmıştır. Ancak döneme damga vuran iki eğilim, birincisi Sovyet sosyalizminin ideolojik ve siyasal tıkanıklığı, ikincisi de Sovyet imgesi etrafında özellikle Batı Avrupa'da oluşmuş olan daha geniş soru işaretleri nedeniyle Sovyet psikiyatrisinin üstündeki kötü algı yerleşiklik kazanmıştır. Sonuç olarak yaşanan “örgütlü” süreçle başedilememiş ve tarih soru işaretiyle geride kalmıştır.

Kaynaklar

- Bürge, M., 2008. The Concept of Psychosis: Historical and Phenomenological Aspects. *Schizophr Bull.* 34: 1200-10.
- Calloway, P., 1993. *Russian/Soviet and Western. Psychiatry: A Contemporary Comparative Study.* New York: Wiley.
- Claridge, G., 1994. Single indicator of risk for schizophrenia: probable factor likely myth? *Schizophr Bull.* 20: 151-68.
- Craddock, N., Mynors-Wallis, L., 2014. Psychiatric diagnosis: impersonal, imperfect and important. *Br J Psychiatry.* 204: 93-5.
- Healey, D., 2014. Russian and Soviet forensic psychiatry: troubled and troubling. *Int J Law Psychiatry.* 37: 71-81.
- Lavretsky, H., 1998. The Russian concept of schizophrenia: A review of the literature. *Schizophr Bull.* 24: 537-57.
- Meehl, P.E., 1962. Schizotaxia, schizotype, schizophrenia. *American Psychologist.* 17: 827-38.
- Okuyan, K. 2016. Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler. 4. Baskı. Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Okuyan, K., 2017. Devrimin Müziği, Müzikte Devrim: Sovyetler Birliği'nin Klasikleri. 100. Yılında Büyük Ekim Devrimi içinde. Ed. E. Zeynep Güler, Nevzat Evrim Önal. İstanbul: Yazılama Yayınevi, sf.415-433.
- Rzesnitszek, L., 2013. "Early Psychosis" as a mirror of biologist controversies in post-war German, Anglo-Saxon, and Soviet Psychiatry. *Front Psychol.* 4: 481.
- Slovenko, R., 2002. Psychiatry was abused systematically in the Soviet Union, there is no doubt about it. *J Am Acad Psychiatry Law.* 30: 457-8.
- Strauss, J. S., 1969. Hallucinations and delusions as points on continuafuction. Rating scale evidence. *Arch Gen Psychiatry.* 21: 581-6.
- United States Delegation to Assess Recent Changes in Soviet Psychiatry, 1990. Report of the U.S. Delegation to Assess Recent Changes in Soviet Psychiatry. *Schizophr Bull.* 15: 1-79.
- vanVoren, R., 2010a. Political abuse of psychiatry: An historical overview. *Schizophr Bull.* 36: 33-5.
- vanVoren, R., 2010b. *Cold War in Psychiatry: Human Factors, Secret Actors.* Rodopi Publishing, Amsterdam.
- vanVoren, R., 2016. Ending political abuse of psychiatry: where we are at and what needs to be done. *BJPsych Bull.* 40: 30-3.
- Wortis, J. 1950. *Soviet Psychiatry.* Williams and Wilkins.
- Zandi, T., 2010. First-contact incidence of psychotic disorders among native Dutch and Moroccan immigrants to the Netherlands. *Schizophr Res.* 119: 27-33.

Lisenko'nun Çalışmaları ve Yöneltilen Eleştirilerin Tarihsel Arka Planı

Alp Öztarhan, Engin Özkan

Özet

Bu makalede Lisenko üzerinden sağcı ve liberal ideologların sosyalizme, özel olarak da Marksizme getirdiği bazı suçlamalara yanıt vermeyi hedefliyoruz. Soğuk Savaş dönemi boyunca, çoğunlukla desteksiz iddialarla faaliyetini sürdüren emperyalist propaganda makinesi, kitleleri ortaya attığı yalanlara inandırmak, onları ikna etmek zorundaydı. Emperyalizmin bu taktiği günümüzde herkes tarafından bilinen, öte yandan maalesef fazlasıyla alışılmış bir olgu. Ancak Lisenko vakasında karşımızda biraz daha büyük bir sorun var. Bu kez yalanlar ve çarpıtmalar sosyalistler, hatta Marksistler arasında dahi fazlasıyla alıcı bulmuş durumda ki meseleyi biraz da vahim kılan kısmı burası. Çoğu durumda emperyalist tezler tekrar ediliyor, iyimser haliyle “fazla deşilmemeye çalışılan” bir “hata” olarak bakılıyor. Neredeyse herkesin “kabul ettiği” bir “yenilgiymiş” gibi gözüken durumun tarihsel bir perspektiften bakıldığında pek de öyle olmadığını dile getirmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Sovyetler Birliği, Lisenko, genetik, ideoloji, soğuk savaş

Lisenko değil Lisenko!

Öncelikle, meselenin ideolojik özünü yakından ilgili bir noktayı düzelterek başlatalım ve sözü Kıvılcım Çağla'ya bırakalım: *“Nereden başlamalı? Adından başlayalım. Büyük Sovyet agrobiyoloğu Trofim Denisoviç'in soyadı Lisenko değil, Lisenko'dur. Batı dillerinde ı harfi olmadığı için Lysenko biçiminde yazılıyor, ancak Rusçada ve bizim dilimizde ı harfi var ve doğrusu Lisenko...”* (Çağla, 2008)

Bu alıntının ortaya koyduğu önemli bir gerçek; ülkemizde Lisenko meselesine dair görüş belirten herkesin Batılı kaynaklardan beslendiğidir. Yani Soğuk Savaş döneminin bir tarafını oluşturan ABD emperyalizmi.

Nedir “Lisenko Olayı”?

Sovyetler Birliği'nin en yüksek tirajlı gazetesi olan Pravda, 4-12 Ağustos 1948 tarihleri arasında çıkan toplam 44 sayfasının 18 sayfasını SSCB Tarım Bilimleri Akademisi'nin (tam adıyla V. İ. Lenin Sovyetler Birliği Tarım Bilimleri Akademisi) Temmuz ayındaki kongresinde yer verilen raporuna ayırır. Rapor, 1920'lerden 1960'lara dek SSCB'nin çeşitli zirai araştırmalarını yürüten sıra dışı bir bilim insanı olan Trofim Denisoviç Lisenko tarafından hazırlanmıştır. Rapor 500 sayfayı aşan bir kitabı oluşturmaktadır aynı zamanda. Raporun Pravda'da basılmış ve

yaygın bir biçimde dağıtılmış olması Sovyetler Birliği'nde halkın bilimsel çalışmaların parçası olabildiğinin, yürütülen tartışmaları takip edebilir ve üzerine konuşabilir olduğunun göstergesi olarak da okunabilir. Pravda'da yayımlanan bu rapor sonrası Sovyetler Birliği'nde biyolojinin durumu üzerine ciddi bir tartışma başlar. Zira ülkenin biyoloji çalışmalarının ana doğrultusu, kaynağını Darwin, biyolog Seçenov ve Timiryazev, toprak bilimcisi Williams, hayvan yetiştiricisi İvanov ve bitki yetiştiricisi Miçurin'den alan Miçurinci okulun öğretileri doğrultusunda köklü bir değişikliğe uğramaktadır. Bu aynı zamanda SSCB'nin bilim anlayışının dünya bilim toplumundan ilk kez bağımsızlaşması olarak da değerlendirilebilir. Tartışma D. Şebrak, N. Şukovskiy, W. S. Nemişçinov, I. Şmalhausen gibi klasik genetiği savunan akımla Tarım Bilimleri Akademisi'nin başkanı T. D. Lisenko tarafından temsil edilen Miçurinci okulun karşı karşıya gelmesidir bir bakıma. Miçurinci okulun öğretisi; “... Miçurin öğretisi doğası gereği pratikten ayrılamaz... Sosyalist tarımın önemli pratik sorunlarını çözerek yaygın teorik sorunları açıklığa kavuşturmaktadır” olarak özetlenebilir (Lisenko, 1949). Bu raporun İngilizceye çevrilmesi sonrasında kapitalist cephede yeni bir saldırı dalgası başlatıldı. Sanki raporu sunan Lisenko 20 yıldır benzer düşünceleri savunmuyormuş gibi. Burada kritik nokta sunulan raporun bilimsel bir zeminde tartışılmaması, eleştirilerin SBKP'nin kongrede taraf olması nedeniyle siyasetin bilime bulaştırılmasına yönelik olmasıydı. Bunun sonucunda emperyalist-kapitalist cephe tarafından Lisenko'nun şahsı ve onun temsil ettiği ekol üzerinden “Lisenkoculuk” olarak tanımlanan yeni bir saldırı dalgası başladı ki bu saldırının adı “Li-

senko Olayı” olarak Batı yazınında yerini aldı. Kapitalist cephe “Lisenkoculuğu”, sosyalist iktidarın aptallığının bir kanıtı, bilime indirilmiş bir darbe, geri düşüncelerin hortlaması ve Sovyet tarımının çöküşü olarak tarif etti. Hatta işi ifrada vardirop Lisenko'nun makalenin ilerleyen kısımlarında daha detaylı işleyeceğimiz kalıtım ve çevresel faktörler ilişkisine dair düşüncelerinin insan soyuna uygulanacağı, yeni insanın bu öğretisi yoluyla ortaya çıkarılacağı bile iddia edildi (Loren, 1993).

Lisenko Olayı'nın Batı cephesinden nasıl algılandığını gösteren iki örneğin durumu daha iyi açıklanmasına yardım edeceğini düşünüyoruz. Birincisi, Yalçın Küçük, Batı'da sevilmeyen dört Sovyet yurttaşı olduğunu söyler. Bu dört kişiden birisi de Lisenko'dur. Sevilmeyen diğer isimleri ise Stalin, Beriya, Jdanov olarak sıralar. İkinci örnek ise 1949 yılında Oregon Üniversitesi'nden bir kimya profesörü olan Ralph Spitzer'in¹ Lisenko'ya saldırımadan önce onu okumak gerektiğini söylediği için işinden olmasıdır (Bernal, 1949).

Lisenko üzerinden tahrif edilen tarih

Kapitalist kampta Lisenko hikayesini özetleyecek olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkar: “*Lisenko, Stalin'inn desteğiyle ideolojik saiklerle bilimi çarpıtmış ve bilimsel değeri olmayan şarlatanca iddialarla yanlışlığı bilinen Lemarkçı tezleri hortlatmış, bunun için diğer bilim insanlarını baskı altında tutmuş, bazılarını tutuklatmış, öldürtmüş. Bu “terör” nedeniyle Sovyet biyolojisi geri kalmış ve Sovyet tarımı çökmüştür.*”

¹ Ralph Spitzer fizik ve kimya alanlarında çalışmalar yürütmüştür. Soğuk Savaş döneminde savaş karşıtlığı ve ABD'nin uluslararası ilişkilerine yönelik eleştirileri ile öne çıkmıştır.

Bu tablo, emperyalizm için bir taşla en az üç kuş vurmaktadır: Siyaset belirlenimli bilim kategorik olarak kötüleniyor, SSCB bir bas-kılar ülkesi olarak resmediliyor ve nihayetinde Sovyet bilimi de değersiz ilan ediliyor.

Bu kuşlar geçerken vurulmuş kuşlar değil, özellikle peşine düşülmüş hedeflerdir. Dönem Soğuk Savaş dönemidir. Sovyetler Birliği hem ekonomisindeki, hem de bilim ve teknolojiye balçıkla sıvanamayan atılımlarla emperyalist ideologlara ter döktürmektedir. Kırk yıl önce sanayisi olmayan fakir bir köylü ülkesi, sosyalist iktidarın ardından bir süper güce dönüşmüş, üstelik emperyalist ülkelerin yapamadığı atılımlarla uzay çağını açmıştır.

Yukarıda özetlenen iddialar tablosu, bu koşullarda emperyalist düzene nefes aldırılmış, sosyalizmin başarılarının “o kadar da matah olmadığını” iddia edebilmesinin yolunu açmıştır.

Peki bu tablo ne kadar gerçektir? Yapılan üç çıkarım ne ölçüde haklıdır?

Bu makalede buna dair yanıtlar oluşturmada önce tartışmanın arka planını biraz daha açmaya gereksinim duyuyoruz. Lisenko'ya dair bir ön bilgilendirmenin ardından, yukarıda özetlemeye çalıştığımız emperyalist tezlerle tek tek cevap vermeye çalışacağız.

Lisenko'nun biyografisi

Trofim Denisoviç Lisenko 30 Aralık 1898'de Ukrayna'nın Karlavko köyünde yoksul köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çarlığın topluma sunamadığı eğitim hizmetleri nedeniyle ilk kez 13 yaşında iken iki yıllık bir köy okulunda okuma yazma öğrenir. 1913 yılında mezunlarının zengin ailelerin bahçıvanı olarak çalıştığı Poltava'daki ziraat oku-

lunda eğitim görür. Poltava'daki eğitimi sırasında 1796 yılında Uman'da kurulan ve prestiji o gün de devam eden Bahçe ve Tarım Meslek Okulu'na gitmek ister. Okulun açtığı sınavların “din bilgisi” dersi hariç hepsinden başarılı olur. Ertesi yıl din bilgisi sınavını da vererek okula kaydını yaptırır (Soyfer, 1994, s.9). Lisenko, genel kültürü ve yazma yeteneği zayıf olmasına rağmen, paragrafları, figürleri ve tarihleri çok hızlı kavrayacak keskin bir hafıza ve yeteneğe sahiptir. Ekim Devrimi sonrasında Uman, iç savaşın şiddetli yaşandığı yerlerden birisidir. Kentin yönetimi bir devrimcilere bir karşı devrimcilere geçer. Bu çetin mücadele 1920'de Bolşeviklerin kesin zaferiyle son bulur. Lisenko 1921 yılında bir kaç aylığına şeker sanayi yönetiminin düzenlediği kurslara katılmak için Kiev'e gider. Devlet tarafından kontrol edilen ve önemli bitki çeşitlerini test etmek, yeni türler üretmek ve yerel çiftçileri eğitmenin yanında tarımın sorunlarıyla ilgili bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla faaliyet yürüten istasyonda seleksiyoner olarak çalışmaya başlar. Burada görevini bırakmadan Ekim Devrimi'nin yarattığı olanaklar sayesinde Kiev Tarım Enstitüsü'ne girer ve 1925 yılında tarım bilimci sıfatıyla mezun olur. Aynı yıl Azerbaycan'daki Gence Merkezi Bitki Islahı Deneme İstasyonu'na atanır. Gence İstasyonu diğer istasyonlar gibi Sovyet Uygulamalı Botanik ve Yeni Ürünler Enstitüsü'ne bağlıdır. Daha sonra Sovyet Bitki Endüstrisi Enstitüsü'ne dönüşür. 1926 yılında Pravda'nın öne çıkan yazarlarından Vitali Fiyodoroviç, Gence istasyonunu ziyaret eder. Burada Derevitskiy, Fiyodoroviç'i Lisenko ile tanıştırır. Bu tanışma sonrasında Pravda'da Lisenko'nun çalışmaları makale olarak yer alır. 1928 yılında Lisenko ve Dolguşin bitki gelişiminde ısıнын etkilerini

anlattıkları bir monograf kaleme alırlar. Bu monograf 1928'de Kiev'de parti yöneticisi Sergey Kirov'un da katıldığı ilk Sovyet Genetik Kongresi'nde sunulur (Soyfer, 1994, s.15). Ancak bu çalışma çok ilgi uyandırmaz. Lisenko bu istasyondaki çalışmaları sırasında Azerbaycan'ın iklim koşullarına uygun baklagiller yetiştirmeyi başarmış, böylece çok temel bir sorun olan baharda otlak yetersizliği sorununu çözmekle kalmamış aynı zamanda gübre kullanmaksızın bu bitkilerle tarlaları gübreleme (siderasyon) tekniklerini geliştirmişti. Lisenko, çeşitli bitkilerle yaptığı deneyler sonucunda "Evreler Teorisini" geliştirir. Daha sonra geliştirdiği ve teorize ettiği soğuklandırma (yarovizatsiya, vernalizasyon) tekniği ile buğday üretimini artırır. Lisenko, kendisi Karlovka Kolhozu'nun üyesi olan babasına vernalize olmuş kış buğdayı gönderir. Vernalize tohumlar sayesinde baba Denis Lisenko bir önceki döneme göre ürünü ciddi miktarda artırmayı başarır (Soyfer, 1994, s.17). 1929 yılında Ukrayna'da büyük bir vernalizasyon kampanyası başlar. Lisenko 1929-1934 yılları arasında Ukrayna Sovyeti Seleksiyon ve Genetik Enstitüsü'nde çalışır. 1935-1938 yılları arasında Sovyet Genetik ve Seçilim Enstitüsü'nde görev alır. 1934'te Ukrayna Bilimler Akademisi, 1935'te SSCB Tarım Bilimleri Akademisi, 1939'da SSCB Bilimler Akademisi üyeliğine seçilir. SSCB Tarım Bilimleri Akademisi başkanlığı yapar. Üç adet Lenin Nişanı ve iki adet Stalin ödülü almaya hak kazanır. Sovyet halkının çalışkan, özverili, sıra dışı insanı Trofim Denisoviç Lisenko 1976 yılında hayata gözlerini yumar.

Tarihselci bir perspektif zorunlu

Meseleye tarihsel bir perspektiften bakabil-

mek; olguları tek tek incelemek değil, ele alınan sorunla ilgili bütün olgulara bir bütünlük içerisinde bakabilmektir. Bu bütünlük içerisinde değerlendirilmemesi olgular arasındaki nesnel bağlar ve karşılıklı ilişkilerin devre dışı bırakılması anlamına gelir. Bunun sonucu herkesin kendi tezini meşrulaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği öznel bir inceleme olur.

Lisenko Olayı'nın tarihselci bir perspektifle yeniden ele alınması gerekmektedir. Lisenko meselesi, tarihi niyete uygun biçimde yorumlamanın en açık örneklerinden birisidir. Lisenko'ya bakarken aynı hatayı yapmayacağız, ancak bu yurtsever köylüye karşı yapılanların çoğunlukla haksızlık olduğunu düşünüyoruz. Lisenko ya da Lisenkoculuk Batılı ideologlar, akademisyenler tarafından neredeyse kötü söz ile eşanlamli kullanılmaktadır.

Lisenko'yu Sovyetler Birliği tarihinde bir yere yerleştirebilmek için iki önemli noktayı belirtmek gerekir. Birincisi, Lisenko'nun ön plana çıkmasına zemin hazırlayan 1920-1930 tarihleri arasında SSCB'nin genel durumu, ikincisi de yeni kurulmakta olan sosyalist devletin yeni bilim anlayışı.

1920-30 Döneminde SSCB

1920'lerin başı Sovyetler Birliği'nde iç savaşın devam ettiği bir dönem, yani iktidarın bütünüyle ele geçirilemediği, kapitalizmin tekrar yeşerme zemini aradığı bir dönem. Ülke I. Dünya Savaşı'ndan henüz çıkmış, tarımsal alanların büyük bir kısmı tarumar olmuş durumda. 1920 ve 1921'de baş gösteren ciddi kuraklık ve 1924'te yaşanan sert kış nedeniyle zaten önemli ölçüde azalmış olan tarımsal üretim %20 oranında düşmüş, zengin toprak sahiplerinin işçi-köylü iktidarını teh-

dit eden sınıfsal varlığı devam etmektedir. 1920'lerin sonuna gelindiğinde genç sosyalist ülke için çözülmesi gereken acil bir problem vardı: sayısı gittikçe artan yeni kentli işçi sınıfını beslemek ve sanayileşme hamlesi için kaynak yaratmak amacıyla buğday üretiminin ve ihracının artırılması. Zira o dönemin zengin toprak sahipleri sınıfı olan "Kulaklar" ürettikleri buğdayı devlete ve piyasaya sunmak yerine istifleyerek karaborsacılık yapıyor, yoksul köylüleri de benzer bir davranışa kışkırtıyor ve ülkenin beslenmesini tehlikeye atıyordu. Bu dönemin ülke açısından en önemli siyasi kararı aynı zamanda ülke tarihinin en önemli dönüm noktalarında biri olan SBKP'nin 1927 yılındaki 15. Kongresi'dir. "Kongre sosyalizmin maddi zemininin kuruluşu açısından birbirine sıkı sıkıya bağlı iki karar almıştır. Ekonomide merkezi planlamanın başat unsur haline gelmesini sağlayacak bir beş yıllık planın uygulamaya konması ve tarımda kulak sınıfının tasfiye edilerek, küçük köylü işletmelerinin birleştirilmesi suretiyle kolektif çiftlikler kurulması" (Önal, 2017, s.213).

Bilime yeni yaklaşım, yeni yöntem

Kapitalizmin iktidarındaki bilimin iki temel karakteristiği mevcut: doğaya mekanik yaklaşım ve sınıflandırma üzerine kurulu doğanın farklı alanlarının birbirinden ayrıştırılması, aralarındaki ilişkinin gözden ırak tutulması. Bu karakter özel mülkiyet çerçevesinde belirginleşti. Özel mülkiyete ve rekabete karşı mücadeleye girişen ve bunun pratik süreçlerini işleten sosyalist iktidarın bilim anlayışını yeniden gözden geçirmesinden daha doğal bir şey olamaz. Bu anlayış en temelde plan ve toplumsal fayda zeminine oturmuştur. Bu

doğrultuda, "bilimin görevinin ne olduğu" ve "araştırma konularının nasıl belirleneceği" soruları yeniden cevaplandı. Bu soruların yeni yanıtı, "sadece açıklamak ve görmek değil aynı zamanda doğaya müdahale etmek ve onu değiştirmek" olurken "bilimi sadece merak gidermeye dönük bir faaliyet olarak değil toplumsal bir ihtiyacın giderilmesi için işletmek" yeni yaklaşımın özünü oluşturuyordu. Aynı zamanda bilimde yeni bir kadro ihtiyacının doğması anlamına da geliyordu. Zira genç iktidarın Çarlık döneminden devraldığı bilim insanı mirası bu yaklaşımla uyumlu değildi.

Lısenko Stalin'in gücüne yaslanarak mı yükseldi?

Lısenko olayıyla ilgili dile getirilen en önemli iddialardan biri; SBKP'nin Sovyetler Birliği'nde hayata geçirmeye çalıştığı işçi-köylü iktidarının kuruluş sürecinde Lısenko'nun, temel olarak yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olması ve süregiden devrim sürecine destek olmasından dolayı desteklendiği iddiası. Ya da Lısenko olayının Stalin'in tek adamlığı ile açıklanmaya çalışılması.

1920-30'lar SSCB'sine geçmeden önce belirtmek isteriz ki Stalin'in bir diktatör olarak kendi başına kararlar aldığı iddiası gerçek dışıdır. Dönemin tüm kararlarında imzası olan SBKP'nin merkez komitesi, saygın ve güçlü Bolşeviklerden oluşuyordu. Yani, ülkede alınan karar süreçlerinde kolektif bir mekanizma yürütölmekteydi. Lısenko tarihçisi olarak anılan anti-sovyetik David Joravsky dahi Stalin'in Lısenko'yu tek başına desteklediğini iddia etmemektedir. Zira dönemin Tarım Halk Komiseri Benediktov, tarım alanında alınan kararların sorumluluğunun kendisinde olduğunu dile getirmektedir (Litov, 2009, s.50).

Peki Lisenko bilimsel açıdan hiç değerli bir şey yapmadan mı “kariyer” basamaklarını tırmandı? Bu soruya cevap vermek için Lisenko'nun yaptıklarına kısaca bir bakalım.

Lisenko'nun çalışmaları

Lisenko'ya dair ortaya atılan iddialardan birisi Lisenko'nun ciddi ve bilimsel hiçbir akademik çalışmasının olmadığı. Başlamadan belirtmek gerekir ki, Lisenko'yu “alaylı” bir bilim insanı olarak değerlendirmekte sakınca yok.

Lisenko'nun ilk ciddi çalışması, vernalizasyon yöntemiyle kış buğdayını bahar buğdayına dönüştürmeyi başarması olarak görülebilir. Lisenko'nun 1927'den başlayıp 1935'e kadar devam eden çalışmalarını, uyguladığı teknik yöntemlere bilimsel bir açıklama getirmeye çalıştığı dönem olarak değerlendirebiliriz. 1928 yılında Kiev'de düzenlenen Devlet Şeker Kurumu'nun konferansına bitkilerin gelişiminde sıcaklığın etkisini ve bunun şeker tohumuna dair olası uygulamalarını anlattığı ilk makalesini gönderir. Bundan üç hafta sonra ise Sovyetler Birliği'nde düzenlenen SBKP Leningrad sorumlusu Sergey Kirov'un ve dünyanın farklı ülkelerinden genetikçilerin de katıldığı ilk genetik kongresine Dolguşin'le birlikte yazdıkları bir rapor gönderir. Ancak bu rapor ciddi bir yankı uyandırmaz. Lisenko'nun bu toplantıya katılmasında dönemin çok saygın tarım bilimcisi Vavilov'un da payı vardır.

1930 yılında Lisenko, Sovyet Bilimler Akademisi temsilcisinin, SSCB Tarım Halk Komiseri'nin, yardımcılarının, bölüm yöneticilerinin bulunduğu gruba bir sunum yapmak üzere davet edilir. Lisenko'nun bu toplantıda yaptığı

sunum beğenilir ve sonrasında devam eden toplantılara sunum yapmak için sürekli davet alır.

Şubat 1931'de Sovyet Tarım Bilimleri Akademisi prezidyumuna yaptığı sunum sonrasında prezidyum Vavilov'un imzasıyla vernalizasyonun yararının ispatlandığını duyurur.

“Lenin Tarım Akademisi prezidyumu... bu deneylerin özel bir ilgiyi hakkettiğini belirtir ve konuyla ilgili enstitüler (Bitki Endüstrisi Enstitüsü, Bitkileri Koruma Enstitüsü ve diğerleri) Yoldaş Lisenko'ya yardım etmek için mobilize edildi... tekniğin yazarına önemli bir para ödülü verildi” (Soyfer, 1994, s.26)

Lisenko bu sürecin sonunda laboratuvarı için kullanacağı yıllık 150.000 rublelik bir destek aldı ve “Bulletin of Vernalization” dergisini çıkarmaya başladı. 1932 ve 1933 yıllarında “Bulletin of Vernalization” dergisinde bir tanesi Dolguşin'le olmak üzere toplam 10 makale yayımladı. Aynı dönemde “Tarım Bitkilerinin Vernalizasyonu” başlıklı bir broşür yayımladı.

Dönemin Tarım Bilimleri Akademisi başkanı I. Vavilov 29 Mart 1933 tarihinde İzvestiya'da bir makale kaleme alır ve şöyle der: “Ne Kanada'da ne de ABD'de Lisenko'nun çalışmasına benzer yeni hiçbir şey yok...” (Soyfer, 1994, s.55). Vavilov ayrıca, Lisenko'nun Lenin Bilim ödülü almasını önerir.

Lisenko bir yılda toplam 48 makale yayımlar ve bu sürecin sonunda, 27 Mayıs 1934 tarihinde Ukrayna Bilimler Akademisi üyeliğine seçilir. 1935 yılının Şubat ayında Lisenko; Vavilov, Priyanişnikov gibi önde gelen bilim insanlarıyla birlikte parti ve hükümet liderlerinin bulunduğu Kremlin'de düzenlenen tarım işçileri konferansına katılır ve burada

bir sunum yapar. Yaptığı sunumda özetle kolhozları pratik bilimin parçası olarak değerlendirir ve sabotajcı kulakların sadece kolhoz yaşamında değil bilim alanında da var olduğunu dile getirir. Bu konuşma sonrasında toplantıda hazır bulunan Stalin tarafından "Bravo, Yoldaş Lisenko, Bravo" nidası gelir. Stalin'in bu tepkisi, anti-sovyetikler tarafından kimi zaman Stalin'in Lisenko'ya verdiği desteğin kanıtı olarak sunulmaktadır.

Tabii ki Lisenko'nun başarıları bununla sınırlı değildir: Tahılların birbirine yakın olmayan türlerinin melezlenmesi ve çok sayıda polenleme yoluyla iyileştirilmesi, pamuk kakması yöntemiyle pamuğun iyileştirilmesi, bitkisel melezleme yoluyla sebze ve meyve türlerinin üretilmesi, mahsulü önemli ölçüde artıran bir yöntem olarak Güney Rusya'da patatesin yaz ekimi, Kuzeydoğu Sibirya'nın donmuş topraklarında anız üzerine buğday ekimi.

Lisenko'nun başarılarından bahsederken son sözü hem Stalin, hem de Hruşçov döneminde Tarım Halk Komiserliği yapan Benediktov'a bırakalım:

'Lisenko'nun çalışmaları temelinde "Lyutentses-1173" ve "Odesskaya-13" yazlık buğday türleri, "Odesskiy-14" arpası, "Odesskiy-1" pamuğu gibi tarımsal kültürler yaratıldı, soğuklandırma ve pamuk kakması gibi agroteknik yöntemler geliştirildi. Lisenko'nun sadık öğrencisi, hayatının sonuna dek ona saygı duymuş olan Pavel Panteleymonoviç Lukyanenko, muhtemelen en yetenekli seleksiyonerimiz idi. Lukyanenko'nun aktifinde 15 kışlık buğday türü vardır, bunlar arasında dünya çapında tanınmış olan "Bezostaya-1", "Avrora" ve "Kavkaz" türleri de bulunur. Lisenko'nun "eleştirilenleri" ne derlerse desinler, ülkenin tahıl tarlalarında bugün de onun yandaşları ve öğren-

cilerinin yetiştirdiği tarım kültürleri egemendir. Keşke böyle "şarlatanlardan" daha fazla olsaydı! O zaman herhalde rekolteyi artırma sorununu çoktan çözmüş olurduk, ülkenin tahıl gereksinimi sorunu gündemden düşerdi. Genetikçilerin başarıları ise henüz çok daha mütevazı ve bu zayıf konumlarından dolayı değil mi ki, düşük pratik yararlarından dolayı değil mi ki rakiplerini çığırtkanca suçluyorlar?' (Litov, 2009, s.53)

Buradan devam edelim. Lisenkoculuğun yükselişi ve çalışma alanları ile ülkenin çözmek istediği sorunlar, hedefler ve yeni bilimsel yaklaşımı arasında bir uyum ve paralellik mevcut. Zira 1929'da Ukrayna'da başlayan büyük vernalizasyon hareketinin nedeni Lisenko'yu ön plana çıkarmak değil tarımda kolektifleştirmenin olanaklarını artırmak. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta da şudur; Lisenko meselesiyle ilgili Batı camiasında yazılan makalelerin veya kitapların çoğu kolektivizasyon sürecini talihsiz ve boş bir politika olarak değerlendirmektedir. Ancak kolektivizasyon hamlesi Sovyetler Birliği için biraz önce de belirtildiği gibi sosyalizmin inşasında önemli bir adımdır. Lisenkoculuğun bir mesele olarak tartışılmasının önemli bir nedeni de kolektivizasyona yani sosyalizme duyulan öfkedir. Lisenkoculuk aynı zamanda sosyalizmin kuruluş sürecinde tarım teknisyenlerinin coşkulu desteği anlamına gelmektedir. Özetle Lisenko parti desteklediği için öne çıkmadı; partinin, çözmeye çalıştığı ülke sorunlarına cevap bulmaya çalışarak öne çıktığı için desteklendi. 1935-1948 tarihleri arasında Lisenko, kolхозlarda araştırma yapan teknisyenlerin her anlamda temsilcisi oluyor. Tarım üretimini artırmak için partiye bir takım pratik reçeteler sunuyor. Bu sürecin sonunda Lisenko SSCB Tarım Bilimleri Aka-

demisi'nin başına geçiyor. Aynı dönemde Levins ve Lewontin'in belirttiği gibi sirke sineği deneylerine yoğunlaşan genetik, acil tarımsal sorunları çözmek konusunda yetersiz (Levins ve Lewontin, 1985, s.181).

Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta da partinin önüne koyduğu her hedefe büyük bir sorumluluk ve özveriyle karşılık veren Lisenko'nun parti üyesi olmaması. Görülmesi gereken SBKP'nin de Lisenko'ya karşı kimi rezervlerinin olması. Buradaki rezerv büyük oranda Lisenko'nun Marksizm'i zorlama bir biçimde biyolojiye uyarlama çabasından kaynaklanmaktaydı.

1936'da genetikçilerle polemige başlandığında partinin gözdesi ülkenin sayılı bilim insanlarından olan İ.Vavilov'dur. Bu polemik devam ederken SBKP Merkez Komitesi Tarım Bölümü 1937 yılında genetiğe karşı olmadığını belirten bir açıklama yayımlıyor ve süregiden tartışmalar üzerine 1939 yılında genetik konusunda genetikçileri ve Lisenkocuları dinleyeceği bir konferans düzenliyor. Bu konferansta yaklaşık 50 kişi konuşuyor. Lisenko ve Vavilov uzun konuşmalar yapıyorlar. Partinin ana çizgisi Lisenkocu'larla genetikçileri devrimin çıkarları doğrultusunda uzlaştırmak. Parti mümkün olduğunca taraf olmaktan kaçınıyor. SSCB Tarım Komiserliği 1939 Ocak ayı başında Lisenko'nun sorumlu olduğu Tarım Bilimleri Akademisi'ne 2 ila 5 yıl içinde Tayga altı bölgede yetişecek kış çavdarı ve kış buğdayı türleri geliştirip ürün alınması için görev veriyor. Tarif edilen bu görev ülkenin kalkınması için kritik önemde. Belki de Lisenko'nun genetikçilerle neden yıldızının barışamadığını en iyi kendisi anlatıyor:

“Eğer bu türleri istenen sürede elde edemezsek

tarım işletmelerimiz zarar görecek. O zaman kim sorumlu olacak? Sanırım Mendelizm veya Darwinizm değil, Tarım Akademisi Başkanı olarak ve seleksiyon ve tohumculuktan sorumlu akademisyen olarak en başta Lisenko sorumlu olacak. Dolayısıyla Mendelciler bilimlerini seferber edip Sibirya'nın sert koşullarına uygun çavdar türünü 2-3 yılda ya da buğday türünü 3-5 yılda verebileceklerine dair bir umut verseler benim buna itiraz edeceğim düşünülebilir mi?”²

1940'ların ortalarında da Darvincilere karşı bayrak açtığında partinin genel çizgisi Darvincidir. Lisenko, o dönemin Tarım Halk Komiseri Benediktov'un da belirttiği gibi iktidara yaranmaya çalışmayan, işine odaklanan ve bildiğini okuyan bir kişidir (Litov, 2009: 51). 1939 yılında SBKP'nin resmi filozoflarından Mitin, genetikçileri fildişi kulelerinden çıkarmaya, Lisenkocuları ise genetiği baskılama çalışmalarından vazgeçmeye çağırıyor (Joravsky, 1970, ss. 109-110).

Partinin ilk ciddi eleştirisi ve müdahalesi

Bu uzlaştırmacı çizgi 1948 Ağustosunda yapılan kongreye kadar devam ediyor. 1948 yılında SBKP'nin bilimden sorumlu biriminin başkanı olan Yuri Jdanov, Lisenko'yu verdiği sözleri yerine getirmemekle suçlayan, onu geçmişin hayaletleriyle savaşmakla itham edecek kadar ileri giden bir eleştiri konuşması yapıyor. Hatta, Lisenko'nun genetikçilerle mücadelesinin burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki mücadeleye benzeten yaklaşımına da karşı çıkarak Lisenko'ya sert bir darbe vurmuş oluyor (Soyfer, 1994, s.170).

² Lisenko'nun 7-14 Ekim 1939 tarihlerinde düzenlenen Genetik ve Seçilim Konferansı'ndaki konuşmasından (Lisenko, 1940)

Lisenko, bu konuşma üzerine Stalin'e durumdan rahatsız olduğunu belirten bir mektup kaleme alıyor. Benediktov'a da Tarım Bilimleri Akademisi'ndeki başkanlık görevinden istifasını sunuyor. Bu noktadan sonra partinin genetikçilerle Lisenkokular arasındaki mücadeleye ilk ciddi müdahalesi gerçekleşiyor. Akademi seçimleri iptal ediliyor ve Lisenkokuların çoğu yönetici olarak atanıyor. Peki bu müdahalenin ardında ne yatıyor? Burada iki önemli siyasi neden önümüze çıkıyor. Birincisi Soğuk Savaş ve 1946-1947 yıllarında yaşanan kıtlık dönemi, ikincisi ise partinin sosyalizmin kuruluş döneminde coşkuyla destek olmuş tarım teknisyenlerini kaybetme riski, dönemin genetikçilerinin sosyalizmle olan mesafesi ve sınıfsal konumları.

1947'de SBKP Merkez Komitesi tarafından çıkarılan ve Soğuk Savaş siyasetini özetleyen raporun başlığı "Toplumda Sovyet Yurtseverliğinin Yayılması için Önlemler Planı" dahi Parti'nin Soğuk Savaş döneminde bu tartışmaya neden müdahale etmesi gerektiğini yeterince anlatmaktadır. İkinci bir önemli nokta ise Lescourt'un belirttiği gibi Lisenkokuluğun bir "tarımsal Stahanovcular" olarak görülmesi (Lecourt, 1977, s.76).

Lisenko, sosyalizmin kuruluşundan beri Parti'nin belirlediği görevleri sorumluluk bilinciyle yerine getirmeye çalışan, devrime bağlılığını her fırsatta dile getirebilen, genç tarım teknisyenlerini sürece örgütleme ve onları heyecanlandırma konusunda yetenekli ve bir yoksul köylü aile çocuğuydu. Doğal olarak parti böyle birinin istifasının yaratacağı hayal kırıklığının sosyalizme dönük bir inançsızlığa dönüşeceğini hesaba katmak zorunda kalıyor. Bu nedenler partinin sürece müdahil olmasının ardında yatan siyasi motivasyonlar olarak

değerlendirilmelidir. Henüz İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış, milyonlarca yurttaşını kaybetmiş bir ülkenin yeniden toparlanma, sosyalizmi inşa etme ve halkını besleyebilme hedefleri doğrultusunda tercih yapması olağan olarak görülmelidir. Bu müdahalenin gerçekleştiği arka zemin unutulduğunda mesele doğru olmayan bir şekilde "genetiğin reddi" olarak değerlendirilebilir. Ancak 1935'ten 1948'e kadar uzlaşmacı bir siyaseti benimseyen parti 1948'le birlikte artık kaçışın olmadığını ve pozisyon almak gerektiğine karar veriyor. Belirtilmesi gereken bir önemli nokta da genetikçilerin sosyalizmle olan mesafeleri. Bu durum, genetikçilere karşı bir güven probleminin var olmasına sürekli bir zemin hazırlıyor. Bu güvensizlik tümüyle asılsız değil, ülkenin önünde Timofeyev ve Risoskiy gibi iki saygın genetikçinin Hitler Almanyası'yla doğrudan gerçekleştirdikleri işbirliği örneği bulunmaktadır

1956 yılında Lisenko Tarım Bilimleri Akademisi Başkanlığı'nı kendisi bırakıyor. Stalin dönemine sempatiyle yaklaşmayan Hruşçov, Lisenko'yu yeniden Tarım Bilimleri Akademisi Başkanlığı'na getiriyor. Burada ilginç olan Stalin karşıtlığıyla bilinen Hruşçov'un Stalin döneminin parlayan ismini bu önemli görevde tutmuş olması. Bu nokta şu nedenle önemli; Lisenko sadece parti elinden tuttuğu için değil tarım ülkenin pratik sorunlarına cevap üretebildiği için değerliydi.

Lisenko'ya karşı yürütülen kampanya

Zhores A. Medvedev'e (1969) göre 1956 yılında genetikçiler nihayet cesaretlerini toplayıp Lisenko'ya karşı bir mücadeleye girişiyorlar. 1956 önemli bir tarih zira Hruşçov'un o talihsiz konuşmasını gerçekleştirdiği SSCB'nin 20.

Kongresi'nin tarihi. Bir anlamda sosyalist atılımında vites düşürmenin tarihi. Bu nedenle 1956 genetikçilerin cesaretini daha anlaşılır kılıyor. Ancak ilk saldırılar 1956 yılında başlamıyor. 1952 yılında Botanical Journal dergisinin başını çektiği bir ekip Lisenko'ya saldırıya başlıyor. 1954 yılında Avrupa coğrafyasından ilk saldırı Helmut Bölme tarafından gerçekleştiriliyor. 1954 yılında dönemin ünlü matematik ve fizikçilerinden oluşan akademisyenler Lisenko'ya karşı bir bildiri kaleme alıyorlar. 1954 yılında biyolog Lebedev, Aleksandrov ve Yuri Oleson tarafından Parti Merkez Komitesi'ne Lisenko'nun ortaya attığı tezlerin yanlışlığını ispatlamaya çalışan ve Tarım Bilimleri Akademisi'nin Genetik ve Biyoloji alanlarının yönetici kurullarının değişmesini talep eden 21 sayfalık bir mektup iletiliyor. 1956 yılında Bolşoy Tiyatrosu'nda yapılan 1 Mayıs gösterilerine uzun yıllardan sonra ilk kez Lisenko davet edilmiyor. Aynı ay Tarım Bilimleri Akademisi başkanlığını bırakıyor. İstifasını belirleyen temel etmen Hruşçov'un 20. Kongre'de ilan ettiği "destalinizasyon dönemi" ve bakir topraklar politikası idi. Lisenko henüz bakir toprakların nasıl işleneceğine dair bilimsel veriler olmaması nedeniyle Hruşçov'un bakir topraklar politikasına karşıydı. Bu toprakların otlak olarak kalmasının daha uygun olduğunu düşünüyordu. 1947-1955 yılları arasında SSCB'nin tarım ürünleri hasılası %65 (bakir topraklar hariç) oranında artış gösteriyor iken 1958-1965 yılları arasında ise tarım hasılası bakir topraklar dahil olmak üzere sadece %10 artıyor.

Lisenko rakiplerini hapsettirip, öldürttü mü?

Lisenko için dile getirilen en büyük iddialar-

dan birisi de en büyük rakibi İ. Vavilov'u hapsettirdiği, bilimsel olarak baş edemeyeceği rakiplerini de partinin gücünü arkasına alarak egale ettiği. Bu konuda bir kez daha anti-sovyetik ve Lisenko tarihçisi olarak bilinen David Joravsky'ye başvurmak gerekecek. Joravsky 1948 yılına gelindiğinde toplamda 105 kişilik bir tutuklu sayısı dile getirmektedir. Bunlardan 77'si genetikçi, felsefi olarak genetiği savunan veya Lisenko karşıtı tarım uzmanlarından, 22'si fizikçilerden, 6'sı ise Lisenkoculardan oluşmaktadır (Joravsky, 1970, s.116). Her ne kadar sayılar arasında bir orantısızlık olsa da Lisenkocular da tutuklanan kişiler arasında yer almaktadır. Bunun anlamı; bu dönemde gerçekleştirilen tutuklamaların Lisenkoculukla veya Lisenko karşıtlığıyla bir ilgisi olmadığıdır. Sabotaj, birbirinin ayağını kaydırma gibi olgular düzenin işleyişinde sorun olan başlıklar. Bu nedenle yaşanan tutuklamaların önemli bir kısmının nedeni sabotajcılık. Lisenko ise bu dönemde hiçbir meseleyi kişiselleştirmeyen, kendi işine odaklanan bir insan olarak tarif ediliyor dönemin Tarım Halk Komiseri Benediktov tarafından. Yazılı kaynaklarda Vavilov'un tutuklanmasında Lisenko'nun dahli olduğuna dair herhangi bir kanıt veya teze rastlanmıyor. Vavilov'un ise Lisenko hakkında ilgili makamlara yazdığı jurnal mektupları mevcut. İşin ilginç yanı bu jurnal mektuplarında dahi Vavilov, Lisenko'nun kendisini engellediğini dile getirmiyor. Vavilov daha sonra sorgu sırasında suçunu itiraf ediyor. 1987'de Lisenko'nun oğlu Yuri Trofimoviç Lisenko Moscow News gazetesine bir mektup yazarak, Vavilov'un soruşturmacılarının babasını ziyaret ettiklerini ve ona Vavilov'un sabotajcı faaliyetleri hakkında ne bildiğini sorduklarını dile getirir. Trofim Denisoviç Lisenko, soruşturmacılara

Vavilov ile kendisinin bilimsel fikirleri ve yaklaşımları arasında bir farkın bulunduğunu ancak Vavilov'un sabotaj faaliyetlerine dair bir şey bilmediğini aktarır (Graham, 1993).

Lısenko genetikte yanıldı mı?

Lısenko üzerine neredeyse genel kabul görmüş olan düşünce, genetik konusunda tamamen yanlış olan tezleri üzerinden “kötü işler” yaptığıdır. Lısenko'nun klasik bir bilim insanı olmadığı, aslen alaylı olup mektepli tarafının neredeyse hiç bulunmaması, arka planda tezlerinin yanlışlığına dayanak da yapılıdır.

Peki, Lısenko neye itiraz etmektedir? Lısenko'nun günün genetiğinde itiraz ettiği birkaç nokta vardır. Birincisi dönemin genetiği öjeni savunusu ve sosyal Darwinizm'le bezenmiş gerici düşüncelerle iç içedir.

Lısenko ve destekçileri gen teorisinin metafiziksel olduğunu ve genin mistik bir birim olduğu tezini ileri sürdüler. Bu yaklaşım temelsiz değildi (Levins ve Lewontin, 1985). Zira Avrupa ve Kuzey Amerika'da ders kitaplarının çoğunluğunda “gen plazmasına” madde üstü özellikler yükleyen tanımlar yer almaktaydı.

- Morgan ve Mendel yasalarında “rastlantısallık” ögesi ön planda yer almaktaydı.
- Weismann'ın teorisi yeniden sıralanabilen ancak ne oluşturulabilen ne de yok edilebilen bir kalıtım maddesi öngörüyordu. Aynı Weismann Freiburg'da düzenlenen Darwin'in yüzüncü doğum yılı kutlamalarında “insanda hüküm sürenin vücut değil de ruh olduğunu” ileri sürmüştür.
- Weisman teorisi 17. yüzyıldaki pre-formasyonist düşüncelerle özdeşleşmektedir.

- Genetikçiler tarafından tarif edilen süreç otonom ve bilinmeyen içsel süreçlere indirgenmektedir.
- Bu dönemde genetikçiler genin kökeni ve evrim sorunu ile ilgilenmediler. Weismann'ın “gen plazması” neredeyse evrim karşıtıydı. Çünkü değişime ancak, değişmeyen yapıların yeniden düzenlenmesi temelinde izin veriyordu. Batının yapısalcı geleneği, bir bellek organının varlığını gerektirmesi gibi kalıtım için de bir kalıtım organının varlığını gerekli görmekteydi.

İkincisi Lısenko, “kalıtımın yapıtaşları” düşüncesine karşıdır. Nitekim dönemin genetiğinde “gen” kavramı, anlamını moleküler biyolojiden ziyade “kalıtımın daha alt parçalara bölünemeyen yapıtaşları” tanımından almaktadır. Bu tanım, her yönüyle statiktir ve organizmanın süreçlerinden bağımsız, tarih dışı bir “yazgı” olarak kodlanmıştır. En saf anlatımını “hakim molekül” denilen DNA'nın içerdiği bilginin belirleniminde bulmaktadır.

Lısenko genleri reddetmemiş sadece gen kavramını farklı tanımlamıştır. 1952'de kitabında Lısenko şöyle diyor: “Lısenko'nun genleri yadsıdığını söyleyen akademisyen Serebrovskiy haklı değil. Ne Lısenko ne de Prezent genlerin varlığını inkar etti. Biz sadece sizin gen kavramından anladığınızı yadsıyoruz, gen size göre kalıtsallığın parçacıkları anlamına geliyor. İnsan “sıcaklığın parçacıklarını”, “özgül sıcaklık maddesinin” varlığını reddederse bu onun maddenin durumunun temel özelliklerinden biri olan sıcaklığın varlığını reddettiği anlamına mı gelir? (Lısenko, 1952)”

Üçüncüsü, ilk ikisinin türevi olmakla birlikte Lısenko için asıl önemli olandır. Lısenko kıtlıklarla boğuşan bir ülkede verimi arttırmaya çabalarken karşısında genetikçilerin kaderci-

liğini somut bir engel olarak görmektedir. Buğday istasyonlarında yapılmasını istediği deneylerin genetikçiler tarafından sistematik olarak ihmal edilmesi, aslında bir sabotaj girişimi olarak değil, genetikçilerin varsayımlarının çabalarına karşı cılız bir “yapacak bir şey yok” itirazı olarak değerlendirilebilir. Bir yanda devrimin değiştirme iradesi, diğer yanda bilimcilerin soğuk itirazı.

Lisenko itirazlarında haksız mıdır?

Bilimsel titizlik bir yana, tespit etmek gerekir ki Lisenko partili olmadığı halde ve felsefi gelişkinliği eksik bir köylü çocuğu için yukarıdaki içeriklere çok gelişkin bir devrimci refleks geliştirmiştir. Öncelikle bu refleksin kaynağında Lisenko'nun dehasından çok dönemin devrimci atmosferini görmek gerekir. Tam da bu nedenle bu refleks bizim için sahiplenilecek bir şeydir. Dönemin genetikçilerinin öjeni ve sosyal Darwinizm ile bulaşıklığı nedeniyle Lisenko'nun genetiğe karşı bir alerji geliştirmesi elbette anlaşılır bir reflekstir. Yine de tepkisinin merkezinde genlerin değişmez ve tarih dışı kavranışı vardır.

Bu noktada, bu kavrama yaklaşımda dönemin genetikçileri kadar olmasa da günümüz genetikçilerinin yaklaşımının da benzer şekilde sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Moleküler biyolojinin süreçleri aydınlatmadaki gelişmelerine rağmen DNA dizilimi “gen” olarak kavranıyor ve bunu realize eden süreç belirlenen, DNA ise belirleyen olarak kavranıyor. “Epigenetik” olarak adlandırılan ve yukarıdaki statik gen kavramı dışında kalan bilgilerin itildiği sümen altı, günümüzde neredeyse tüm açıklayıcı yönleri içine toplamaya başlamış, masanın üstünde görünür kılınan evraktan çok daha güçlü bir toplam

oluşturmaktadır.

Ancak günümüz moleküler biyolojisini ölçü olarak almak Lisenko'ya büyük haksızlık içeriyor. Emperyalist ideologlar tam da bunu yapmaya çalışıyorlar: Lisenko'yu günümüz gelişkin genetiği ile kıyaslayıp eksik bulup mahkum etmek. Oysa aynı kıyası dönemin genetikçilerine vurursak, Lisenko'dan çok daha eksik ve vahim hatalarla dolu olduklarını görmek güç olmayacaktır.

Bu noktada şunu not edip geçmek şimdilik yeterli: Lisenko'nun itirazlarının önemli bir kısmı günümüz genetikçilerinin çoğu için geçerlidir. Bugünün gelişkin teknolojisi bize çok daha bütünlüklü bir resim sunarken Lisenko'nun kavrayışının “yanlışlanmadığını”, aksine yanlışları olsa da “daha doğru” bir noktada olduğunu saptamak yerinde olur. Burada daha önemli olan, Lisenko'nun itirazlarının hâlâ daha doğruya işaret ettiği ve aydınlatmaya devam ettiğidir.

Bilime siyaset “karıştırmak”

Sınıflı toplumlarda insan faaliyetlerinin hepsi siyaset belirlenimlidir. Bu teorik bir doğrudur ve bundan kaçılmaz, olsa olsa inkar edilebilir. Emperyalizmin güdümündeki bilim, siyaset belirlenimli olduğunu sürekli sergilemekte, buna karşın siyaset üstü olduğu iddiasını tekrarlamaktan kaçınmamaktadır.

Lisenko vakasında iki taraf da elbette aslında siyaset konuşturmuştur. Emperyalist kampta Lisenko'ya saldırılar, Lisenko'nun güçten düşmesiyle başlar. Dönem Sputnik ve Gagarin'in kapitalizmin bilimdeki başarısını sorgulattığı bir dönemdir. Watson ve Crick'in DNA'nın çifte sarmal yapısının keşfi sonucunda aldıkları Nobel ödülü üzerinden

DNA'nın çifte sarmal yapısının keşfi sonucunda aldıkları Nobel ödülü üzerinden ABD'nin biyolojideki atılımını abartarak hem prestij kazanma, hem de ideolojik bir saldırı yapma gereksinimi duyar. Burada genlerin mutlak niteliği ve biyolojik determinizmin kaderciliği azımsanmayacak bir kazanım sağlamıştır.

Bunun için Barbara McClintock'un³ çalışmaları uzun yıllar yok sayılmış, Ralph Spitzer Lisenko'nun çalışmalarına bakılmasını önerdiği için üniversiteden atılmış, bilim insanları üzerinde bu konulara dair baskı kurulmuştur. Emperyalizmin kurumlarında bilim, siyasetin en baskıcı ve bağnaz belirlenimine tabidir.

Peki Lisenko vakasında SBKP'nin tutumu ne ölçüde nesnel olabilmıştır? SBKP, genetik meselesinde bilim insanlarının tartışmalarına müdahale etmemek için hep uzlaştırmacı bir pozisyonu zorlamıştır. Ancak anayurt savunmasına az kala, kıtlıkla baş edebilmek için bilimde olmasa da zirai araştırma istasyonlarında eşgüdümü zorlamış, Lisenko'yu yetkilendirmiştir. Bu dönemde araştırmalar, genetikçilerin ihmallerinden arındırılmış ve verim alınması hedeflenmiştir.

Bize kalırsa SBKP, Lisenko vakasında fazla nesnel davranmak uğruna emperyalist kampa gelen hem taktik, hem de ideolojik saldırılara yeterince göğüs gerememiş, sonuçta biyolojiye her düzeyde bulaşan burjuva siyasetine fazlaca alan açmıştır. Bilim, siyasetten arındırılmaz. Olsa olsa ilerici bir sınıfın siyasetiyle bağnazlıktan kurtarılabilir.

Kaynaklar

- Bernal, J.D., 1949. The situation in biological science in 1949. *The Modern Quarterly* 4, 203-217.
- Çağla, K., 2008. Lisenko Vakası İdeolojik Bilim ve Özgürlükçü Sol, sol Haber Portalı, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/kivilcim-cagla/lisenko-vakasi-ideolojik-bilim-ve-ozgurlukcu-sol-kivilcim-cagla-2190> (Erişim 10.01.2018)
- Graham, L.R., 1993. *Science in Russia and the Soviet Union*, Cambridge University Press, New York.
- Joravsky, D., 1970. *Lysenko Affair*, Harvard University Press, Cambridge.
- Lecourt, D., 1977. *Proleterian Science*, Atlantic Highlands Humanities Press, Londra.
- Levins, R., Lewontin, R., 1985. *The Dialectical Biologist*, (Çev. Ayşe Turak), Bilim ve Ütopya 11, 34-35.
- Lisenko, T.D., 1940. *Genetics in the Soviet Union: Three Speeches From the 1939 Conference on Genetics and Selection*, Science and Society 4, 183-233.
- Lisenko, T.D., 1948. *Soviet Biology*, Birch Books Limited, Londra.
- Lisenko, T.D., 1952. *Agrobiologiya*, Selkhozgiz, Moskova.
- Litov, V., 2009. Stalin ve Hruşçov Hakkında Ivan Aleksandroviç Benediktov ile Söyleşi, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Medvedev, A. Z., 1969. *Rise and Fall of T. D. Lysenko*, Columbia University Press, New York.
- Önal, N.E., 2017. Sovyetler Birliği'nde Tarımda Kolektivizasyonun Mantığı, 100.Yılında Büyük Ekim Devrimi (der. E.Z. Suda ve N.E. Önal), 213-236, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Soyfer, N.V., 1994. *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*, Rutgers University Press, New Jersey.

³ Barbara McClintock yoğunlukla mısır bitkisinin genetik yapısı üzerine çalışmalar yürüttü. Kromozomların üreme üzerine etkileri, genetik rekombinasyon, kromozom bölgelerinin işlevleri, kromozomlar üzerinde sıçrayan elementler olan transpozonların keşfi, genetik düzenleme mekanizmalarının tanımlanması gibi bilim tarihinde çok önemli araştırmalara imza attı. 1983 yılında transpozonların keşfi ile Fizyoloji/Tıp alanında Nobel Ödülü'nü aldı.

Ekim Devrimi Neden Toplum Sağlığında Diğer Sistemlere Göre Başarılı Oldu?

Akif Akalın

Özet

Ekim Devrimi sağlık alanında o güne kadar eşi görülmedik adımlar atarak, sağlık hizmetlerini sosyalleştirmiş, devlet hizmeti olarak örgütlemiş ve Sovyetler Birliği sağlık alanında çok kısa bir sürede büyük başarılar sağlamıştır.

Daha sonraki yıllarda devrimlerini gerçekleştiren ve Sovyetler Birliği'nin sağlık sistemini benimseyen diğer sosyalist ülkelerde de Sovyetler Birliği'nde elde edilen başarılar yinelenmiş, fakat Sovyetler Birliği'ndeki bazı sağlık uygulamalarını benimseyen kapitalist ülkelerde aynı başarı tekrarlanamamıştır.

Bunun nedeni Ekim Devrimi'nin toplumcu sağlık anlayışında yatmaktadır. Buna göre sağlığın belirleyicileri ve hastalıkların kaynağı politik ekonomidedir. Sağlıkta eşitsizliklerin başlıca kaynağı olan gelir eşitsizlikleri, kapitalist üretimin özü olan sömürüye dayanmaktadır. Sömürü ilişkilerine son vermeden emekçiler için sağlık alanında başarı elde etmek olanaksızdır.

Anahtar sözcükler: Ekim Devrimi, sosyalizm, sağlık, sömürü.

Geçtiğimiz günlerde Türkiye'de ve dünyanın her yerinde Ekim Devrimi'nin yüzüncü yıldönümü dolayısıyla çeşitli etkinlikler düzenlendi, Ekim Devrimi'nin insanlığa armağanları üzerine tartışmalar yapıldı. Ekim Devrimi'nin mirası içinde “sağlık” önemli bir yer tutuyordu ve bu konuda da çok sayıda toplantı düzenlendi.

Dünyada Ekim Devrimi öncesinde sağlık, “bi-reysel” bir sorun olarak görülüyordu ve devletler yurttaşlarının sağlığı konusunda sorumluluk almaya yanaşmıyorlardı. Bunun en belirgin kanıt-

larından biri, hiçbir ülkede Sağlık Bakanlığı örgütlenmemiş olmasıydı. Bedelini ödeyebilenler gereksindikleri sağlık hizmetini özel hekimlerden satın alabiliyorlardı, fakat ödeme gücü olmayanlar hayırseverlerin insafına terk edilmişti (Akalın, 2010).

Açıkçası 19. yüzyıla kadar insanların da devletten sağlık hizmeti “talebi” yoktu. İnsanlar hastalıklarını “kader” olarak algılıyor ve katlanıyorlardı. Kamusal sağlık hizmeti talebi ilk olarak Fransız Devrimi'nde gündeme geldi, fakat devrimden sonra hızla gericileşen burjuvazi halka ve işçi sınıfına verdiği sözleri unuttu.

1800'lerin ilk yarısında kamusal sağlık hizmeti talebine işçi sınıfı sahip çıktı ve özellikle Avrupa'yı sarsan 1848 ayaklanmalarında “herkese eşit, ücretsiz sağlık” talebi barikatlarda yankılandı. Daha sonra Paris Komünü günlerinde sağlık hizmetlerinin emekçilerin gereksinimlerine göre örgütlenmesi yönünde adımlar atıldı fakat Komün bu girişimlerin sonuçlarını alabilecek kadar uzun yaşayamadı.

Bu deneyimlerden sonra önce Avrupa'da işçi sınıfının en örgütlü ve güçlü partisi olan Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi, daha sonra diğer ülkelerin işçi sınıfı partileri, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesini ve bir devlet hizmeti olarak örgütlenmesini programlarına aldılar (Akalın, 2013; Akalın, 2015).

Bu deneyimlerin ardından gerçekleşen Ekim

Devrimi, ilk haftasından itibaren sağlık alanında o güne kadar insanlığın tanık olmadığı adımlar attı. İlk olarak bütün Sovyet yurttaşlarına beşikten mezara sağlık güvencesi sağladı. Daha devrimin ikinci ayı dolmadan çıkartılan hastalık sigortası yasasıyla, tarihte ilk defa herkese sağlık hizmetleri ücretsiz kılındı.

Devrimin en büyük hedeflerinden biri, sağlık hizmetlerinin “devlet hizmeti” olarak örgütlenmesi, devletin yurttaşların sağlığından sorumlu olmasıydı. Bu amaçla devrimin daha yılı dolmadan, dünyadaki ilk Sağlık Bakanlığı örgütlendi ve yurttaşların sağlığı, Sağlık Bakanlığı'nın sorumluluğuna verildi. Sağlık Bakanı Nikolay Semaşko, önleyici hizmetlere ağırlık veren ve ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılan eşsiz bir sağlık sistemi kurdu (Belek, 2017).

Ekim Devrimi bütün özel hastaneleri ve sağlık kuruluşlarını devletleştirerek, yalnızca parası olanların değil, bütün yurttaşların hizmetine soktu. Aynı şekilde tıp fakülteleri devletleştirildi ve tıp fakültesine girebilmek için bizzat işçi olmak veya işçi ailenin çocuğu olmak koşulu getirildi (Akalin, 2010; Newsholm ve Kingsbury, 2015).

Ekim Devrimi'yle kurulan Sovyetler Birliği bir “işçi devletiydi”. Bu nedenle işçi sağlığı hizmetleri, ülkenin sağlık sisteminin omurgasına yerleştirildi. İşçi sağlığı ve iş güvenliği enstitüleri kurularak, iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı savaş açıldı (Akalin, 2015).

Ekim Devrimi'nin sağlık alanındaki mirası saymakla bitmez. Bunun yerine Sovyet sağlık sisteminin 40 yıl içinde gerçekleştirdiği eşsiz başarılarından birkaçını sayalım. 1957 yılında Devrim kırkıncı yıldönümünü kutlarken, Sov-

yetler Birliği'nde 1917 yılında binde 273 olan bebek ölüm hızı (yani doğan her dört bebekten biri, bir yaşını göremeden yaşamını yitiriyordu.) binde 40'a geriletilmişti. 1917 yılında yalnızca ortalama 37 yıl olan yaşam beklentisi 65 yıla yükselmişti. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar sorun olmaktan çıkmış, beslenme yetersizliğinden ve kötü hijyen koşullarından kaynaklanan hastalıklar tarihe karışmıştı (Akalin, 2010; Newsholm ve Kingsbury, 2015).

Ekim Devrimi'nin getirdiği toplumcu sağlık sisteminin başarıları Sovyetler Birliği ile sınırlı kalmadı, kısa sürede bütün insanlığa mal oldu. 1917 sonrasında birçok kapitalist ülke Sağlık Bakanlığı örgütleyerek, yurttaşlarının sağlığı konusunda Sovyetler Birliği kadar kapsamlı olmasa da sorumluluk almak zorunda kaldılar. Çeşitli ülkelerde “devlet” hastaneleri açıldı, sağlık sigortalarının kapsamı genişletildi.

Sovyet işçilerinin kazanımlarının gölgesinde kalan kapitalist dünya, 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nü (UÇÖ) kurarak, Sovyet emekçilerin Ekim Devrimi'nin “ilk haftasında” elde ettiği hakların bir kısmını, en azından gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçilere tanımak zorunda kaldı.

UÇÖ kurulur kurulmaz sekiz saatlik işgünü (bu hak Sovyetlerde bütün sektörleri kapsarken, UÇÖ yalnızca sanayi işçileri için kabul etti.), işyerlerinde kadınların ve çocukların korunmasına yönelik tedbirler, 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması (Sovyetler 16 yaş altına yasak getirmişti.) konularında sözleşmeler yayımladı. Daha sonraki yıllarda yayımlanan UÇÖ sözleşmelerine bakılırsa, hepsinin yıllar içinde Sovyet emekçilerin elde ettiği hakları izlediği görüle-

cektir (Sengenberger, 2013).

Ne var ki, Ekim Devrimi'nin sağlık alanındaki başarıları, sonraki yıllarda devrimlerini gerçekleştirerek, sağlık hizmetlerini Semaşko'nun "toplumcu sağlık" modeline göre örgütleyen bütün sosyalist ülkelerde yinelenirken, Sovyetleri taklit eden kapitalist ülkelerin hiçbirinde tekrarlanamadı.

Örneğin Sovyetler Birliği'ndeki emekçilerin sağlık ve güvenlik alanlarında elde ettikleri haklar, kısa sürede UÇÖ sözleşmesi haline geldi, fakat sözleşmeleri imzalayan ülkelerde hakların çoğu kağıt üzerinde kaldı. Benzer şekilde ne İngiltere ne de Türkiye'nin dahil olduğu sağlık hizmetlerini sosyalleştiren diğer kapitalist ülkeler, sosyalleştirmenin Sovyetler Birliği'ndeki başarılarını yineleyebildiler. Black Raporu, sosyalleştirmenin otuzuncu yılında İngiltere'de sağlıkta eşitsizliklerin eskiye göre daha da arttığını gösterdi (Akalin, 2013).

Neden sağlıkta Sovyet modeli sosyalist ülkelerde işliyor, fakat kapitalist ülkelerde sonuç vermiyordu? Ekim Devrimi'nin sırrı neydi? Yazımızın bundan sonraki bölümünde bu konuyu ele alacağız.

Mesele hekim, hastane değil!

Kapitalizm bir hastalık mı?

Toplumlar açlıktan hasta,

Hava kirliliğinden hasta,

Kirli sudan hasta,

Aşırı çalışma ve stresten hasta,

Parlak plastik ambalajlardaki abur cuburdan hasta.

Ve reklam panoları var,

Ve 25 çeşit dış macunu var,

Ve özel mülkiyeti korumak için polis var,

Ama gıda yok, doktor yok, ilaç yok.

Kapitalizm bir hastalık mı?

Aiyanas Ormond

Toplumcu sağlık modelinin neden sosyalist ülkelerde başarılı sonuçlar verip, kapitalist ülkelerde işlemediği sorusunun yanıtı, modelin "sağlık anlayışında" yatar. Ekim Devrimi'nin en önemli mirası olan "toplumcu sağlık" anlayışı, sağlığın belirleyicilerini ve hastalıkların kaynaklarını biyolojide (genlerde, mikropalarda vb) değil, toplumun ekonomik üretiminin örgütlendiği koşulları ifade eden "politik ekonomide" arar (Akalin, 2013; Newsholm ve Kingsbury, 2015).

Toplumcu sağlık anlayışına göre, hastalıkları üreten toplumsal koşullara politik ekonomik sistemler neden olur. Bu nedenle toplumcu tıp, politik ekonomik koşulların, diğer bir deyişle üretim araçları üzerindeki mülkiyet ve kontrolün, sağlık üzerine etkilerini analiz eder. Engels, Virchow veya Allende gibi toplumcu tıbbın önde gelen liderleri, hastalıkların ve vakitsiz ölümlerin gerçek kaynağının "politik ekonomik patolojiler" olduğunu vurgulamışlardır (Waitzkin ve ark. 2001; Akalin, 2013).

Politik ekonomik patolojiler içinde sağlık üzerine olumsuz etkileri olanların başında "kapitalist üretim koşulları" gelmektedir. Kapitalistler işçileri hastalıklara neden olan koşullarda yaşamaya ve çalışmaya zorlar. Toplum içinde üretim araçlarına sahip olanlar (kapitalistler), üretim ve toplum üzerindeki egemenliklerini, üretim araçlarına sahip olmayanların (emekçilerin) üretim kaynaklarına erişimini engelleyerek, emeklerini kontrol

altında tutarak (tahakküm) ve ürettikleri artı değere el koyarak (sömürü) sağlarlar (Engels, 1997; Muntaner, 2015a).

Sömürü: Gelir eşitsizliği üreten sosyal mekanizma

Kapitalist toplumlarda bireyler ve toplumun çeşitli kesimleri arasında az ya da çok, fakat mutlaka bir “gelir eşitsizliği” söz konusudur.

Dünyada gelir eşitsizliğinin en düşük olduğu bölge olan Avrupa'da dahi, en zengin yüzde 10'luk kesim, ulusal gelirin yüzde 37'sini paylaşmaktadır. Ortadoğu'da bu oran yüzde 61'e varmaktadır (Deutsche Welle, 2017).

Dünyada gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkeler arasında yer alan Türkiye'de ise durum çok daha çarpıcıdır: Türkiye'de en zengin yüzde 1'lik kesim, ulusal gelirin yüzde 23,4'üne el koyarken, nüfusun yarısı ulusal gelirin sadece yüzde 14,6'sını paylaşmak zorunda kalmaktadır (World Wealth and Income Database, 2016).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlıkta eşitsizliklerin ana nedeninin “gelir eşitsizliği” olduğunu ifade etmekte ve ülkelere sağlık durumlarını iyileştirmek için gelir eşitsizliğini telafi etmeye yönelik sosyal programlar uygulamalarını tavsiye etmektedir (Solar ve Irwin, 2010). Ancak DSÖ gelir eşitsizliğinin “kaynağı” konusunda sessiz kalmaktadır (Escudero, 2009).

Toplum içinde ekonomik eşitsizliklerin kaynağının, üretim araçları üzerindeki “özel mülkiyet” olduğunu ve üretim araçlarına sahip olanlar lehine bir eşitsizliğe yol açtığını biliyoruz. Bu durum, üretim araçlarına sahip olanların (kapitalistlerin), emekçilerin bu araçları kullanarak ürettiği artı değere “el

koyması” sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Nikitin, 2012).

Bu süreç şöyle gelişir: Emekçiler, mevcut yaşam standartlarının talep ettiği mal ve hizmet üretmeye yetecek kadar emekten (gerekli emek) daha fazlasını (artı emek) harcarlar ve üretim araçlarının sahibi olan kapitalist bu artı emeğe sermaye, “kâr” (ya da kazanç) adı altında “el koyar” (Marx, 2015). Buna “sömürü” denir.

Sömürü, kapitalistlerle işçiler arasında, kapitalistin zenginliğinin bir nedensellik ilişkisi içinde işçilerin yoksulluğuna bağlı olduğu “asimetrik” bir ekonomik ilişki yaratır. Böylece emekçiler yoksullaşırken, kapitalistler zenginleşir.

Sonuç olarak, toplum içinde gelir eşitsizliği üreten sosyal mekanizma “sömürüdür”. Sosyal bir mekanizma olarak sömürü, sınıf ilişkilerinin açıklanmasında önemli rol oynar, kapitalist toplumlarda işçilerin işyerlerinde neden güçsüz olduklarını, neden düşük ücretlerle çalıştırıldıklarını, çok az sosyal hakları olduğunu ve sürekli sağlıkları ve güvenlikleri için tehlikeli çalışma koşullarına maruz kaldıklarını anlamamızı sağlar (Muntaner ve ark, 2015b).

Sağlık alanında ise sömürü, sağlığın sosyal belirleyicileri içinde çok önemli bir yeri olan “gelir eşitsizliği” üzerinden sınıfsal eşitsizlikler yaratan, “ilişkisel” bir mekanizma olarak kavramsallaştırılır (Muntaner ve ark, 2015a).

Gelir eşitsizliğini, gelir eşitsizliğinin kaynağı olan “sömürü ilişkisine” hitap etmeden ortadan kaldıracılabilmek mümkün değildir. Kapitalist bir ülkede gelir eşitsizliği, vergi düzenlemeleriyle veya sosyal programlarla değil, fakat işçi sınıfının mücadelesiyle bir dereceye kadar iyileştirilebilir. Yalnızca işçi sınıfının

bilinç ve örgütlülük düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde sömürü oranı (veya artı değer oranı) dizginlenebilir.

Kapitalist kâr ile emekçilerin sağlığı arasındaki çelişki

Kapitalist ülkelerde sağlık programlarının çoğu kez başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden biri, kapitalist üretimin ana amacı olan kapitalist kâr ile emekçilerin sağlığı arasındaki “uzlaşmaz” çelişkidir (Navarro, 1976).

Kapitalist kâr ile emekçi sağlığı ve güvenliği arasında, kapitalistin zenginleşmesi ile emekçinin yoksullaşması arasında olduğu gibi “asimetrik” bir ilişki vardır. Bunun nedeni, kapitalist üretim koşullarının neden olduğu hastalıkları ve ölümleri önlemeye yönelik tedbirlerin, işverenler için maliyetlerini arttırıcı (dolayısıyla kârlarını azaltan) yönde etki göstermesidir (Akalin, 2015).

Kapitalist kâr ile emekçilerin sağlığı ve güvenliği arasındaki çelişki, emekçilerin ve toplumun sağlık sorunlarının daha da kötüleşmesine neden olmakla kalmaz, aynı zamanda toplum içinde sağlık koşullarının iyileştirilmesini de engeller.

Toplumda nüfusun ezici çoğunluğunu, geçimlerini “emeklerini” satarak sağlayan insanlar oluşturur. Kapitalistler kârlarını (sömürüyü) arttırmak için emeğin üretkenliğini sürekli olarak arttırmak çabasındadır. Bu çabalar emekçiler üzerindeki sömürünün yoğunlaştırılmasına ve emekçilerin sağlıklarının ve güvenliklerinin tehlikeye girmesine neden olur (Akalin, 2015).

Kapitalistlerin emek sömürsünü yoğunlaştırmak için kullandığı başlıca yöntemler şunlardır: işgününün uzatılması, emekçinin

yıl içinde çalıştığı gün sayısının arttırılması, üretim hızının arttırılması, işçi başına elde edilen ürünün arttırılması için üretimin yeniden tasarlanması, işçi başına elde edilen ürünün arttırılması için teknolojinin ve makinelerin kullanılması, aynı miktarda iş için daha az emekçi istihdam edilmesi, ücretlerin ve sosyal hakların kesilmesi (Rosenthal, 2010, Marx, 2015).

Bu yöntemlerin hepsinin emekçilerin sağlığı ve güvenliği üzerindeki olumsuz sonuçları, dünyanın her yerinde bilimsel çalışmalarla kanıtlanmıştır. Nitekim işçi sınıfının bilinçli ve örgütlü, emek hareketinin politik olarak güçlü olduğu ülkelerde kapitalistler, kârlarını arttırmak için emekçiler üzerindeki sömürüyü yoğunlaştıran bu yöntemlere kolayca başvuramamaktadır. Bu ülkelerde toplumun sağlık göstergelerinin, diğer kapitalist ülkelerin göstergelerinden görece iyi olmasının başlıca nedeni budur (Akalin, 2015).

Sonuç

İnsanların sağlık durumunu, davranışsal, sosyal ve sınıfsal faktörlerden oluşan bir kompleks belirler. Ancak bu faktörler içinde “sınıfsal” faktörler, davranışsal ve sosyal faktörlerin de belirleyicisidir. Bu nedenle sınıflı toplumlarda bireylerin davranışlarına ve/veya sağlığın sosyal belirleyicilerine hitap edebilmek için, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete ve sömürü ilişkilerine son verilmesi ve toplumun üretim araçları ile karar organları üzerinde kontrolünün sağlanması şarttır (Akalin, 2015).

Ekim Devrimi Sovyetler Birliğinde öncelikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete ve sınıflar arasındaki sömürü ilişkilerine son

verdiği için, sağlık alanındaki uygulamaları başarılı olabilmıştır. Ekim Devrimi yalnızca Sovyet emekçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmekle kalmamış, aynı zamanda sağlıkta eşitsizliklere kaynaklık eden toplumsal eşitsizlikleri ve sömürüyü de ortadan kaldırmıştır (Akalin, 2010).

Kaynaklar

- Akalin, A., 2010. Toplumcu Tıp: Sovyetler Birliği Deneyimi, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Akalin, A., 2013. Toplumcu Tıbbı Giriş: Toplumcu Tıp Ders Notları, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Akalin, A., 2015. Sağlığa ve Hastalığa Toplumcu Yaklaşım, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Belek, İ., 2017. Sovyetler Birliği'nin ilk sağlık bakanı: Doktor Semashko, <http://haber.sol.org.tr/dunya/sovyetler-birliginin-ilk-saglik-bakani-doktor-semashko-216092>, 6.11.2017. (Erişim 25.12.2017).
- Deutsche Welle, 2017. Gelir eşitsizliği dünya genelinde arttı. <http://www.dw.com/tr/gelir-e%C5%9Fitsizli%C4%9Fi-d%C3%BCnya-genelinde-artt%C4%B1/a-41795614>, 14. 12. 2017. (Erişim 25.12.2017).
- Engels, F., 1997. Kişisel Gözlemlerden ve Sağlıklı Kaynaklardan İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol, Ankara.
- Escudero, J.C., 2009. What is said, what is silenced, what is obscured: The Report of the Commission on the Social Determinants of Health. *Social Medicine* 4(3), 183 – 185.
- Marx, K., 2015. Kapital, Cilt 1 (Çev. Mehmet Selik), Yordam Kitap, İstanbul.
- Muntaner, C., Ng, E., Prins, S.J., Bones-Rocha, K., Espelt, A., Chung, H., 2015a. Social Class and Mental Health: Testing Exploitation as a Relational Determinant of Depression. *International Journal of Health Services*, 45(2):265-284.
- Muntaner, C., Ng, E., Chung, H., Prins, S.J., 2015b. Two decades of Neo-Marxist class analysis and health inequalities: A critical reconstruction. *Social Theory&Health*, 13(3/4):267–287.
- Navarro, V., 1976. Medicine under Capitalism, Prodist, New York.
- Newsholme, A., Kingsbury, J.A., 2015. Kızıl Tıp (Çev. Selçuk Görmez), Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Nikitin, P., 2016. Ekonomi Politik (Çev. Nejla Bilgiç), Dorlion Yayınevi, Ankara.
- Ormond, A. Is capitalism a disease. (Çev. Akif Akalin) <https://thistinyglobe.wordpress.com/poems/is-capitalism-a-disease/> (Erişim 09.01.2018)

Rosenthal, S., 2010. Sick and Sicker: Essays on Class, Health and Health Care. <http://susanrosenthal.com/sick-and-sicker>. (Erişim 25.12.2017)

Solar, O., Irwin, A., 2010. A conceptual framework for action on the social determinants of health, WHO, Geneva.

Sengenberger, W., 2013. The International Labour Organization: Goals, functions and political impact, Friedrich-Ebert-Stiftung, Global Policy and Development, Berlin.

Waitzkin, H., Iriart, C., Estrada, A., Lamadrid, S., 2001. Social Medicine Then and Now: Lessons from Latin America, *American Journal of Public Health* 91(10), 1592-1601.

World Wealth and Income Database, Income Inequality, Turkey, 1994-2016, <http://wid.world/country/turkey/> (Erişim 09.01.2018)

Öğretim Programı (Müfredat) Değişikliği Nasıl Okunmalı?

Ebru Aylar

Özet

Eğitimde dinselleşme eğitimin içeriği ve örgütlenmesi, toplumsal yapılarla eğitim sistemi arasında kurulan ilişki gibi eğitimle ilgili pek çok alanda kendini göstermektedir. Son gerçekleşen öğretim programı değişikliği de bu dinselleşme hamlesinin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu yazıda program değişikliği, öncelikle program kavramı ve eğitimin tarihsel serüveni içerisinde öğretim yapılanması ilişkisi üzerinden ele alınarak, tarihselci bir yaklaşıma oturtulmaya çalışılmıştır. Günümüz Türkiye’ sinde ise kapitalizmin piyasacı ve dinci gerici eğilimi, eğitim sürecini belirleyen ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilen öğretim programı değişikliği, bu unsurlardan birisinin, dinselleşmenin cüretkârca ortaya konduğu, program geliştirme sürecinin oldubittiye getirildiği bir süreç olmuştur.

Anahtar kelimeler: öğretim programı, dinselleşme, yapılandırmacılık

Aslında iki ayrı kavramdan bahsedilir müfredat ve öğretim programı denildiğinde. Bir de “müfredat programı” vardır ki sanırım bu kavram cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki kullanımının¹ dışında resmi yazımda hepten terk edildi. Öğretim programı okulda veya okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel, 2005). Müfredat ise daha dar bir anlama sahiptir ve bir bütünü oluşturan tekil parçalar

anlamını içerir. Program eğitim sürecinin içerdiği tekil öğeleri içinde barındırdığı kadar, bu öğeler arasındaki ilişkileri de kapsar. Her ne kadar gündelik yaşam içerisinde müfredat kavramı yaygın olarak kullanılsa da program kavramının içerdiği bu bütünlükten dolayı eğitim bilimciler “müfredat” kavramı yerine, “program” kavramını kullanmayı tercih ederler. Bu yazının başlığının taşıdığı ikilik bu nedenden kaynaklanmaktadır².

2017 yılının başında, sonrasında yoğun tartışmalara neden olan bir öğretim programı değişikliği gerçekleştirildi. Belki de ilk defa bir program değişikliği kamuoyunda “ideolojik değişiklik”³ tartışmaları ile birlikte anılmış oldu. Yaşanan tartışmaların temelinde ise eğitimde dinselleşmenin tüm programı belirlemesi ve Atatürk’e ilişkin girdilerin programdan tasfiyesi yer almaktadır.

¹ Aşağıda Cumhuriyet’in ilk ilkokul programları yer almaktadır: 1936 da “müfredat programı” kavramından vazgeçilmiş, program kavramı kullanılmaya başlanmıştır: İlkmeçteplerin Müfredat Programı (1924) Maarif Vekâleti Yayınları: İstanbul. İlkmeçteplerin Müfredat Programı (1926) Maarif Vekâleti Yayınları: İstanbul. İlkokul Programı (1936) Devlet Basımevi: İstanbul

² Bu yazının kapsamına girmemekle birlikte eğitim programlarının curriculum (müfredat), currere (koşmak) ve praxis kavramları üzerinden ele alınışı için Fatma Mızıkacı’nın Eleştirel Pedagoji dergisinin 51-52. sayısındaki Eleştirel Pedagoji Sözlüğü’ne de bakılabilir. http://www.elestirelpedagoji.com/FileUpload/ks7397/File/e-p_sozlugu_51-52_mufredat.pdf

³ Ana akım medya da bile program değişikliği örneğinin, “Türkiye’de müfredat değişikliği: İdeolojik mi, bilimsel mi?” başlığı altında ele alınabildi, ilgili haber için; <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40975162>

Öğretim sürecindeki dönüşümlerin odağında her zaman programlar bulunur. Eğitimde programlar dinamik bir gelişim süreci içindedir ve asla olmuş, bitmiş, tamamlanmış bir programdan bahsedilemez (Sönmez, 1991). Eğitim reformları veya program değişikliği adı altında yapılan tüm çalışmalar eğitim sisteminin o günün şartlarına uygun hale getirilmesi için yapılan çalışmalardır ve unutulmamalıdır ki bu şartlar dönemin iktisadi ve politik atmosferinin belirlenimi altındadır.

Tarih içerisinde eğitim, program ve değişim

İnsanlık tarihi boyunca eğitim, farklı biçim ve görüntüler almıştır. Günümüze kadar tüm toplumlarda eğitimin genel amacı, bireyi var olan toplumsal koşullara uyumlu hale getirmek, taşıması gereken toplumsal rollere hazırlamak olmuştur. Eğitimin bir sistem olarak örgütlenmesi ise modern çağa, feodal sistemin yıkılıp kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşiklik kazanmaya başladığı döneme denk gelir. Bu süreç içerisinde eğitimin içeriği (öğretilmesi hedeflenen konu alanları, öğretim etkinlikleri, bireye kazandırılması hedeflenen beceri ve davranışlar gibi) de değişmiştir. Biraz geriden alalım, ilk çağ dönemlerinde uzmanlık gerektiren bir işbölümünün mevcut olmayışından dolayı aile içerisinde başlayan eğitim, okul ve öğretmen gereksinimi pek yaratmamıştır. Üretim büyük oranda toprağa dayanmakta, basit aletlerle üretim gerçekleştirilmektedir. Eğitim ise yaşamak için gerekli olan temel becerilerin çocuğa aktarılması ile gerçekleşmekteydi. Buna karşın Mısır, Yunan ve Çin gibi uygarlıklarda, erkeklere ve o dönemin seçkin aile mensuplarına açık olan okul sistemleri az sayıda da olsa gelişebilmekteydi (Serter, 1997). Bu okulların programları ise şehir devletlerinin yöneticileri konumuna gelecek olan seçkin erkekler için gerekli becerilerin kazandırılmasını içermektedir.

Feodal toplum yapısında ise var olan okulların toplumsal ve yönetsel alanda ağırlık kazanan dini kurumların etkisi altına girildiği görülmektedir. Bu dönemde de bir öğretmen gözetiminde

eğitim almak, yönetici sınıf içerisinde yer almayı gerektirmekteydi. Yönetilen sınıfa ait bireyler aile içinde ya da yakın çevrelerinde usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitim görürken, dönemin egemen sınıfına mensup erkek çocukları din adamlığı, askerlik ve yöneticilik rollerine uygun bir şekilde gerekli vasıfların kazandırılması için okullara gitmekteydiler (Çınar, 2002).

Feodal sistemin ve var olan üretim araçlarının, üretim ilişkilerinin güncel ihtiyaçlarına cevap veremediği noktada Avrupa merkezli devrimci dönüşümler yaşanmaya başladı. Yaşanan devrim süreçleri, toplumsal işbölümü, üretim ilişkileri ve biçimi üzerinde değişiklikler yaratırken, bunlar toplumsal yaşamı da beraberinde dönüştürmüşlerdir. Tüm bu dönüşümlerin gerçekleştirici öznesi olarak insanın da yeni toplumsal rolü ile uyumlulaşması gerekmektedir. Örneğin, Fransız devrimi ile ön plana çıkan “eşitlik”, “özgürlük” ve “milliyetçilik” değerleri kapitalizmin insanının “yurttaşlık” misyonlarının temelini oluşturmuş ve yaşanan süreç feodal sistemin “tebaa”sından “yurttaş”a geçişi zorunlu kılmıştır. Geliştirilmek istenen yurttaşlık bilinci için ihtiyaç duyulan ideolojik zemini yaygınlaştırma hedefine bir de yeni toplumsal işbölümü ve Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkmaya başlayan yeni uzmanlık ve meslek alanları eklendiğinde, tüm bu koşullar okul ve öğretmenlere duyulan ihtiyacı artırır hale gelmiştir (Çınar, 2002). Öncesinde bağımsız okul yapıları içerisinde gerçekleşen eğitim, kapitalizm ile birlikte bu yapılardan kopararak, halkın önemli bir kısmını kapsayacak eğitim sistemine dönüşmeye başlamıştır. Eğitim bir sistem olarak inşa edilirken de kapitalizmin kuruluş süreci için gerekli olan niteliksel ve ideolojik donanımı temel alan bir içerik, program kurgulanmıştır. Bu programın en önemli ideolojik işlevi ise burjuva devrim süreçlerinde etkin olan ve daha sonrasında da yeni egemen sınıfa ve yeni bir içerik kazanmaya başlayan sömürü ilişkilerine karşı mücadele etmeye devam eden işçi sınıfı üzerindeki egemenliği pekiştirmektir.

Bugüne geldiğimizde ise eğitimin kapitalizmin güncel ihtiyaçları doğrultusunda değişmeye devam ettiğini görmekteyiz. Bu değişim neo-liberal ve muhafazakâr temelde ilerlemektedir. Bu yazıda son öğretim programı değişikliği temel alınarak eğitimde dinselleşmenin boyutlarına biraz daha ağırlık kaydırılacaktır.

Ocak 2017, öğretim programındaki yeni değişim

Şu an 1, 5 ve 9. sınıflarda, 2018 – 2019 öğretim yılında tüm kademelerde uygulanacak olan öğretim programı 13 Ocak 2017 tarihinde kamuoyuna duyurularak “askıya çıkarıldı”. Programı “askıya çıkarmak”, Milli Eğitim Bakanlığı’nın program geliştirme sürecinde ilk kez uyguladığı bir yöntem olmuştur. Bu süreç MEB tarafından “*program geliştirme süreci eğitim ihtiyaç analizleriyle başlayıp çeşitli duraklara uğrayarak ilerler. Kanıtlara dayalı olarak çalışan farklı alanlardaki uzmanlar tarafından hazırlanan taslak öğretim programları, uygulama kararı öncesinde paydaşların ve kamuoyunun görüş, öneri ve katkılarına açıılır. “Askı süreci” isimlendirmesi program geliştirmenin bu aşamasına işaret etmektedir.*”⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Askı süreci iki ayrı bağlamda eleştirilmektedir. Program geliştirme uzmanları, programın dayanağının meşruluğu, dayandığı kaynakların seçimi ve yöntemin doğruluğu sorgulanmadan (ki bu hususta ciddi belirsizlikler vardır) taslakların görüşlere açılmış olmasını eleştirmekte ve aslolarak bu tercihin tartışılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Mızıkacı, 2017). Sendikalar ve eğitimciler ise askıya çıkarılma sürecinin kısa olduğunu belirtip (görüşler 3 Şubat 2017 tarihine kadar alınmakta idi), MEB’e iletilen görüşlere, özellikle de olumsuz olanlara yönelik bir değerlendirmenin de toplumla paylaşılmamış olmasını eleştirmektedirler.

Bu süreç sembolik bir uygulama olarak yürütülmüş, eğitimin tüm bileşenlerinin aktif bir katılımı süreçte yer alması sağlanmamıştır. MEB tarafından yapılan ileriki açıklamalara bakıldığında ise öğretim programlarının meşrulaştırılmasında bu askı süreci ve süreçte toplanan görüşlerin varlığının kullanıldığı görülmektedir⁵.

Ocak ayında bu göstermelik süreçle başlatılan program değişikliği, 2017 yılının son çeyreğinde bu programa bağlı ders kitaplarının da kullanıma sunulmasıyla sahip olduğu değişimin yönünü bir bütünlük içerisinde ortaya koymaya başlamıştır. Bu değişimi gericiliğin tepeden dayatması olarak okumak yanlış olmayacaktır. Eğitimde dinselleşme AKP iktidarı döneminde 4+4+4 uygulamasıyla daha da hızlanmış, okulların önemli bir kısmının imam hatip okullarına dönüştürülmesi, okul yönetimlerinden başlayarak öğretmen atamalarına kadar AKP’nin gerçekleştirdiği kadrolaşma hamleleri, okullara mescit açılması, ilçe milli eğitim müdürlüklerince dini gün veya anmalarla ilgili etkinlikler yapılması için okullara gönderilen yazılar, başta TÜRGEV ve Ensar Vakfı olmak üzere, İlim Yayıma Cemiyeti, İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi dini vakıfların devlet okulları ile ders vermek ve yayınlarını dağıtmak şeklinde kurdukları işbirliği, yoksul öğrencilerin cemaat kurumlarına teslim edilmesi, MEB ve Diyanet arasında imzalanan protokol⁶ vb. şekillerde devam etmişti. Bu program değişikliği ile ise dinselleşmenin cüretkâr bir atılımı ile karşı karşıyayız.

Programın içeriğini bir dizi başlıkta ele almaya çalışalım; programa ilişkin en önemli tartışma evrim teorisiyle ilgilidir. Uzun süredir AKP iktidarının bir bütün olarak karşısına aldığı evrim teorisi bu son değişiklikle öğretim programında

⁴ “YARIN İÇİN BUGÜNDEN Program, 2017” ismiyle duyurulan program geliştirme sürecine dair MEB <http://mufredat.meb.gov.tr/SSS.aspx> adresinde bazı sorulara yanıt vermiştir. Askıya çıkarma tanımlaması burada yapılmaktadır.

⁵ MEB 18 Temmuz 2017 tarihinde Ankara’da, yeni programı tanıtmak için gerçekleştirilen basın toplantısında programa yönelik, özellikle de Evrim teorisinin programdan çıkarılması, cihat kavramının programa eklenmesine dair gelen eleştirilere, toplumun her kesiminin öneri, görüş ve şikâyetlerini dikkate aldıklarını açıklayarak karşılık vermiştir.

⁶Protokolün içeriğine <http://www.meb.gov.tr/diyanet8217le-is-birligi-protokolu/haber/13379/tr-adresinden-ulasilabilir>

dan tamamen çıkartılmıştır. Evrim artık programımızda “Kayıp bir ünite” olarak yer almaktadır.⁷ Evrim teorisi başlığında somutlanan bu karşıtlık aslında bilimsel bilgi ile dogma arasında yaşanan, tarihi çok eskilere dayanan bir karşıtlıktır. Evrim teorisi başlığında somutlanan şey bilimsel bilginin ve bilimsel düşünce biçiminin eğitim sürecinden tamamen çıkarılma isteğidir ve bu yöndeki adımlar ise 2005 yılından beri AKP iktidarınca atılmaktadır⁸.

Evrin teorisi bir önceki biyoloji dersi öğretim programında 12. sınıf düzeyinde sadece 6 saat süreyle ele alınmaktaydı. Programın bu başlığa ilişkin kazanımları öğrencinin evrime ilişkin görüşleri incelemesi ve özetlemesi, Lamarck ve Darwin'in çalışmalarını araştırması ile ilgiliydi. 2017 Ortaöğretim Biyoloji dersi programında ise “Evrin ve Hayatın Başlangıcı” ünitesi çıkarılmış, “Canlılar ve Çevre” başlıklı bir üniteye yer verilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu'nun Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu başkanı Alparslan Durmuş, “tartışmalı bir konu” olarak tanımladığı evrim başlığının kavranabilmesi için gerekli bilimsel arka plana öğrencilerin sahip olmadıklarını savunmuştur. Bunu gerekçe göstererek de ilgili kademelerde bu ünitenin devre dışı bırakıldığını ve evrim öğretiminin lisans eğitimine ertelendiğini belirtmiştir⁹. Buna karşın İran'da 5. sınıftan itibaren, Finlandiya'da 7. sınıftan itibaren, İngiltere'de 3. sınıftan itibaren öğrenciler fosillerle tanıştıkları evrim öğretimine giriş yapılmaktadır.¹⁰

Programla ilgili ele alınabilecek bir diğer önemli unsur ise dinsel öğelerin toplumsal değerler olarak programdaki ağırlığı artırılırken, iktidarın Kemalizm'le hesaplaşmasının da programa yansıtılmış olmasıdır. İlkokul Hayat Bilgisi Programında tarihî, doğal ve turistik yerler veya ortak kullanım alanları ile ilgili kazanımlara “cami” örneği eklenirken, milli gün ve bayramlara dini gün ve bayramlar da eklenmiş, buna karşın Atatürk'e ayrılan kazanımlarda sayıca azalış yaşanmıştır. Benzer bir yaklaşım 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı için de geçerlidir. Bu programda ayrıca 15 Temmuz süreci, “15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü” olarak ele alınarak demokrasi ile ilişkilendirilmektedir¹¹. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne ilişkin değerlendirmelerin geniş yer tuttuğu Sosyal Bilgiler Programı'nda gaza, cihat ve istimalet kavramlarına da yer verilmektedir. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetinin ele alındığı kazanımda (SB.7.2.2, 7. sınıf düzeyinde bir kazanım) bu kavramlar üzerinden Müslüman olmayanlarla yapılan savaşın, İslam için savaşmanın yüceltilmesi ve fetihçiliğin vurgulanması söz konusudur.

Yine Sosyal Bilgiler Programında kazanımlarda¹², Sivil Toplum kuruluşlarına dair vurguların

⁷ Evrim teorisine yönelik gerçekleştirilen bu son saldırının ardından Bilim ve Aydınlanma Akademisi ve Evrim Çalışkanlarının ortak çalışmasıyla, Gericiliğe Karşı Aydınlanma Hareketi bir kitapçık yayımladı. Evrim teorisinin bilinmesi ve anlaşılması aydınlanma mücadelesinin önemli bir parçasıdır. “Kayıp Ünite: Evrim” ismiyle yayımlanan bu kitapçık ders kitaplarından çıkarılan bu kayıp üniteyi eğitimcilerin, öğrencilerin ve velilerin kullanımına sunmaktadır. Kitapçık ücretsiz olarak, Nazım Hikmet Kültür Merkezleri'nde.

⁸ Bu tartışma yapılandırıcılık kavramı çerçevesinde metnin ilerleyen bölümlerinde ele alınmaya çalışılacaktır.

⁹ Sol Haber Portalı'nda yer alan 'Hayatın Başlangıcı ve Evrim' ünitesi müfredattan tamamen çıkarıldı!' başlıklı haberde ilgili açıklamaya ulaşılabilir: <http://haber.sol.org.tr/toplum/hayatin-baslangici-ve-evrim-unitesi-mufredattan-tamamen-cikarildi-200829>

¹⁰ ODTÜ, Boğaziçi, Bilkent, Hacettepe ve Ankara üniversiteleri öğretim üyeleri program değişikliğinin ardından hazırladıkları bir raporu Milli Eğitim Bakanı Yardımcısı Orhan Erdem'e iletmis ve Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan sonra evrim konusuna programında yer vermeyen ikinci ülke olduğunu belirtmişlerdir. İletilen raporda evrim konusuna farklı ülkelerin eğitim sistemleri içerisinde nasıl yer verildiğine değinilirken, Türkiye için 5. sınıftan itibaren evrimsel biyoloji konularına giriş yapılması önerilmektedir. Bu rapora <https://ekoevo.org/2017/02/23/zorunlu-egitim-mufredatinda-evrimsel-biyoloji-konusunun-gerekligi-hakkinda/linki-uzerinden-ulasilabilir>.

¹¹ “SB.6.6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.” kazanımı işlenirken 15 Temmuz sürecinin örnek olarak ele alınması önerilmektedir.

¹² 5. sınıf düzeyinde “SB.5.6.1. Çevresindeki toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.” ve 7. sınıf düzeyindeki “SB.7.5.3. Vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine tarihten ve günümüzden örnekler verir.” kazanımları MEB ile ilişkileri iyice kuvvetlenen dini vakıfların ve dolayısıyla cemaatlerin öğrencilerin gündemine ders kapsamında sokulmasına neden olacaktır.

artmış olduğu gözlenmektedir. Bu artış MEB ile çeşitli protokoller imzalayarak öğretim sürecinde etkinliği artan dini vakıfların varlığının, ders bileşeni olarak da öğretim sürecine dâhil edilmesinin önünü açacaktır.

Kamuoyunda çok yoğun bir şekilde tartışılan bir diğer başlık İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders programı olmuştur. Bu programdaki değişiklikler Atatürkçülüğün programdan çıkarılması şeklinde yorumlanmıştır. Önceki programda bu ders alanında 84 kazanıma yer verilirken, yeni programda kazanım sayısı 41'e inmiştir. Önceki programda "Atatürkçülük" ayrı bir ünite iken yeni programda bu üniteye yer verilmemiş, bu içerik "Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye" ünitesi altına kısaltılarak alınmıştır. Bu üniteye Atatürk ilkelerine ise sadece 9 kazanımla yer verilerek bu oran tüm dersin % 22'sini oluşturmaktadır. Bu veriler Atatürkçülüğün programdan çıkarılması kaygılarını gerçekçi kılmaktadır.

Laiklik ise programlarda tamamen unutilan, unutturulan bir kavramdır. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi programlarındaki kazanımlarda laiklik ilkesine yer verilmemişken, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders programında sadece bir kazanımda laiklik ilkesine yer verilmiştir¹³.

Dinselleşmenin kendisini gösterdiği bir diğer ders Müzik dersi olmuştur. Henüz daha birinci sınıftayken öğrencilere (ilgili kazanımda) belirli gün ve haftalarla ilgili müzik etkinlikleri içerisinde ilahilere yer verilmesi önerilmiştir. Çocukları dini müzik ile buluşturma eğilimi her sınıf düzeyine yayılmış gözükmektedir. İkinci sınıfta "Mü.2.A.6. Millî, dinî ve manevi günler ile ilgili müzikler dinler" kazanımı, üçüncü sınıfta "Mü.3.D.4. Millî, dinî ve manevi değerler ile ilgili müzik dağarcığına sahip olur" kazanımı yer almaktadır. Dördüncü sınıfta "Mü.4.A.5. Belirli gün ve haftaların anlamına uygun müzikler söy-

ler" kazanımının açıklamasında bu kazanımın dini günlerde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf düzeylerinde ilgili kazanımlarda dini müzik yurdumuza ait başlıca müzik türleri içerisinde ele alınırken, sekizinci sınıfta ilahi ayrı bir kazanım içerisinde bir Türk müziği biçimi olarak ele alınmıştır.

Şu ana kadar sadece ilk ve ortaokul programlarından bazılarında değinilmiş, İmam Hatip okullarının bu düzeydeki ders programları incelenmemiştir. Lise ders programlarına yönelik bir inceleme, lise öğretimi sürecindeki ders ve program sayısının fazlalığı dikkate alınarak bu yazı kapsamına alınmamıştır. Yine de şu ana kadar ki sınırlı incelemeler dahi eğitimde gericileşmenin programın içerisine nasıl nüfus ettiğini örneklendirmek açısından yeterlidir.

2005 dönüşümü ve eğitimde yapılandırıcılık ekseninde dinselleşme

Bu noktada tekrardan tarihsel ama yakın tarihe ilişkin bir dönüşümü ele alacağız. Bu yazının girişinde eğitim sürecinin ve doğal olarak öğretim programlarının içeriğinin var olan siyasal ve iktisadi koşulların belirlenimi altında olduğuna değinilmiş ve tarihsel süreç içerisinde ana dönüm noktalarına değinilmeye çalışılmıştı. Kapitalizmin bugün geline aşamasında neo-liberal ve muhafazakâr uygulamalar eğitim sistemini şekillendiren ana unsurlardır. Bugün Türkiye'de bilimsel eğitime yönelik gerçekleşen saldırı, özel okulların teşviki ve sayılarının artırılması, kamu okullarının niteliğinin hızla kaybettirilmesi hamleleri ile paralel yürümüş, dinci gericici ve piyasacı hamleler bir bütünlük içerisinde eğitim alanını belirler hale gelmiştir ve gelmeye de devam edecektir. Öğretim programlarında yaşanan son değişiklik bu sürecin bir parçası olarak gelişmiştir ve AKP'nin dinselleşme bağlamında toplumsal yaşama yönelik müdahalelerinin bir tezahürüdür. Bu nedenle bizim büyük bir sorun olarak ele aldığımız bu tablo, AKP Türkiye'sinin bireyi "Yeni Türkiye"nin toplumsal koşullarına uyumlu hale getirmek, taşıması gereken toplumsal rollere

¹³ "İTA.8.4.1. Çağdaşlaşan Türkiye'nin temeli olan Atatürk ilkelerini açıkla" kazanımında laiklik bu ilkelerden birisi olarak ele alınmaktadır.

hazırlamak üzere attığı bir adımdır.

Bu adımlar bugün hızla atılmaktadır ama eğitim alanındaki temelleri 2005 yılında gerçekleşen öğretim programı değişikliğine dayanmaktadır. 2005 yılındaki program değişikliği yapılandırmacı (constructivism) yaklaşımı temel alarak gerçekleştirilmiştir (MEB, 2005). O dönemde de aynen günümüzde olduğu gibi bu yaklaşım yeteri düzeyde tartışılmamış ve sorgulanmamıştır. Buna rağmen bilim eğitimi için en uygun yaklaşım olarak kabul edilerek bu felsefi temelde program değişikliği gerçekleştirilmiştir. Eğitimciler yeni programı uygularken bu yaklaşımı anlamaya çalışmışlardır ve sadece öğrenme sürecine dair söylemleriyle ilgilenerek yapılandırmacı yaklaşımın bütünü kavramamışlardır. Sonuç olarak bizleri bekleyen tehlike bu gerekçelerle farkedilememiş oldu.

Öğrenme kuramı içerisinde yapılandırmacılık öğrenilecek olan yeni bilginin öğrenende var olan önceki bilgilerle ilişkilendirilerek öğrenilmesi, bu sayede daha önceden edinilen öğrenmelere bağlı olarak yeni öğrenmelerin oluşturulması anlamını taşımaktadır (Sherman, Kurshan, 2005). Kendinden önceki öğrenme kuramlarından büyük oranda beslenen bu yaklaşım, Piaget ve Vygotsky'nin çalışmalarını temel alır. Öğrenmeyi etkin bir süreç olarak tanımlayan, zihinsel sürecin öğrenmedeki rolünü işaret eden, dil ve öğrenme arasındaki bağı kuran, öğrenmeyi toplumsal bir etkinlik olarak ele alan, öğreneni öğrenme sürecinde etkin kılan ilkelere sahip bir yaklaşım olarak kabul edilir ve benimsenir (Hein, 1991). İnsanların nasıl öğrendiğini açıklama çabası önemlidir ve eğitimbilimlerinin başlı başına bir çalışma başlığıdır. Yalnız bu çaba ile bilginin doğasını açıklama çabası birbirinden farklıdır ve yapılandırmacılık her iki çabaya da yanıt üretmektedir. Ana tehlike ise ikinci çabadan, yani bilginin doğasına ilişkin yargılarından kaynaklanmaktadır.

Aydın (2007), yapılandırmacı yaklaşımın bilginin doğasına ilişkin iki yargısından bahseder; ilki yapılandırmacılığın bilgi kavramından

doğruluğu kopardığı ve bilgi ile inancı aynı statüde ele aldığıdır. İkincisi ise yapılandırmacılığın gerçekliği öznelleştirilmesi ve nesnel gerçekliği görünüşe indirgeyerek yok saymasıdır. Yapılandırmacı yaklaşımda öğrenme öğrenciyi merkeze alarak gerçekleşirken, neyin öğrenildiği yani öğrenilen bilgi muğlaklaştırılmaktadır. Öğrenmede öğrenen bireyin etkin kılınması, öğretimin bireyselleştirilmesine varmakta öğrenilen bilgi de bireyselleştirilerek birbirinden farklı bilgilerin var olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre bilgi öğrenenin kafasındadır ve öğrenme bireyin çabasının ürünüdür. Hein (1991), bilginin ve bilgiye ilişkin anlamın tamamıyla insan tarafından yapılandırıldığını savunur. Radikal yapılandırmacı von Glaserfeld (1996)'e göre ise bireysel olarak farklı deneyim ve yaşantılara sahibizdir, bu nedenle de farklılaşan deneyimler farklılaşan gerçeklikler oluşturur. Bu da doğruyu veya gerçekliği değişken kılar, yani gerçekliğin tek bir doğrusu yoktur.

2005 yılında gerçekleşen program değişikliğinin temel aldığı felsefi yaklaşım bilginin öznel olduğunu, bilimsel bilgi ile inanç arasında bir fark olmadığını (bilimsel bilgi ve inanç farklılaşan bilgi veya gerçeklik türleri olarak ele alınır), doğruluğun ve gerçekliğin asla bilinmeyeceğini savunur. Son 13 yıldır eğitim sistemi bu temelde yol almaktadır ve aslında sadece bu yazıda dinselleşmenin görüntülerini ele aldığımız dersler değil, tüm kademelerde, tüm derslerin içeriğini bilimsel bilgiyi inançla eşdeğer tutan gerici bir felsefe şekillendirmektedir. Dinselleşmenin pek de görülmeyen bu yüzü 2017 yılı program değişikliği ile birlikte daha da cüretkâr bir safhaya taşınmıştır.

Sonuç yerine

Bu yazıda 2017 yılında gerçekleştirilen program değişikliği, programın eğitim, eğitimin toplumsal sistem içerisindeki rolü hesaba katılarak incelenmeye çalışılmıştır. Eğitim sisteminin dinselleştirilmesi, Türkiye'nin gericileştirilmesinin bir uzantısıdır. AKP iktidarı boyunca

topluma gerici müdahalelerde bulunmuş, yakın dönemde gerici müdahalelerin ağırlığı iyice artırılarak laik ve cumhuriyetçi rejim devlet gücüyle tamamen tasfiye edilmiştir. 2005 yılında gerçekleşen program değişikliğiyle bilimsel bilgi kademe kademe öğretim programının dışına itilmeye başlanmıştır. Bu son 12 yılın bilançosu bilimsel düşünme süreçlerinden yoksun, bilim ile inancı eşdeğer gören kuşaklar olarak kendini göstermektedir. Bugün bu verili zeminin üzerine dinselleşme kendi söylem ve ilkelelerini doğrudan yansıtmaktadır. 2017 yılı öğretim programı değişikliği dinselleşme noktasındaki cüretini bu zeminden de almaktadır. Bu cüret insanlık tarihinin bugüne kadar ki tüm ilerici birikimini ve bilimsel gelişmeleri yok sayan, şu anki maddi zeminden kopmuş, içerisinde yaşadığı gerçekliği algılayıp sorgulamaktan ziyade eleştirel düşünmeyen, kendisine sunulan bilgiyi olduğu gibi kabul eden, biat eden ve hakkını aramayan nesiller yetiştirmenin cüretidir.

Bu yazı ile gerçekleştirdiğimiz okumanın ardından, yazıyı eğitimin burada değinilmeyen bir yönü ile bitirmek doğru olacaktır; o da sosyal bir alan olarak okulların ve eğitim sisteminin içerdiği direniş pratiğidir. Bu direniş bir ortaokulun imam hatip okuluna dönüşmesine direnen veli ve öğrencilerde, cihat kavramını dersinde ele almayı kabul etmeyen veya evrime dersinde yer veren öğretmende, zorunlu din dersine karşı dava açan bir velide görülmektedir ve görülmeye devam edecektir. Bu direniş aynı zamanda eğitimin sahip olması gereken asıl amacına sahip çıkmakta, eğitimin bireyi özgürleştiren, eleştirel düşünme becerisini geliştiren yönüne ulaşmayı hedeflemektedir.

Not: Güncel ders programlarına MEB'in programlar web sayfasından ulaşılabilir: <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>

Kaynaklar

- Aydın, H., 2007. Yapılandırmacı Yaklaşımda Doğruluk, Gerçeklik ve Bilim Eğitimi. Üniversite ve Toplum, 7(2).<http://www.universite-toplum.org/summary.php?id=313>
- Çınar, İ., 2002. Bölüm II: Eğitimin Tarihsel Temelleri, Eğitim Üzerine(1. Baskı). Ütopya Yayınevi, Ankara, 45-90.
- Demirel, Ö., 2005. Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme (8. Basım). Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Hein, G., 1991. Constructivist Learning Theory. <http://www.exploratorium.edu/IFI/resources/constructivistlearning.html>(Erişim 28 Aralık 2017)
- MEB, 2005. İlköğretim 1-5.sınıf programları tanıtım el kitabı. Milli Eğitim Müdürlüğü Basımevi, Ankara.
- Mızıkacı, F., 2017. Askıya Çıkarılan Taslak Programlar ve Düşündürdükleri. https://www.researchgate.net/publication/315459666_Askiya_Cikarilan_Taslak_Programlar_ve_Dusundurdukleri(Erişim 29 Aralık 2017)
- Serter, N., 1997. 21. Yüzyıla Doğru İnsan Merkezli Eğitim(1. Basım), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Sherman, T. M.;Kurshan, B. L., 2005. Constructing learning: Using technology to support teaching for understanding. Learning & Leading with Technology, 32: 10-39.
- Sönmez, V., 1991. Eğitim Felsefesi, Adım Yayıncılık.
- von Glasersfeld, E., 1996. Radical Constructivism: A Way of Knowing and Learning, Falmer Pres, London.

Eğitim Sistemi ve Yenilenen Müfredatın Çocuk ve Ergenlerin Psikososyal Gelişimine Etkileri

İlgın Gökler Danışman

Özet

Psikososyal gelişim kavramı, çocukta duygusal ve sosyal açıdan sağlıklı işlevselliğin gelişimini, kişilik, benlik, kimlik, sosyal ilişkiler ve değerlerin gelişim sürecini tanımlar. Çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki sağlıklı psikososyal gelişim, bireyin hem bu dönemlerde hem de yetişkinlik dönemindeki psikolojik uyumunun, işlevselliğinin, psikolojik iyilik halinin temel belirleyicilerinden biridir. Erken yaşlardan itibaren, okul ortamı, psikososyal gelişimin temel bağlamlarından biri halini alır. Dolayısıyla okul ortamı ve bu ortam içerisinde sunulan eğitimin çocukların psikososyal gelişimine etkisi göz ardı edilemeyecek derecede büyüktür. Milli Eğitim Bakanlığı'na, 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren eğitim kademelerinin tamamında uygulanmak üzere yeni müfredata geçilmiştir. Bu yazıda, ülkemizdeki eğitim sistemi ve anlayışının çocuk ve gençlerin psikososyal gelişimi üzerindeki etkilerinin, yakın zamanda uygulamaya koyulan bu müfredat temelinde eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Eğitim, müfredat, psikososyal gelişim, çocuk, ergen

Milli Eğitim Bakanlığı'na, 2017-2018 eğitim öğretim yılında 1., 5. ve 9. sınıf düzeylerinde, 2018-2019 yılından itibaren ise eğitim kademelerinin tamamında uygulanmak üzere yeni bir müfredata¹ geçilmiştir. Bu yazıda, ülkemizdeki eğitim sistemi ve anlayışının çocuk ve gençlerin psikososyal gelişimi üzerindeki etkilerinin, yakın zamanda uygulamaya koyulan bu müfredat temelinde eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmak-

tadır.

Psikososyal gelişim kavramı, çocukta duygusal ve sosyal açıdan sağlıklı işlevselliğin gelişimini, kişilik, benlik, kimlik, sosyal ilişkiler ve değerlerin gelişim sürecini tanımlar. Çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki sağlıklı psikososyal gelişim, bireyin hem bu dönemlerde hem de yetişkinlik dönemindeki psikolojik uyumunun, işlevselliğinin, psikolojik iyilik halinin temel belirleyicilerinden biridir (Erikson, 1963). Aynı zamanda çocukluk ve erişkinlik dönemindeki psikolojik sorunların varlığı ya da yokluğuyla yakından ilişkilidir (Johnson, 1993; Sroufe, 2010).

Psikososyal gelişim, çocuğun çevresiyle etkileşim kurmasıyla birlikte öncelikle aile ilişkileri içinde başlar. Ancak, erken yaşlardan itibaren, okul ortamı, psikososyal gelişimin temel bağlamlarından biri halini alır. Dolayısıyla okul ortamı ve bu ortam içerisinde sunulan eğitimin çocukların psikososyal gelişimine etkisi göz ardı edilemeyecek derecede büyüktür. Eğitimin temel amacı, “kişiye bilgi ve beceriler aktararak, onda değerlerin gelişmesini sağlayarak, sosyal yaşama ve içinde bulunulan çağa uygun tutum ve davranışların gelişimini sağlamak” olarak tanımlanmaktadır (Yörükoğlu, 1983, s.101). Eğitim, geçmişteki toplumsal ve kültürel değerleri tanıtmak, bunları genç kuşaklara aktarmak, bugünün gerçeklerini göstermek ve geleceğe dönük değerler ve beceriler kazandırma işlevini görür.

Eğitim, öğrenmeyi ve dolayısıyla bilgi aktarımını

¹ 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya geçen müfredatın içeriği ve kapsadığı değişikliklere ilişkin EĞİTİM SEN (2017) tarafından ayrıntılı bir rapor hazırlanmıştır.

temel alan bir süreçtir. Bu nedenle, eğitim anlayışının bir uzantısı olan müfredatlar aracılığıyla, öğrencilere aktarılan bilginin niteliği büyük önem taşımaktadır. Bilginin yaşama yönelik bir değer taşıması, yaşama katkı sağlar nitelikte olması, çocuğun içinde yaşadığı dünya ile bağlantısını kurabileceği türden olması ve bu dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olması gerekir. Eğitimin amacının, “yaşam içinde yaşamı iyileştirmek, daha anlamlı kılmak olduğu” söylenebilir (Yörükoğlu, 1983, s.102). Çağdaş ve nitelikli eğitim nasıl olmalıdır sorusuna verilmiş çeşitli yanıtlar bulunmaktadır. Nitelikli eğitimin, bireyde varolan yeteneklerinin en üst düzeyine ulaşma motivasyonu uyandırması beklenir. Bireyin, kendisini gerçekleştirmesini destekleyen ve gelişiminin önündeki olası engelleri aşmasını öğreten bir yöntemler bütünüdür. Nitelikli eğitim, toptancı bir yaklaşım yerine, her bir öğrencinin bireysel yeteneklerinin ve güçlü yanlarının değerlendirilmesi, tanınması, ortaya çıkarılması ve işlenmesine dayalı bir anlayışı benimser (Yörükoğlu, 1983).

Eğitimin tek başına bilgi aktarımına dayalı olması, yalnızca bilgi ve beceri yönünde donanım kazandırmaya odaklanması yeterli olmaz. Çocuğun edindiği bilgileri, kendisinin, toplumun ve insanlığın yararına kullanabilmesi için, eğitim içerisinde temel bir bileşen olarak kişilik gelişiminin ve ruhsal gelişimin desteklenmesi gerekmektedir (Saraç, 1986).

Çağdaş ve nitelikli eğitimin temel özelliklerine kısaca değinildikten sonra, bu noktada nasıl bir eğitim anlayışı ve müfredat ile karşı karşıya olduğunun irdelenmesine gerek duyulmaktadır. Eğitim anlayışı ve müfredatın temel sorunları aşağıda maddeler halinde özetlenmeye çalışılmaktadır:

- *Bilim dışı müdahalelerle dolu bir müfredat*

– Yeni müfredatta “bilim” ya da “bilimsel düşünme” bir temel beceri ve yeterlilik olarak içerilmemektedir. Özellikle göze çarpan değişiklikler arasında yaşamın başlangıcı, insanın ortaya çıkışı ve gelişimini açıklayan ve doğruluğu bilimsel

yöntemlerle kanıtlanmış Evrim Kuramı'nın müfredat dışı bırakılması yer almaktadır (Eğitim Sen, 2017). Benzer biçimde, felsefe derslerinden, varlık, ahlak, sanat, din, siyaset felsefesi çıkarılmış, ünite sayısı ve kazanımlar dikkate değer biçimde azaltılmıştır (Özdemir, 2017).

- *Dogmalar temelinde şekillenmiş; dini referanslara göre biçimlenmiş, içeriği dinsel öğeler ve simgelerle örülmüş bir müfredat*

– Çağdaş eğitim, sorgulamaya dayalıdır; doğruların özgür ve eleştirel düşünce temelinde aranmasını önceler. Yeni müfredatın kendini çok fazla ilişkilendirdiği din kurumu ise sorgulanmasına izin verilmeyen bir inanç sistemi, eleştiriye açık olmayan, kesin ve değişmez doğrular önermektedir. Dolayısıyla, çağdaş, laik eğitim anlayışı ile arasında öğretim yöntemine de yansıyan önemli tezatlıklar bulunmaktadır (Baysal, 1990). Bu açıdan bakıldığında, bu müfredatın bu anlamda çağdaşıktan uzak olduğu görülmektedir.

– Müfredattaki son değişiklikler öncesinde de çocuklarımız, yeterince çağdaş bir müfredatla eğitilmiyor; hatta kendi içinde tutarsız bir müfredatla eğitiliyorlardı. Baysal'ın (1990) Din, Ahlak ve Toplumsal Yaşam başlıklı yazısında verdiği örnekteki gibi, öğrenciler, din dersinde insanın yaratılışına ilişkin dinsel açıklamaları dinlerken; eşzamanlı olarak biyoloji dersinde insan türünün evrimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını öğreniyorlardı. Anlatılanlardan biri, tartışma ve sorgulamaya açık olmayan bir inanç; diğeri ise insan aklının eleştirel düşünce ve sorgulama yoluyla ürettiği bir bilimsel kuram. Dolayısıyla, ikisi de okul tarafından sunulan ancak birbirleriyle uyumayan bu bilgiler, öğrencileri bir zihin karışıklığı ve çelişki içine sokuyordu. Şimdiki müfredatla, bir adım daha ileri gidilerek, bu çelişki, evrim kuramı başta olmak üzere, bilimsellik dışarda bırakılarak ortadan kaldırmış oldu. Bir diğer deyişle, bu müfredatla birlikte insan zihnini özgürleştiren, değişime ve gelişmelere açık olan bilimsel anlayış dışlanmış oldu.

- *Toplumdaki kültürel çeşitliliği dikkate almayan bir müfredat*

– Yeni müfredat içerisinde ayrımcı bir bakış açısının ve dilin benimsendiği dikkati çekmektedir. Müfredata yönelik ders kitaplarındaki metinlerde cinsiyetler, inanç sistemleri, yaşam tarzları arasında bir kıyaslamaya gidildiği, kimilerine hiyerarşik bir üstünlük verilirken, kimi kimliklerin dışlandığı görülmektedir. Örneğin, bundan böyle zorunlu ders olarak programa eklenecek olan "Hazreti Muhammed'in Hayatı dersindeki 'Evlilik' başlığı altında "Erkekler güç ve kuvvet yönünden daha ileri olduğundan, ailenin sorumluluğunu birinci derecede onlara yüklemiştir"; "Erkekler, kadınlar üzerinde onların geçimini sağlamakla dolaylı bir üstünlüğe sahiptirler" gibi cinsiyet ayrımcılığı içeren ifadeler yer alıyor. "Hz. Muhammed'in Hayatı" ders kitabında evliliğe ilişkin öneriler sunulurken, "İnsan fıtratı gereği karşı cinsiyetle birlikte yaşamaya muhtaçtır. Bunun dışındaki bir hayat insana saadet ve huzur vermekten uzaktır" deniliyor. Ateist ve diğer dinlerden kişilerle evlilikler ise "kabul edilemez" olarak tanımlanıyor.

• *Belli değer yargılarını dayatan bir müfredat*

– Yeni müfredatla birlikte öğrencilere aktarılan değerler arasında tevhid, iffet, cihad gibi kavramların yer aldığı dikkati çekmektedir. Eğitim-Sen'in (2017) raporunda da yer aldığı gibi, eğitim müfredatının "dini" ve "milli" değerler çerçevesinde yeniden oluşturulması yönünde bir eğilim söz konusudur. Siyasal, bilimsel ve kültürel alanların her birine özgü değerlerin tanımlanması ve aktarılması olasıyken, yeni müfredatta, sıklıkla vurgulanan "bireyci" değerlerin yanısıra, belli bir inancı ve mezhebi temel alan "dini" ve tek kimlik yaklaşımı üzerinden "milli" değerlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Değerler eğitiminin, akılcı temellere dayalı bir "değer bilgisi" ya da "değer tartışması" sunmak yerine, daha çok tanımlanmış sosyokültürel değer ve normlar üzerinden değer yargılarının aşılmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Konu başlıklarında insan hak ve özgürlükleri doğrudan yer almamakta, bunun yerine geleneksel din, gelenek ve törelerin esasını oluşturan "normlara" gönderme yapılmaktadır. Müfredatta içerilen bilgilerin ve öncelikli tutularak

aktarılan değerlerin bu anlamda yanlılık içerdiği dikkati çekmektedir.

• *Çocuk haklarını gözetmeyen, hatta hakların ihlaline zemin hazırlayan bir müfredat*

Böyle bir eğitim sistemi ve müfredatın, gerek çağdaş eğitimin temel ilkeleri, gerekse çocukların temel psikososyal gereksinimleri ile ters düştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Peki, böyle bir eğitim anlayışı ve müfredatla birlikte psikososyal gelişim süreçleri nasıl etkilenir? Yeni müfredatın psikososyal gelişim süreçleri açısından yansımaları neler olacaktır?

Psikososyal gelişim süreci, içerisinde birtakım temel öğeleri barındırır. Bunlar; güven duygusu, kendini ve çevreyi keşfetmeye yönelik merak, özerklik, kimlik gelişimi, yaratıcılık, yaşama dönüklük ve umut gibi ana unsurlardır. Bu unsurların bazıları sağlıklı psikososyal gelişimin yapı taşları ya da ön-koşulu; bazıları da sağlıklı gelişimin sonuçları, ürünleri, ortaya çıkardığı kazanımlardır. Bundan sonraki bölümde, bu boyutların her biri, eğitim anlayışı ve yenilenen müfredat ile ilişkisi kurularak ele alınmaktadır.

Güven duygusu

Temel güven duygusu çocuğun, kendisine ve dış dünyaya güvenebilme kapasitesini tanımlar. Güven duygusunun temeli çevreyle ilişki içinde atılır, çocuğun çevresi tarafından önemsendiği, korunduğu, sevildiği, dikkate alındığı yönündeki algısını temsil eder. Çocuğun kendisini çevresi tarafından sevilen, korunmaya değer biri olarak algılaması, kendine olan güvenini de besler. Böylece çocuk karşılaştığı güçlüklerle başa çıkabileceğine inanarak, güvenli bir birey olarak yetişir (Ekşi, 1990).

Sosyal çevrede süreklilik, aynılık olmadığında, ya da çevre çocuk için kestirilemez, öngörülemez, belirsizliklerle dolu olduğunda güven duygusu sarsılır. Çevreden aktarılan mesajlar çok çelişik, karışık olduğunda yine güven duygusu olumsuz etkilenir (Ekşi, 1990).

Sürekli değişen eğitim sistemi ve bu sistem

içindeki tutarsızlıklar (örneğin, pek çok çocuk ve ailenin zaman ve emek yatırımı yaptığı TEOG gibi bir sınavın bir anda kaldırılması; üniversiteye giriş sınav sisteminin sürekli olarak değişmesi; çocuğun ailesi tarafından benimsenmiş ve bugüne kadar öğretilen değerler ve bilgilerle, okulda öğretilenlerin farklılaşması, hatta çatışması vb.) çocuk açısından çevrenin güvenilirliğini azaltır. Kontrol duygusunun kaybolması, kaygının artması ve öğrenilmiş çaresizliğin gelişmesine neden olur.

Temel güven duygusu açısından, çocuğun çevresi tarafından korunduğunu, korunmaya değer bulunduğunu bilmesinin önemli olduğuna değinilmişti. Çocuk haklarını hiçe sayan, örneğin, çocuk yaşta evliliği bir örf olarak sunarak, normalleştiren bir anlayış içerisinde çocuğun kendini korunmuş ve güvende hissetmesi olanaklı değildir. Yine aidiyet hissettiği çeşitli toplumsal ya da bireysel kimlikler etiketlendiğinde ya da aşağılandığında, çocuğun adil dünya inancı (çevrenin adillğine olan inancı) sarsılır ve bu kompartmanlaştıcı, dışlayıcı çevre içinde güven- de hissetmesi söz konusu olamaz.

Merak duygusu

Merak duygusu, çocuğun ya da gencin kendisini ve çevreyi keşfetme sürecini başlatan temel ateşleyicidir. Sağlıklı gelişen bir çocukta merak duygusu, araştırma ve çevreyi tanıma güdüsü, kendini özgürce ifade edebilme becerisi, etkin hareket etmesi, başarısızlıklar ardından çabucak toparlanıp, yeni şeylere enerji ve coşku ile tekrar tekrar yaklaşabilmesini olanaklı kılar. Tersine, baskılayıcı, engelleyici, suçlayıcı ve utandırıcı çevresel tutumlar olduğu sürece, çocukta merak duygusu gelişmez. Aşırı yasaklar, dogmalar, baskılar çocukta suçluluk duygusunun gelişmesine neden olur. Suçluluk duygusu, psikososyal gelişimin önündeki en büyük engellerden biridir. Çünkü çocuğun hareketlerini kısıtlar. Çevresi tarafından cezalandırılacağı ve çevresini huzursuz edeceği endişesiyle, yalnızca kendisine sunulanla yetinir. Yeni birşeye girmekten, yeteneklerini keşfetmek ve geliştirmekten, doğal hakkı olan yaşantıları istemekten, kendini ifade etmekten kaçınır. Böyle bir çocuğun kendi yatkınlıklarını tanıması, davranışa

dökmesi ve bu yollarla kendini dışavurması, beceri ve yeteneklerinin gelişmesi beklenemez. Buna bağlı olarak bir amaç edinme ve amaçta ısrarcı olma, başarmaktan zevk alma duyguları da sağlıklı gelişemez (Ekşi, 1990).

Bugünkü gibi dogmatik ve dinsel öğeler üzerine kurulmuş bir eğitim anlayışı içerisinde çocuk, sıklıkla «günah», «yasak», «ayıp», «ceza» gibi kavramlarla ve korkutmaya dayalı yaklaşımlarla karşılaşmaktadır. Çocuğun merak ve ilgi alanları, «dünyevi zevkler» olarak küçümsenir.

Ayıplama, yasaklama, boyun eğdirme ve bunlar üzerinden kurulan otorite çocukta korku, suçluluk ve utanç yaratır ve örtük ya da açık bir biçimde düşmanca duyguların ortaya çıkmasına neden olur. Bu durumda çocuk boyun eğme ve başkaldırma istekleri arasında ciddi bir ikilem yaşar. Suçluluk duyguları ağır bastığında, bağımsız, özerk bir kişilik geliştirmesi güçleşir; sinmiş, tedirgin, edilgen ve güvensiz bir birey olarak yetişir. Başkaldırma eğilimi baskın çıktığında ise, çocuk çevreyle uyumsuz davranışlar sergilemeye ve çatışmalı ilişkiler yaşamaya başlar. Her iki durumda da ruhsal gelişim engellenir. Bu nedenle eğitimin özgür bir ortamda, özgürlük temelinde yürütülüyor olması önemli bir koşuldur (Yörükoğlu, 1983).

Merak duygusu bilimsel düşüncenin de temelidir. Bilimsel düşünce ve bilimsel yöntem müfredat dışı bırakıldığında, çocuk ve gençlere merak duygusunu giderecek alanlar da sağlanamaz. Merakın yerini, sunulanı olduğu gibi kabul etme alır ya da çocuğun doğasında var olan bu merak duygusu çocuk tarafından daha gizli ve riskli alanlarda doyurulmaya çalışılır.

Özerklik

Merakları desteklenen, kendi kararı ve istenci doğrultusunda hareket etmesine olanak tanınan çocuklarda özerklik duygusu gelişir. Özerklik duygusunu Ekşi (1990) şu şekilde tanımlar:

“toplumla çatışmaya düşmemek ve başkaları için zarar verici olmamak koşuluyla, kişinin kendi kendisini yönetebilmesi, kendi seçimlerini yapabilmesi, olaylar karşısında düşüncelerini ifade edebilmesi,

karar verirken başkalarından bağımsız davranabilmesi ve gerektiğinde kurallara uymayan şeyleri yapabilmesidir” (s.58).

Çocuğun sağlıklı bir özerklik duygusuna sahip olması için, sağlıklı bir (temel) güven duygusunun gelişmiş olması gerekir. Yani, çocuk kendi seçimlerini yaptığında, kendi görüşlerini ortaya koyduğunda, çevrenin kendisini psikolojik anlamda terk etmeyeceğinden, dışlama-yacağından ya da cezalandırmayacağından emin olması gerekir (Ekşi, 1990).

Yeni müfredatla birlikte, gencin belli kalıpların dışında kendini ifade etmesine izin verilmemesi, seçimlerinin kısıtlanması ya da reddedilmesi söz konusudur. Bu tür, özerkliğin gelişmesine izin vermeyen, engelleyici bağ-lamlarda aşırı bağımlı, aşırı boyu eğen ya da isyankar bir kişilik gelişebilir.

Kimlik gelişimi

Özellikle ergenlikte büyük önem kazanan kimlik duygusu, benliği bütünleştirme yetisinin kazanılmasıyla ilişkilidir. Genç birey «Ben kimim sorusu?»na yanıt arar (Kroger, 2007). Bu soruya açık yanıtlar bulabilmesi, kendi kimliğini tanıyabilmesi ve kabullenmesi için gereklidir (Ekşi, 1990). Burada yine üç temel süreç önemlidir: Aidiyet duygusu, özdeşim ve değerlerin gelişimi.

«Ben kimim? » sorusunun bir tamamlayıcısı, bir uzantısı da «ben nereye aitim?» sorusudur. Genç birey için kabul görme, dahil olma, içerilme oldukça önemlidir. Aidiyet duygusu, gencin bir grupta güven temelli bir bağa ya da ilişkiye sahip olduğu algısını yansıtır. Böylesi bir bağ içinde sevgi, saygı, onay ve destek görmek olumlu kimlik duygusu ve anlam bulma açısından çok önemlidir. Kimlik, gencin kendini ait hissettiği grup içindeki ortak değerler, normlar ve inançlar üzerine temellenir. Aidiyet, kendini tanıma sürecinin içerisinde, kendini keşif yolculuğunun içinde doğal olarak gelişmesi gereken bir olgudur. Oysaki, yeni müfredatla gençlere hangi gruba ait olmaları gerektiği bir anlamda dikte ediliyor. Üstelik pek seçenek de sunulmadığı dikkati çekiyor. Ayrımcılık, eşitsizlik temalarının yer aldığı metinler üzerinden verilen mesajlarla aidiyetin hangi grupla

olduğunda kabul göreceği, hangi gruplarla olduğunda reddedileceği tanımlanıyor. Ayrıca, ailelerinden getirdikleri farklı değerler ve anlayışlar nedeniyle, okulda dayatılan değerler sistemiyle özdeşim kuramayacak, aidiyet geliştiremeyecek ya da geliştirmeyi tercih etmeyecek gençler içinse, bir yalnızlık, yalıtılmışlık, yabancılaşma, anlam ve amaç yitimi, zaman zaman da öfke duyguları söz konusu olabilir.

Özdeşim, çocuğun kendi kimliğini buluşturacağı kişileri kendisine örnek olarak seçmesi ve onlara benzeme, onların tutum ve davranışlarını içselleştirme çabasıdır. Bu bağlamda çocuğun nasıl bir kimlik ve kişilik geliştireceği, amaçları ve hedefleri, yaşamı için temel alacağı değerlerin belirlenmesinde özdeşim modelleri önemli yer tutar. Çocuğun özdeşim süreci içinde okulda onu eğiten kişilerle etkileşimi, aldığı eğitim ve müfredat içinde kendisine sunulan rol modelleri, özdeşim nesneleri ve bu rol modelleri yoluyla aktarılan değerler önem taşır.

Özdeşim süreciyle birlikte giden diğer süreç ise, dolayısıyla, değerlerin gelişimidir. Özellikle ergenlikten itibaren yeni değerler bulmak ve benimsemek büyük önem taşımaktadır. Genç “yaşamın anlamı nedir?” sorusuna da bir yanıt aramaktadır. Yaşamın bir anlamı ve amacı olduğunun bilincine varmaya başlamasıyla birlikte; değer yargıları geliştirir (Ekşi, 1990).

Müfredat içinde hem çocuklara sunulan rol modelleri, hem de değişen değerler sistemini simgeleyen kavramlar (din uğruna savaşı, iffetli, temiz, erkeğine itaat eden, dünyevilikten uzak vb.) çocuk ve gençlerin akılcı, uygar, insancıl, barıştan ve eşitlikten yana bir değer sistemi ile özdeşim kurabilmelerini ve bu değerleri kendi yaşamlarında uygulayabilmelerini güçleştirir. Ayrımcılığı, şiddeti ve çatışma yönelimini körükler nitelikteki değerlerin aktarılması; psikososyal gelişimin önemli bir boyutu olan sağlıklı sosyal ilişkilerin gelişimini ciddi biçimde baltalama potansiyeli taşımaktadır.

Rol modeli olarak farklı alanlardaki biliminsanları, sanatçılar, sporcular, düşünürlerin sunuldu-

ğu bir müfredatta, her çocuğun kendi özellikleri, yönelimleri doğrultusunda örnek alabileceği, içselleştirebileceği bir takım figürleri tanıma ve bu yolla kendini zenginleştirme olanağı artacaktır. Tanımladığı tektip insan dışında, herhangi bir renge, farklılığa, çeşitliliğe yer vermeyen yeni müfredatın bu açıdan da eleştirisi yapılmalıdır.

Kimlik duygusu ve değerlerden söz ederken yeni müfredatı toplumsal kimlik duygusu açısından da ele almak gerekir. Şu anki müfredat, bu ülkede yaşayan ailelerin bu zamana kadar taşıdıkları bir toplumsal kimlik varken, bu kimliği yok sayan, toplumsal geçmişi, toplumun büyük bir kesimi tarafından benimsenen değerleri - bunların başında Cumhuriyet değerleri gelmektedir - ve birikimi yok sayarak, dar bir bakış açısıyla bazı olgu ve simgeleri öne çıkaran yanlı bir müfredat olarak nitelendirilebilir. Bu öne çıkarılan olgular ve simgeler günümüz Türkiye'sinde toplumun büyük kesiminde benimsenmediğinden, bu durum böyle bir müfredat programından geçmek durumunda kalan çocuklarda ve ailelerinde bir ikilem ve rahatsızlığa neden olmaktadır.

Toplumsal kimliği oluşturan öğelerin müfredattan çıkarılması ya da silikleştirilmesi, yeni kuşağın bir anlamda köksüzleştirilmesine ya da köklerinden uzaklaştırılmasına yol açmaktadır. Köklerini, geçmişini, kendi toplumsal tarihini bilmek, böylelikle geçmişle gelecek arasında bir köprü kurabilmek, çocuğun ya da gencin kendi kimliğini tanımlamasını, yönelim ve eylemlerini belirlemesini, bir gelecek algısı oluşturmalarını, kendini gerçekleştirmeye hizmet edecek amaçlar ve hedefler belirlemesini sağlar. Çünkü çocuğun kendi toplumsal ve bireysel tarihi, içinde bugünkü karşılaştığı durumları yönetebilmesini, onlarla baş edebilmesini sağlayacak kaynaklar, deneyimler, öğrenmeler ve özdeşim nesneleri barındırır. Çocuğun şimdiki yaşamı ve etkinlikleri, geçmişten geleceğe uzayan bu süreklilik içinde daha fazla anlam kazanır. Ödünç alınmış, içi boş, zemini olmayan, dışarıdan enjekte edilmiş amaçlar ve hedefler yerine, kendi kimliğiyle bütünleşen ve bu kimliği besleyen amaçlar edinmesi mümkün olur. Çocuk ve gençlerin, şimdiki eğitim anlayışı ve

müfredatla eğitilmesi, köklerini yeterince tanımayan, geçmişiyile bağ kuramayan, dolayısıyla bütünleşmiş bir kimlik duygusundan yoksun ve amaçsız bir kuşağın yetişmesi riskini taşımaktadır.

Yaratıcılık

Yaratıcılık, bilinenlerden yola çıkarak, alışlagelmiş kalıpları düşüncelerle yoğurup sorgulayarak, alışılmışın dışındaki farklılıkları yakalayıp yeni ve özgün bir ürün ortaya çıkarmaktır. Yaratıcılığın temelinde esneklik, özgünlük ve akıcılık vardır. Yaratıcılık, alternatifli düşünme ve problem çözme gibi zihinsel süreçleri de içerir (Guilford, 1968).

Yaratıcılığı güdülenen çocuk ve gençler, hayal gücü zengin, konulara, sorunlara farklı açılardan yaklaşabilen, mizah duygusu gelişmiş, yeni durumlara uyum sağlama ve güçlüklerle baş etme becerisi yüksek bireyler olarak yetişirler. Dolayısıyla yaratıcılık psikolojik dayanıklılığı arttıran koruyucu bir özelliktir.

Çocuk ruh sağlığı hekimi Atalay Yörükoğlu (1983), eğitim sürecinin üreticiliğe ve yaratıcılığa yol açar nitelikte olması gerektiğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Çocuk katılan, yaşayan, yapan kişi olmalıdır.... Bir makina kullanmak, bir ağaç dikip meyvasını almak, bir şiir yazmak, bir resim yapmak, bir müzik parçası bestelemek de üreticiliktir. Yeni bir düşünce üretmek de bir yaratıcılıktır ve yeni bir makine geliştirmek kadar değerli olabilir.... En iyi eğitim en yüksek oranda yaratıcılık geliştiren eğitimidir... [Eğitim] ancak gözleme, deneye ve yapmaya dayalı olursa yaratıcılığa götürür.... serbest tartışma ortamında, yani özgürlük içinde, ... tartışma ile, merak ederek, soru sorarak, kuşku duyarak, araştırarak, öğrendiğini sınavarak yaratıcılık gelişir” (s.102-103).

Şu anki sistemde olduğu gibi sorgulamaya yeterince olanak verilmeyen koşullarda eğitim gerçekleşemez. Tek yönlü, didaktik bilgi aktarımı ile yaratıcılığın gelişmesi olanaklı değildir. Dogmalara dayanan eğitim anlayışı, öğrencilerin yaratıcılığını ketler, onlara kendilerine sunulanla

yetinmeyi öğretir; dolayısıyla bilginin kendi kendini üretmesini engellenmiş olur (Yörükoğlu, 1983).

Yaratıcılıktan söz ederken, müzik dersi müfredatında yapılan değişikliğe de değinmek gerekir. Yeni müfredatla birlikte, birinci sınıftan başlayarak dini müzikler öğretimi getirilmektedir. Öğrencilere, ilkokul birinci sınıftan itibaren “ilahi”, yedinci sınıfta ise “tekbir” ve “salat-ı ümmiye” öğretileceği bildiriliyor. Bununla birlikte yeni müfredatta çoksesli müzik eğitimi yer almıyor. Araştırmalar, çoksesli müziğin, çocukların zihinsel gelişimine önemli düzeyde katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Miendlarzewska ve Trost, 2013). Ancak bunun kadar önemli bir başka konu çoksesli müziğin çağdaş düşünce ile olan ilişkisidir. Çoksesli müzik yeniçağ düşünce biçiminin müziğe yansımaları olarak ortaya çıkmıştır. Yeniçağ insanı, doğayı daha iyi anlamaya çalışmış, insan ve doğanın bir bütünü parçaları olduğunu kavramış ve doğayla yeni bir ilişki biçimi geliştirmiştir. Bu, karşılıklı birbirini besleyen bir ilişkidir. “Çoksesli müzik, bireyin doğayla, tek'in bütünle kurduğu bu yeni ilişkinin müziğe yansımasıdır” (İpşiroğlu, 1990, s. 160). Çağdaş eğitimdeki amaçlardan biri, bireyin kendisini toplumun bir parçası gibi hissederek, ancak birey olma bilincini yitirmeksizin var olabilmesine destek olmaktır. Bunu müzik eğitimine uyarladığımızda, çoksesli müzik eğitimi, her bir sesin bütünü bir parçası olduğu bilincinin uyanmasına katkıda bulunur. Çocuk kendi sesini, diğerlerinin seslerinin de duyulmasına dikkat edecek şekilde ortama katar (İpşiroğlu, 1990). İpşiroğlu'na (1990) göre iletişimin ilk koşulu başka seslere kulak verebilmektir ve tek seslilik dinlemeyi öğrenmeyi geciktirir. Çokseslilik demokrasinin de en temel öğelerinden biridir. Çağdaş eğitimde, çoksesli müzik eğitimine özel bir yer vermenin önemi açıktır. Çoksesli müzik, müzik eğitiminde doğru ve tutarlı kullanıldığı takdirde, bireysel açıdan olduğu kadar, toplumsal açıdan da önemli etkiler ortaya çıkarma gücüne sahiptir (Hatipoğlu, 2017). Bütün bunlar göz önüne alındığında, müzik dersi

müfredatındaki değişikliğin öğrencileri hangi önemli kazanımlardan alıkoyacağı açıkça görülmektedir.

Yaşama dönüklük ve coşku

Çocukluk ve gençlik, yaşama dönüklüğün dolayısıyla coşkun egemen olması gereken gelişimsel dönemlerdir. Okuldan beklenen, sağladığı eğitimle çocuktaki bu coşkulu özü işleyip, başarı ve yetkinlik duygusunu hissedeceği alanlara aktarmasına, yaşama dönük amaçlara yöneltmesine destek olmaktır.

Müfredata bakıldığında metinlerde şu tür ifadeler göze çarpmaktadır: “Dünyevi istekleri bir kenara bırakın ...”; “Birbirinizi tanıma sürecinde gönül eğlendirmeyin ya da hoşça vakit geçirmeyin” (Hz. Muhammed'in Hayatı Ders Kitabı “Evlilik” ve “Aile Eşlerin Görevleri” Üniteleri). Öğütlenen bu sözlerin alt metinleri okunduğunda, gençlere coşkularınızdan, heyecanlarınızdan vazgeçin denildiği görülüyor. Yeni müfredat çocuk ve gençlere bir anlamda coşku ve heyecanlarından vazgeçmelerini öğütüyor. Hatta daha da ileri gidiyor. Gençlere yaşamlarınızdan vazgeçin diyor. Hangi yolla yapıyor bunu? Cihad gibi kavramları yerleştirerek; çocukların önüne din uğruna savaşma, şehit olma gibi ülküler koyarak yapıyor. Oysa ki okul, çocuğu savaş ve ölüme değil, yaşama hazırlama işlevini yerine getirmesi gereken bir kurumdur. Bir şeyler uğruna ölmek değil, bir amaç için yaşamaktır çocuklara öğretilmesi gereken şey... Çocuk haklarını gözetken bir eğitim anlayışı da bunu gerektirir. Kendini ölüme, şehitliğe hazırlayan, dünyevi isteklerinden uzaklaşan çocuğun, yaşama gerçek ve sağlam bağlarla bağlanmasını beklemek pek de gerçekçi gözükmemektedir. Din uğruna ölmeyi bir ülkü olarak benimseyen çocuğun, yaşama dönük coşkuları törpülenir, yaşama ve gelişime dönük amaç ve hedefler belirlenmesi güçleşir.

Umut

Umut çocuğun ya da gencin, kişisel yaşamındaki olay ve durumlarla ilgili olumlu sonuçlar çıkabileceği olasılığına yönelik duygusal inancı olarak tanımlanabilir. Ruh sağlığı açısından temel koruyucu-

cu etkenlerden bir tanesidir. Umudun gelişmesi için de şimdiye kadar sayılan tüm bu psikososyal unsurların sağlıklı şekilde gelişmiş olması gerekmektedir. Bu eğitim anlayışı ve müfredatın, yukarıda sayılan nedenlerle çocuklarımızın umudunu ellerinden alma tehlikesi taşıdığı; beklentisiz, karamsar kuşakların yetişmesine neden olacağı söylenebilir. Bir toplumun geleceği açısından çöküş, amaç ve umudunu kaybetmiş bir gençlik, en istenmedik durumlardan biridir.

Sonuç

Görüldüğü üzere, sağlıklı bir psikososyal gelişim süreci, sağlıklı bir eğitim süreciyle pek çok benzerlik ve koşutluk göstermektedir. Her iki süreç açısından da temel olan öğelerin birbiriyle nasıl örtüşüp, birbirini nasıl beslediği açıkça görülmektedir.

Gençliğin eğitimi üzerine tartışırken, öncelikle «nasıl bir gençlik» amaçlandığı sorusuna yanıt verilmelidir (Saraç, 1986). Psikososyal gelişim bireysel düzeyde bir süreç olmakla birlikte, bu bireylerin oluşturduğu kuşağın nasıl yetişeceğini de belirlediğinden toplumsal düzeyde de oldukça önemlidir. «Nasıl bir gençlik?» sorusunun yanıtı, doğal olarak «Nasıl bir toplum?» sorusuna da yanıt oluşturmaktadır (Saraç, 1986). Şu andaki eğitim sistemini ve müfredatı belirleyenler, «nasıl bir gençlik» sorusuna «dindar bir nesil» yanıtını vermektedirler (Cumhuriyet Gazetesi, 2012). Peki gerçekten bu tür bir müfredatla uygulamaya geçirilmeye çalışılan bir eğitim anlayışıyla yetişecek olan kuşağı tanımlamak üzere «dindar» sözcüğü yeterli kalmakta mıdır? Bu anlayışla yetiştirilen kuşağın diğer özelliklerinin neler olacağı öngörülebilir? Köklerinden kopuk; kendini yeterince tanımayan, kimliği oluşmamış; amaçsız; sorgulayamayan, zihinsel kapasitesini yeterince kullanamayan; edilgen; tektip, çeşitlilik ve renklilikten uzak; muhafazakar (değişime kapalı), normatif; barış ve insancılık gibi değerler yerine, ayrımcı bir bakış açısı benimsemiş, şiddet eğilimli; coşkusuz ve umutsuz bir kuşak...

Kaynaklar

- Baysal, J., 1990. Din, ahlak ve toplumsal yaşam. Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, J.Baysal, N.İpşiroğlu, Z. İpşiroğlu, Ş.Ozil (ed.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Cumhuriyet Gazetesi, 2012, 1 Şubat. 'Dindar bir gençlik yetiştirmek istiyoruz'. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/317328/Dindar_bir_genclik_yetiistirmek_istiyoruz.html
- Eğitim Sen, 2017. Eğitim Müfredatı Değişiklikleri ve Taslak Öğretim Programları Raporu <http://egitimsen.org.tr/wpcontent/uploads/2017/02/M%C3%BCfredat-Raporu.pdf> (Erişim 5.01.2017)
- Ekşi, A., 1990. Çocuk, Genç, Anababalar, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Erikson, E. H. (Ed.), 1963. Youth: Change and Challenge, Basic books, New York.
- Guilford, J.P. 1968. Intelligence, Creativity and their Educational Implications. Robert R. Knapp. Publisher, San Diego.
- Hatipoğlu, G., 2017. Türkiye'de çoksesli müzik. Online Journal of Music Sciences 2(1), 136-165.
- İpşiroğlu, N., 1990. Müziğin eğitimdeki işlevi. Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, J.Baysal, N.İpşiroğlu, Z. İpşiroğlu, Ş.Ozil (ed.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Johnson, J.G., 1993. Relationships between psychosocial development and personality disorder symptomatology in late adolescents. [Journal of Youth and Adolescence 22 \(1\), 33-42.](http://www.journalofyouthandadolescence.com/22/1/33-42)
- Kroger, J., 2007. Identity Development: Adolescence Through Adulthood, Sage Publications, Thousand Oaks, California.
- Miendlarzewska, E.A., Trost, W.J., 2014. How musical training affects cognitive development: rhythm, reward and other modulating variables. [Frontiers in Neuroscience 7, 1-18.](http://www.frontiersin.org/2014/01/18)
- Özdemir, M., 2017, 18 Ocak. Yeni Müfredat Eğitimcileri Böldü. www.milliyet.com.tr
- Saraç, H., 1986. Toplumun temel sorunu: Eğitim. Öğrenciler, Öğretim Üyeleri, Anne ve Babalar Yönünden Gençliğin Eğitimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Sroufe, L.A., 2010. The concept of development in developmental psychopathology. [Child Dev Perspect 3: 178-183.](http://www.childdevelopment.org/2010/03/178-183)
- Yörükoğlu, A., 1983. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Evrin Öğretimi Çalıştay Raporu

Evrin öğretim çalışma grubu: Devrim Güven, Dilek Koptekin, Mehmet Somel, Serhat İrez, Şule Çalışkan, Tülin Çetin, Zelal Özgür Durmuş

Bu raporda 24 Aralık 2017 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen VI. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu kapsamında gerçekleştirilen Evrim Öğretimi Çalıştay'ının sonuçları sunulmaktadır. Çalıştaya katılan on yedi uzmanın, evrim eğitiminde hangi kavramların öğretilmesi gerektiğine ve bu kavramların hangi eğitim kademesinden itibaren öğretilmeye başlanması gerektiğine ilişkin ortaya koydukları görüşlerin analizini içermektedir. Bu görüşleri ortaya koymak üzere üç aşamalı bir süreç gerçekleştirilmiştir. Aşağıda bu süreçlerin uygulama adımları ve her adımdan elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

1. Aşama

İlk aşamada altı eğitim bilimci, beş biyolog, üç biyoloji öğretmeni, üç fen bilimleri öğretmeninden oluşan uzman katılımcılar, meslekleri eşit dağılım gösterecek şekilde dört gruba ayrılmıştır. Gruplardan, evrim öğretiminde yer alması gerektiğini düşündükleri kavramlar üzerine tartışıp bu kavramları kendilerine verilen forma doldurmaları istenmiştir. Bu aşama için gruplara yaklaşık 45 dakikalık bir süre verilmiştir. Tablo 1 bu aşama sonunda uzmanların önerdikleri kavramları göstermektedir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere tüm gruplardan gelen kavramların birleştirilmesiyle evrim

Tablo 1.1. Aşama sonunda uzmanlar tarafından önerilen kavramlar

KAVRAMLAR					
1	Kalıtım	14	Jeolojik zamanlar	27	Üreme farklılıkları
2	Mutasyon	15	Evrimsel zamanlar	28	Evrin ağacı
3	Adaptasyon	16	Kitlesel yok oluş	29	Nesil tükenmesi
4	Modifikasyon	17	Buzul devirleri	30	Yapay seçim
5	Fosiller	18	Kartopu Dünya hipotezi	31	Gen kavramı
6	Big Bang (Evrenin evrimi)	19	Kıtaların kayması	32	DNA kavramı
7	Yıldız oluşumu	20	Yerkürenin evrimi	33	Körelmiş organlar
8	Atom değişimi	21	Doğal seçim	34	Atasal kalıntılar
9	Dünyanın oluşumu	22	Türleşme	35	Embriyonik benzerlikler
10	Güneş sistemi ve oluşumu	23	Tür	36	Homoloji
11	Fiziksel evrim	24	Biyoeçitlilik	37	Analoji
12	Canlıların oluşumu	25	Populasyon genetiği	38	Makroevrim
13	Canlıların farklılığı	26	Beslenme şekilleri	39	Mikroevrim

40	İnsanın evrimi	56	Nicelik ve nitelik	72	Soy oluş
41	İnsanın çeşitliliği	57	Ekoloji	73	Protein sentezi
42	Yaşayan fosiller	58	Farklılaşma	74	Olgu
43	Eşeyssel seçilim	59	Genetik aktarım	75	Hayatta kalma becerisi
44	Genetik sürüklenme	60	Bilimsel yöntem	76	Primatlar
45	Ortak ata	61	Genetik çeşitlilik	77	Ortak yaşam türleri
46	Wallace	62	Genetik hastalık	78	Galapagos
47	Darwin	63	Bulaşıcı hastalık	79	Soy ağacı
48	Mendel	64	Kimyasal evrim	80	Rastgelelik
49	Günümüz evrimcileri	65	Karşılaştırmalı anatomi	81	Evrimsel psikoloji
50	Günümüz evrim çalışmaları	66	Karşılaştırmalı fizyoloji	82	Geçiş türleri
51	Anadolu tarihinde evrimsel düşünce tarihi	67	Genotip ve fenotip	83	Genom
52	Biyogenez	68	Mutasyon çeşitleri	84	DNA temelli canlılık
53	Küresel Isınma	69	Mutasyon sebepleri	85	Miller deneyi
54	Değişim	70	Rastlantısal süreçler		
55	Canlılık ve cansızlık	71	Deneysel ve teorik evrim		

eğitiminde öğretilmek üzere uzmanlar tarafından seksen beş kavram önerilmiştir. Bu kavramlar arasından tekrara düşenler dışında hiçbir ek kavram çıkarılmamış ya da yeni bir kavram eklenmemiştir.

2. Aşama

Bu süreçte birinci aşamadan elde edilen kavramların likert tipi bir ankette 1 (en düşük) ila 10 (en yüksek) skalasında düzenlenmesiyle yeni bir

form oluşturulmuştur. Bu yeni form her uzmana dağıtılarak formda yer alan seksen beş kavramı teker teker değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme işlemi için uzmanlara 20 dakikalık bir süre verilmiştir. On yedi uzmanın doldurduğu formlar ile elde edilen veriler excel tablosuna aktarılarak kavramların ortalamalarına bakılmıştır. Tablo 2 uzmanların oylamasına sunulan seksen beş evrimsel kavramı, her bir uzmanın ilgili kavram için verdiği puanı ve uzman puanlaması sonucunda her bir kavram için

Tablo 2. Evrimsel kavramların uzmanlar tarafından puanlanma sonuçları

KAVRAMLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	ORT	SSAP
Doğal seçilim	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	10	9	10	10	10	9,82	0,39
Adaptasyon	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	8	10	9	10	9,71	0,69
Mutasyon	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	10	7	10	8	10	10	10	9,65	0,86
İnsanın evrimi	10	9	10	10	10	10	9	10	10	10	10	10	9	10	10	7	10	9,65	0,79
Fosiller	10	10	10	9	10	10	8	10	10	10	10	8	10	10	10	8	10	9,59	0,80

KAVRAMLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	ORT	SSAP
Türleşme	10	9	10	10	8	10	9	10	10	10	10	9	10	8	10	10	10	9,59	0,71
Darwin	10	10	10	10	10	10	3	10	10	10	10	8	10	10	10	9	10	9,41	1,73
Mikroevrim	8	7	10	10	9	10	10	10	9	9	10	9	10	10	10	8	10	9,35	0,93
Biyoçeşitlilik	9	9	7	9	10	10	10	10	10	8	8	10	10	7	10	9	10	9,18	1,07
Tür	10	9	10	10	8	10	9	10	10	7	10	9	10	8	10	10	4	9,06	1,60
Populasyon genetiği	10	10	10	9	8	10	7	10	10	8	6	8	10	8	10	9	10	9,00	1,27
Makroevrim	8	2	10	10	9	10	10	10	9	9	10	8	10	10	10	8	10	9,00	1,97
Genetik sürüklenme	10	10	10	10	8	9	4	8	10	7	10	10	10	7	10	10	9	8,94	1,68
Evrin ağacı	10	10	8	9	10	10	7	5	10	10	10	8	10	8	10	9	7	8,88	1,50
Ortak ata	10	1	10	10	10	10	9	10	10	10	1	10	10	10	10	10	10	8,88	2,98
Hayatta kalma süreci	10	10	10	6	10	10	10	10	9	9	9	10	9	5	10	10	3	8,82	2,10
Yapay seçim	10	1	8	10	8	10	9	10	10	8	10	7	10	8	10	10	10	8,76	2,25
Genetik çeşitlilik	10	10	10	9	8	10	9	1	9	9	5	10	10	9	10	10	10	8,76	2,36
Değişim	10	8	10	10	8	10	6	10	8	8	5	10	10	9	10	10	3	8,71	1,69
Evrimsel zaman	9	8	9	9	10	10	8	5	10	10	8	10	10	8	10	10	4	8,71	1,79
Embriyonik benzerlikler	9	5	6	9	10	10	9	10	10	9	10	5	9	10	10	7	10	8,71	1,79
Mutasyon sebepleri	9	9	10	10	10	10	5	10	10	5	3	10	10	8	10	9	10	8,71	2,20
Mutasyon çeşitleri	10	7	10	10	10	10	7	10	10	5	3	10	10	8	8	9	10	8,65	2,09
Kitlel yok oluş	8	10	7	9	5	7	8	10	9	6	10	8	10	8	10	9	10	8,47	1,55
Homoloji	5	5	8	9	8	10	9	10	10	8	10	7	10	6	10	8	10	8,41	1,77
İnsan çeşitliliği	9	9	7	8	10	10	9	10	10	9	10	10	8	7	10	2	3	8,29	2,42
Canlıların oluşumu	10	8	9	9	10	10	2	10	10	9	10	5	10	10	4	5	10	8,29	2,59
Körelmiş organlar	5	10	7	8	10	6	7	7	9	9	10	4	10	9	10	9	10	8,24	1,92
Eşeyssel seçim	10	9	8	6	8	10	4	5	9	8	8	10	8	5	10	10	10	8,12	2,00
Günümüz evrim çalışmaları	9	1	10	10	8	10	3	10	10	9	8	10	9	10	10	9	2	8,12	3,02
Geçiş türleri	10	9	10	10	10	10	1	4	10	8	10	8	9	9	6	10	4	8,12	2,74
Anoloji	5	5	5	7	8	10	9	10	10	8	10	7	10	6	10	8	10	8,12	1,96
Yaşayan fosiller	10	9	7	9	10	10	7	5	10	8	8	10	8	8	7	8	4	8,12	1,76
Wallace	5	10	7	7	8	10	3	10	9	10	3	6	10	10	10	10	10	8,12	2,52
Soy plus	1	10	9	8	5	10	2	10	10	9	10	7	10	7	10	9	10	8,06	2,86
Nesil tükenmesi	5	8	10	10	5	7	10	5	9	6	7	9	10	6	10	10	10	8,06	2,05

KAVRAMLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	ORT	SSAP
Canlıların farklılığı	9	8	9	8	10	10	6	10	10	7	8	10	10	9	1	9	1	7,94	2,86
Rastlantısal süreçler	10	10	10	9	8	10	8	10	10	6	8	7	10	6	1	10	1	7,88	2,96
Atasal kalıntılar	8	9	7	9	10	10	7	1	10	9	10	5	10	10	8	10	1	7,88	2,96
Karşılaştırmalı anatomi	10	4	9	9	10	10	7	5	9	8	3	8	10	5	10	9	8	7,88	2,29
Bilimsel yöntem	10	9	10	9	10	10	7	1	10	10	1	10	10	10	5	10	1	7,82	3,52
Primatlar	10	10	10	9	10	10	8	4	9	8	7	8	10	10	1	8	1	7,82	3,00
Rastgelelik	10	10	10	10	10	10	8	4	10	8	5	6	10	9	1	10	1	7,76	3,19
Modifikasyon	10	5	9	10	5	9	4	10	10	10	6	1	10	8	8	6	10	7,71	2,73
Günümüz evrimcileri	3	10	10	9	3	10	2	10	10	9	6	10	7	9	10	9	3	7,65	3,02
Soy ağacı	10	10	9	5	10	10	6	6	10	9	5	8	10	10	1	9	1	7,59	3,08
Gen kavramı	9	9	9	6	10	10	5	10	10	5	5	3	10	6	7	10	4	7,53	2,50
Genetik aktarım	8	9	10	9	10	10	4	1	9	7	7	6	10	9	1	9	7	7,41	2,92
Genetik hastalık	5	10	9	5	10	10	8	5	9	8	7	7	10	6	6	8	2	7,35	2,29
DeneySEL ve teorik evrim	5	9	10	6	10	10	2	6	9	7	10	10	7	10	6	5	3	7,35	2,64
Karşılaştırmalı fizyoloji	1	4	9	9	10	10	7	5	9	8	3	8	10	4	10	9	8	7,29	2,82
Kimyasal evrim	9	10	8	10	10	10	3	5	5	7	10	5	7	7	4	7	7	7,29	2,31
DNA temelli canlılık	8	10	10	5	10	10	1	10	10	5	5	4	10	6	7	8	4	7,24	2,86
Miller deneyi	8	10	8	9	8	10	2	7	5	5	10	1	8	10	5	59	10	7,12	2,85
Kıtaların kayması	5	1	8	8	3	8	5	10	8	7	8	8	10	7	5	10	10	7,12	2,57
Mendel	5	10	8	5	8	10	2	10	9	7	1	1	10	10	10	9	6	7,12	3,26
Anad. tar. evr. düşünce tarihi	7	5	8	10	6	10	5	10	9	7	5	8	9	5	8	7	2	7,12	2,23
Jeolojik zamanlar	10	8	7	8	1	10	6	1	9	6	1	8	9	7	10	9	10	7,06	3,17
Genotip ve fenotip	7	10	10	5	8	10	2	10	10	4	3	3	10	4	10	10	4	7,06	3,17
Dünyanın oluşumu	9	5	8	9	5	6	5	1	8	10	6	5	9	10	7	6	10	7,00	2,45
Galapagos	10	10	6	9	8	10	4	4	7	8	3	4	10	8	10	4	3	6,94	2,75
Genom	8	10	8	4	8	10	1	10	10	6	7	1	9	5	7	10	3	6,88	3,10
Üreme farklılıkları	10	10	6	9	5	10	5	5	10	4	2	8	9	5	6	9	3	6,82	2,70
DNA kavramı	9	10	10	5	10	10	1	10	10	5	5	3	10	5	7	1	4	6,76	3,35
Yerkürenin evrimi	9	1	8	9	3	1	5	10	9	9	4	6	10	6	5	10	10	6,76	3,15
Farklılaşma	7	6	9	10	8	10	3	1	6	8	1	10	10	9	1	7	8	6,71	3,27
Biyogenez	7	8	8	9	5	6	2	8	7	7	10	1	9	6	6	7	8	6,71	2,34

KAVRAMLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	ORT	SSAP
Big Bang (Evrenin ev.)	9	5	6	9	5	6	2	1	6	10	7	3	9	10	5	5	10	6,35	2,83
Ekoloji	1	5	8	5	5	8	2	10	5	4	4	8	10	7	10	10	5	6,29	2,85
Protein sentezi	10	10	6	5	5	10	1	4	10	6	2	1	7	8	6	10	4	6,18	3,17
Buzul devirleri	5	5	5	8	3	7	6	7	8	5	5	6	9	5	3	8	7	6,00	1,73
Kalıtım	5	10	5	4	8	1	8	5	1	3	8	2	10	6	10	10	4	5,88	3,18
Canlılık ve cansızlık	1	1	8	7	8	8	3	1	8	4	5	2	9	10	8	10	7	5,88	3,24
Güneş sis. ve oluşumu	9	1	6	10	1	3	3	1	7	7	6	5	9	10	6	4	10	5,76	3,21
Bulaşıcı hastalık	1	10	8	5	5	6	5	9	9	6	8	1	9	3	4	8	1	5,76	3,01
Evrimsel psikoloji	2	9	6	10	10	1	2	1	9	7	10	1	6	4	4	3	5	5,29	3,39
Olgu	1	1	10	5	1	10	6	10	8	8	5	1	7	3	2	9	1	5,18	3,59
Ortak yaşam türleri	4	1	6	6	5	7	1	4	9	7	4	1	10	6	7	2	4	4,94	2,70
Küresel ısınma	1	1	9	5	1	6	6	3	6	6	3	6	7	6	1	9	4	4,71	2,66
Kartopu Dünya hipotezi	5	1	5	8	3	8	5	1	8	5	1	4	7	4	3	7	4	4,65	2,40
Beslenme şekilleri	5	1	6	7	3	5	5	1	9	6	2	6	7	5	1	6	2	4,53	2,43
Yıldız oluşumu	9	5	4	8	1	2	2	1	6	5	4	3	6	5	5	4	5	4,41	2,21
Atom değişimi	8	1	4	8	1	3	2	1	6	6	4	5	6	5	5	4	2	4,18	2,27
Nicelik ve nitelik	1	1	7	5	5	3	3	8	5	4	2	4	7	3	1	4	1	3,76	2,22
Fiziksel evrim	8	1	6	9	5	1	2	1	6	1	5	3	1	4	5	2	3	3,71	2,57

ortaya çıkan aritmetik ortalama puanı ve standart sapmayı sunmaktadır. Puanlamaya sunulan seksen beş kavramdan ortalaması “8”in üzerinde olanlar bir sonraki aşamada kullanılmak üzere seçilmiştir.

3. Aşama

Bu aşamada, önceki aşamada belirlenen otuz beş¹ kavramın hangi öğretim kademesinden itibaren

öğretilmeye başlanması gerektiğine dair uzman görüşlerine ulaşılmıştır. Bu aşamada “hayatta kalma becerisi” kavramı “doğal seçim” kavramı ile birleştirilmiştir. Belirlenen otuz beş kavram yeni bir form üzerine aktarılmış ve her bir kavramın hangi eğitim seviyesinden itibaren (ilkokul, ortaokul, lise) öğretilmesi gerektiği sorulmuştur. Her bir uzman formu bireysel olarak doldurmuş, sonuçlar excel tablosuna girilmiştir. Tablo 3 bu aşamanın bulgularını sunmaktadır.

Tablo 3. Uzmanlara göre evrimsel kavramların öğretilmeye başlanması gereken eğitim seviyesi puanlama sonuçları

KAVRAMLAR	İlkokul toplam	Ortaokul toplam	Lise toplam	Toplam oy	İlkokul %	Ortaokul %	Lise %
Doğal seçim	5	12	0	17	29	71	0
Adaptasyon	7	10	0	17	41	59	0
Mutasyon	2	15	0	17	12	88	0
İnsanın evrimi	4	8	5	17	24	47	29

KAVRAMLAR	İlkokul toplam	Ortaokul toplam	Lise toplam	Toplam oy	İlkokul %	Ortaokul %	Lise %
Fosiller	16	1	0	17	94	6	0
Türleşme	2	13	2	17	12	76	12
Darwin	6	10	1	17	35	59	6
Mikroevrim	1	7	9	17	6	41	53
Biyoçeşitlilik	14	3	0	17	82	18	0
Tür	10	6	1	17	59	35	6
Populasyon genetiği	0	2	15	17	0	12	88
Makroevrim	2	5	10	17	12	29	59
Genetik sürüklenme	0	6	11	17	0	35	65
Evrin ağacı	9	4	4	17	65	24	12
Ortak ata	11	4	2	17	65	24	12
Yapay seçim	5	11	1	17	29	65	6
Genetik çeşitlilik	0	14	3	17	0	82	18
Değişim	15	2	0	17	88	12	0
Evrimsel zaman	5	10	2	17	29	59	12
Embriyonik benzerlikler	1	9	7	17	6	53	41
Mutasyon sebepleri	0	12	5	17	0	71	29
Kitlesele yok oluş	10	6	1	17	59	35	6
Homoloji	1	11	5	17	6	65	29
İnsan çeşitliliği	2	10	5	17	12	59	29
Canlıların oluşumu	10	5	2	17	59	29	12
Körelmiş organlar	1	12	4	17	6	71	24
Eşeysele seçim	5	12	0	17	29	71	0
Günümüz evrim çalışmaları	2	6	9	17	12	35	53
Geçiş türleri	1	10	5	16 ²	6	63	31
Analoji	1	10	6	17	6	59	35
Yaşayan fosiller	7	5	5	17	41	29	29
Wallace	5	9	3	17	29	53	18
Soy oluş (filogenez)	0	10	6	16 ³	0	63	38
Nesil tükenmesi	11	5	1	17	65	29	6

² Bu maddenin oylanmasında bir katılımcı görüş belirtmemiştir.

³ Bu maddenin oylanmasında bir katılımcı görüş belirtmemiştir.

Sonuç

Tüm bu çalışma sonucunda zorunlu eğitimde öğrencilere öğretilmesini önerdikleri evrimsel kavramlar ve bu kavramların hangi eğitim seviyesinden itibaren öğretilmesi gerektiğine dair uzman görüşleri Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Evrimsel kavramlar ve öğretilmeye başlanması önerilen eğitim seviyeleri

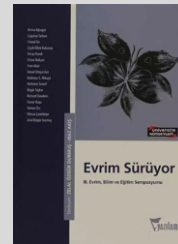
İlkokul	Ortaokul	Lise
Biyoçeşitlilik	Darwin	Populasyon genetiği
Tür	Wallace	Genetik sürüklenme
Değişim	Genetik çeşitlilik	Makroevrim
Evrimsel ağacı	Mutasyon	Mikroevrim
Ortak ata	Mutasyon sebepleri	Günümüz evrim
Fosiller	Mutasyon çeşitleri	
Kitlesel yok oluş	Doğal seçim	
Nesil tükenmesi	Yapay seçim	
Yaşayan fosiller	Eşeyssel seçim	
Canlıların oluşumu	Adaptasyon	
	Türleşme	
	Evrimsel zaman	
	Soyoluş (filogenez)	
	Embriyonik	
	Körelmiş organlar	
	Geçiş türleri	
	Homoloji	
	Analoji	
	İnsanın evrimi	
	İnsan çeşitliliği	

Broşür
Aralık 2017
68 sf.

'Kayıp Ünite: Evrim' okurlarını bekliyor

Gericiliğe Karşı Aydınlanma Hareketi, 'Kayıp Ünite: Evrim' adlı kitapçığı tüm yurttaşlara ulaştırmak üzere ücretsiz olarak dağıtıma çıkardı.

Haz. İraz Akış, Zelal
Özgür Durmuş
Ekim 2012
168 sf.

Evrimsel Zaman

Dünyada binlerce bilim insanı tarafından yürütülen araştırmalara zemin oluşturan evrim kuramı, bugün biyolojinin temel kuramı olarak tıptan tarıma birçok alanda ilerlemelerin önünü açıyor.

Antik DNA ve Neolitik Toplumsal Dönüşüm

Mehmet Somel

Modern insanın 250 bin yıllık tarihinde yerleşik yaşama geçiş süreci ilk defa günümüzden yaklaşık 12 ila 14 bin yıl önce Güneybatı Asya'da, yani bölgemizde başladı. Binlerce yıl süren bu dönüşüm sonucunda, göçmen avcı-toplayıcı yaşam tarzı zaman içinde terk edildi, tarımın ve artık ürünün yolu açıldı. Avcı-toplayıcıların daha eşitlikçi kültürlerinin yerini sınıfsal katmanlaşma aldı.

Bu süreçte toplumların nasıl değiştiği ve yeni teknoloji, fikir ve geleneklerin nasıl yayıldığı yüz yıldır tartışılıyor. Ancak bu dönüşüm süreci bugüne kadar ağırlıkla iki biçimde araştırıldı: Dönemlere ait nesnel kültür öğelerinin incelenmesi ve antropolojik incelemeler. Son yıllarda ise antik DNA çalışmaları da bu dönemin insanlarına ve toplumsal ilişkilerine dair yeni bilgiler sunuyor.

Antik DNA analizi şöyle özetlenebilir: Geçmişte yaşamış bir bireyin kemiğinden kimyasal işlemlerle DNA özütlenir. Bu DNA molekülleri özel makinelerinde dizilenir, yani dört bazdan (A, T, G ve C) oluşan dizileri okunur. Daha sonra bu diziler, başka bireylerin dizileriyle hesaplamalı olarak karşılaştırılır. Analiz, laboratuvar aşamasında zor ve pahalı, hesaplama aşamasında da yine meşakkatli işlemlerden oluşmaktadır.

Bu karşılaştırmalardan farklı tipte bilgi eldesi

mümkündür. Burada bu bilgi tiplerinden birini kısaca tanıtacağım: İncelenen bireyler arasında akrabalık seviyesi. Üç birey arasında DNA dizilerini karşılaştırırsak, dizileri birbirine daha çok benzeyen ikisinin birbirine daha yakın akraba olduğu kabul edilir. Yeterli DNA verisi varsa akrabalığın kaçınıcı derece olduğunu belirlemek olasıdır. Ayrıca, yalnızca anneden aktarılan mitokondri DNA'sı ve yalnızca babadan aktarılan Y kromozomunun bilgisini de kullanarak, bu akrabalığın anne tarafından mı baba tarafından mı olduğunu tespit etmek mümkündür.

Geçmişte yaşamış bireyler arasındaki biyolojik akrabalıkların bilgisi, arkeolojik ve antropolojik bilgiyle beraber çözümlendiğinde toplumsal ilişkilerde akrabalık ilişkilerinin yerini gösterebilir. Bu da yerleşik yaşama geçiş sürecine dair, aşağıda aktardığım önemli bir sorunun çözümüne yardımcı olabilir. Yalnız burada, alanımın antropoloji olmadığını hatırlatarak, literatürden yaptığım bu çıkarsamaların eksikli ya da yanlış olabileceğini hesaba katarak okunmasını rica ediyorum.

Yerleşik yaşama geçiş sürecinde akrabalık ilişkilerinin rolü

Son on yıllarda yapılan kimi antropolojik çalışmalar, yakın dönem göçebe avcı-toplayıcı gruplarda (örn. Güney Amerika, Afrika,

Güneybatı Asya'da bazı topluluklar) biyolojik akrabalık ilişkilerinin, tarım toplumlarında olduğu kadar merkezi role sahip olmayabileceğine işaret etmektedir. Avcı-toplayıcılara kıyasla tarım toplumlarında daha aile merkezli, ataerkil ve atayerli gelenekler olduğu yönünde bir dizi bulgu vardır. Yapılan çalışmalar şimdilik sınırlı sayıdadır ve ileride bu kanaat değişebilir. Ancak bu sonuç doğruysa, ayrıca yakın dönem avcı-toplayıcılarının 12 bin yıl öncesinin avcı-toplayıcılarını temsil ettiğini varsayabilirsek, ya Neolitik Dönüşüm sırasında ya da sonrasında toplumsal örgütlenmenin ve aile yapısının değiştiğini varsayabiliriz. Biyolojik akrabalık, tarım ve sınıflaşmayla beraber kadim "toplumsal akrabalık" ilişkilerinin yerini almış olabilir.

Kimi antropolog ve arkeologlara göre, akrabalık ile göçebe yaşam tarzının terki arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki olmayabilir. Bu araştırmacılar, yerleşik yaşama geçiş sürecinde akrabalık bağlarının ve ailenin merkezi bir rolü olduğunu tahmin etmektedir. Buna göre, yerleşik yaşamın yarattığı yeni toplumsal stresler, örneğin köy içinde mekan kullanımı veya depolanabilen besinin bölüşümü gibi daha önce karşılaşılmayan sorunlar, aile bağları çerçevesinde çözülmüş olabilir. Bunu şöyle de yorumlayabiliriz: Akrabalık ilişkileri belli tipte olan topluluklar, yerleşik yaşama daha kolay geçtiler.

Burada, yerleşik yaşama geçişin gelgitli olduğunu, binlerce yıl sürdüğünü, yerleşik yaşama geçtikten sonra avcı-toplayıcılığın uzun süre sürdüğünü, tarımın ancak birkaç bin yıl sonra başlıca besin kaynağı haline geldiğini eklemeliyiz. Ayrıca dünyanın farklı coğrafyalarında tarım toplumundan avcı-

toplayıcılığa geri dönüş örnekleri de bilinmektedir. Dolayısıyla Neolitik Dönüşüm, basit, planlı, hızlı bir dönüşüm olarak yaşanmamıştır (bu nedenle "Neolitik Devrim" ifadesinden birçok arkeolog artık uzak durmaktadır).

Bu gelgitli ve stresli dönüşüm sürecinde, bazı toplulukların iç yapıları ve kültürleri itibariyle yerleşik yaşamın getirdiği yeni streslerle başa çıkmaya daha meyilli olduğu varsayılabilir. Bazı sosyal bilimciler biyolojik akrabalığın böyle bir rol üstlendiğini düşünmektedir. Buna göre ilk köyler geniş ailelerden oluşmuştur.

Bu modele göre yerleşik yaşamla beraber aileler arasında hızla sosyoekonomik farklılaşma da yaşanmış olabilir. Örneğin Diyarbakır'ın Çayönü köyü, Neolitiğin en erken safhalarından birinde kurulmuştur. Burada evler arasında görülen büyüklük farkları ve yerleşim içinde farklı yerlere gömülmüş bireyler arasında bulunan beslenme farkları gibi bulgular, erken dönemde gelişen sınıfsal farklılaşma olarak yorumlamıştır.

Tersine, Anadolu'da Neolitik dönem köylerinin bazılarında ise göçebe avcı-toplayıcılarınkinin devamı olabilecek daha eşitlikçi ve ortakçı kültürlerin devamına dair izler vardır. Örneğin Çayönü'nden daha geç bir döneme ait olan Konya Çatalhöyük'te evler arasında büyüklük ve iş aleti içeriği bakımından farklılaşma sınırlıdır. Bu köylerde gerçekten ortakçı kültürler hakimse, bu toplumlarda biyolojik akrabalığın merkezi role sahip olmadığı da tahmin edilebilir.

Belki de Çatalhöyük köylüleri ecdatlarının eşitlikçi avcı-toplayıcı kültürüne sahip

çıkıştır. Böylece binlerce kişilik bir köyde eşitlikçi ilişkiler hakim olmuş, biyolojik akrabalığın öne çıkması aktif olarak engellenmiş olabilir. Çatalhöyük'ün bin yıllık yerleşimi içinde sosyal farklılaşma izlerinin zaman içinde artmış olması da bu yönde bir emare sayılabilir.

Özetle, Neolitik Dönüşümde biyolojik akrabalığın bir rol oynayıp oynamadığı, ayrıca yerleşimler ve bölgeler arasında bu rolün ne kadar değişkenlik gösterdiği şu anda kesin olarak bilinmemektedir.

Antik DNA çalışmalarının arkeoloji ve toplum bilimlerine katkılarında biri bu başlıkta olabilir. Neolitik Dönem Anadolu'sunda birçok yerleşimde bina içine gömü geleneği vardı. Ev olarak kullanıldığı tahmin edilen yapıların zeminlerine açılan çukurlara birden fazla bireyin gömülmesi yaygındı. Böyle bir köyde, örneğin Çayönü'nde aynı mekanda gömülü bu bireylerin DNA analizini yaptığımızı varsayalım. Eğer aynı binada gömülü bireylerin genelde baba tarafından akraba olduklarını (aynı Y kromozomu taşıdıklarını) tespit edersek, bu toplumun organizasyonunda biyolojik akrabalığın rolü olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca atayerli geleneğin (yani çiftler arasında erkeklerin genelde sabit kaldığı geleneğin) hakim olduğunu söyleyebiliriz.

Tersine, aynı yapıda gömülü bireyler arasında biyolojik akrabalık, farklı evlerde gömülü olanlara kıyasla daha yüksek olmayabilir. Nitekim Çatalhöyük'te diş yapısı benzerliği bilgisini kullanan ve 2011 yılında yayımlanan bir araştırma, bu sonuca varmıştır (ama diş benzerliği akrabalık konusunda DNA kadar kesin bilgi vermemektedir). Bu bulgu doğruysa, en azından bazı Neolitik dönem

köylerinde biyolojik akrabalığın çok önemli olmadığı ortaya çıkacaktır.

Bu motivasyonla ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi'nde çalışan arkeolog, antropolog, genetikçi ve bilgisayar bilimcilerden oluşan bir araştırma grubu olarak, Güneybatı Asya'nın erken ve geç dönem Neolitik toplumlarında ve bunu takip eden Bakır ve Tunç Çağı toplumlarında biyolojik akrabalığın bir haritasını çıkarmak istiyoruz. Söz konusu harita toplumsal ilişkiler içinde biyolojik akrabalığın rolünün zaman içinde nasıl evrildiğini gösterecektir. Böyle bir harita, Neolitik Dönüşüm sürecinde biyolojik akrabalığın gerçekten de anahtar rolü olup olmadığını test etmeye imkan verebilir. Ancak kemiklerde yeterli DNA bulamamaktan tutun, sonuçları antropolojik olarak yorumlayamamaya kadar türlü sorunlarla da karşılaşmak mümkündür. Bu durumda nesnel kültür ve antropoloji bulgularına dayanan toplumsal modelleri kullanmaya ve yeni teoriler geliştirmeye devam edeceğiz.

VI. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu'nun Ardından: Eğitimi Bilimsiz, Bilimi Evrimsiz, İnsanı Işıksız Düşünemezsiniz

Evrım, Bilim ve Eğitim Sempozyumu Düzenleme Kurulu Adına
Zelal Özgür Durmuş

Bilimsel bilgi üretimi ve toplum ikiye ayrılmış kıta olarak aynı maddi deniz üzerinde yüzüp duruyor bir süredir. Kıtanın iki yakası buluşmuyor ve dahası bir tarafta bilimcilerin el sallayıp seslerini duyurmaya çalıştığı söylenirken, diğer yakanın bilimcilere arkasını döndüğü düşünülüyor. Gerçekten bilim insanları ve toplumun geri kalanı iki ayrı gerçeklikte mi yaşıyor? Sıradan insanın aşından kaçıp organik beslenmeye tutunduğu yaşamıyla, bilimcinin cevapladığı soruların iki adım öteye ulaşmadan söndüğü çevresi arasında bir bağlantı yok mu?

Bu durum karadeliklerin çarpışmasını düşünebilen insanın toplumsal karanlığı anlamamasına yol açıyor. Sorun kimi yerde bir ideolojiyi sahiplenmeye, kimi yerde öznel kararlara, başka durumda ise güç arayışına bağlanıyor. Bilimcinin de içine dahil olduğu bir bütünlük kurulamıyor. Toplumsal kurtuluş, insanlığın ayağa kalkmasından değil genlerin istendiği gibi değiştirilebilme ihtimalinden beklenir hale geliyor. Bilim ilerlerken tek başına dahi toplumu ilerleteceği varsayılıyor.

Oysa gerici zorbalık sadece dinsel boyutta değil, aynı zamanda sermayenin toplumdaki egemenliğine dayanıyor. Bilim insanı çözdüğü mekanizmaların, icat ettiği yöntemlerin hangi konuda, hangi sermaye çıkarı için kullanılacağını önemsemeyebildiği

bir kuşatmada yaşıyor. Toplumsal kaynaklarla yapılan araştırmalar bile en sonunda piyasa ilişkilerinin içine dahil ediliyor. Birkaç ülke hariç tüm dünyada var olan bu sınıfsal zemin Türkiye'deki karanlığın kaynağı. Bir yerden sonra sorun kimin, canının istediğini ne ölçüde yapabildiği, bu kadar da olmaz diyenlerin kırmızı çizgisinin nerede olduğu ile ilişkili değildir.

Evrım, Bilim ve Eğitim Sempozyumu'ndan bir oturum

Karanlığın yoğunlaşması gericiğin güçlü görünmesinden, çoğunluk oldukları izleniminden gelmiyor. İktidarı onlara sunan zeminin, toplumun geri kalanı tarafından meşru görülmesinden kaynaklanıyor. Çünkü hala mevcut piyasa ilişkilerine güvenen ve insanlığın bundan daha ileri ve eşitlikçi bir toplumsal yapı inşa edemeyeceğine inanan, arafta olan bir çoğunluk var. Arafta olma hali üniversiteye yapılan müdahalelerin geçici görülmesine, eğitimin niteliksizleşmesinin

özel okullar ve kurslar ile dengeleneceği yanılmasına sebep oldu. 2017'de ise tüm müfredatların Sünni-İslam eleğinden geçirilmesi ile karşı karşıya kaldık. Müfredata “cihat” kelimesi girerken “evrim teorisi” tamamen çıkarıldı.

Evrin, Bilim ve Eğitim Sempozyumu sorumlu ekibi

Evet, evrimi yok saymak, bilimi yok saymaktır. Ülkemizin geldiği nokta budur. Ama seyirci olmayı seçmeyenlerin yürüttüğü mücadele de ilerliyor.

Üniversite Konseyleri Derneği'nin (ÜKD) örgütlü bir şekilde 2005 yılında başlattığı evrim ve bilim mücadelesi on ikinci yılını doldurdu. O günden bugüne yaptıklarımız bu kısa yazıya sığmaz; ancak iki temel noktayı vurgulayabiliriz. Hiçbir zaman gerici ideolojiyi küçümsemedik, “cahillere” in işi olarak görmedik ve düşünsel mücadelemizi daima bir toplumsallığa taşımaya çalıştık. Işık tuttuk, birikim yarattık, umut ürettik. Bu sebeple maruz kaldığımız bağnazlığın yine de kazanamadığını ve kazanamayacağını söyleyebiliriz. Hayat resmi gazetede yazanlara göre şekillenmiyor, ekoseli ceket giyen müdürlerin emirleriyle belirlenmiyor. Bunu bilerek ve mevcut birikime güvenerek bu sene büyük bir adım daha attık, Bilim ve

Aydınlanma Akademisi'ni (BAA) kurduk.

Aralık ayında ise Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu'larının altıncısını hem ÜKD hem de BAA çağrısıyla gerçekleştirmiş olduk. Sempozyum biyolojik evrimin açıklayıcı gücünü işleyen açılış dersi ile başladı. Diğer biyoloji oturumları detaylı moleküler mekanizma çalışmaları ve bu gelişmelerin insan hayatına etkisi, Anadolu'nun jeolojik eski devri ve yerleşik yaşama geçiş bulguları, en son oturum ise hayvan davranışı çalışmaları hakkında oldu. Yunanistan Patras Üniversitesi'nden katılan konuğumuz Yannis Missirlis ise epigenetiğin biyomekanik uygulamaları üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

Sempozyumlar, yaşadığımız taarruz ortamını değiştirme iradesinin bir parçası olduğu için evrimi popüler düzeyde anlatmanın yanında toplumsal tartışmalara dair söz söylemenin de yeri olageldi. Bu sempozyumda klasikleşen eğitim oturumu planlandı; fakat tek oturum AKP dönemindeki eğitime yönelik müdahaleler, son müfredat değişimi ve mücadele başlıklarını işlemeye yeterli gelmedi. Bu tartışmalara devam etme kararı vermiş olduk. Bir diğer oturum PsikesoL kolektifinin hazırlığıydı; bu oturumda insanın doğası ve bunun bencil, rekabetçi, saldırgan veya inanmaya yazgılı olup olmadığı tartışıldı. Son oturum ise sempozyumun da teması olan “bilimin ilerleyişi ve toplumun geriliği” hakkında idi. İlerlerken gerilemek, bu iç içelik oturumun önemli bir tartışma konusuydu.

Ayrıca sempozyum günlerinde paralel oturum olarak uzmanların katıldığı bir “evrim öğretimi çalıştayı” da gerçekleştirdik. Çalıştayın gündemi evrim öğretimi için hangi kavramların, hangi eğitim kademesinden

itibaren öğretilmesi gerektiğini belirlemektir. Gerçekleştirilen ön hazırlığın ardından üç aşamada yürütülen bu çalışmanın bulgularını ve sonuçlarını ek dosya olarak bu sayımızda yayınlıyoruz.

Eğitime yönelen ağır gerici saldırıyla mücadele için attığımız bir diğer adım, her yaştan okuru besleyebilecek çeşitli bilgileri içeren, bol görselli bir evrim kitabı çıkarmak oldu. **“Kayıp Ünite: Evrim”** kitabı Aydınlanma Hareketi'nin çağrısıyla Bilim ve Aydınlanma Akademisi tarafından hazırlandı.

Elbette bu kitabın ortaya çıkması yine yıllara yayılan birikime dayanıyor. 2008 yılında yayınlanmaya başlayan Evrimi Anlamak sitesi ve 2016 yılında yapılan Öğretmen Evrim Çalıştayı makaleleri bu kitabın temelini oluşturmaktadır. Biraz derlenmiş ve bir miktar uyarlanmış olarak kitabımız yayınlandı. Sitemizden PDF halini indirip okuyabilirsiniz.

Yeni çalışmalar, yeni araştırmalarda buluşmak ve kararlı bir şekilde ilerleyen mücadelemizde birlikte yürümek dileğiyle

Ekim Devrimi'nin 100. Yılında Sovyetler Birliği'nde Bilim Sempozyumları

Nevzat Evrim Önal

Bilim ve Aydınlanma Akademisi (BAA), geçtiğimiz Ekim ve Kasım aylarında sırasıyla Ankara, İstanbul ve İzmir'de “Sovyetler Birliği'nde Bilim” başlıklı sempozyumlar düzenledi. Bu etkinlikler dizisi, bir yanda Ekim Devrimi'nin 100. yıldönümünün bilim ve aydınlanma cephesinden kutlanması amacını taşıyordu, diğer yanda ise Akademi'nin kuruluş etkinlikleri niteliğindeydi. Nitekim kuruluş için yapılan basın açıklaması Ankara'da 15 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen sempozyumun bir parçasıydı.

Bu çıkışma bir tesadüfün değil bir tercihin sonucuydu, ancak bu tercihin yalnızca BAA'nın ideolojik aidiyetinden kaynaklanmadığının, hem tarihsel hem de güncel dayanaklarının olduğunun altını çizmek zorundayız. Akademi'nin kuruluş

bildirisinde tespit edilen gerici karanlık Türkiye'ye özgü değildir. Gericilik farklı biçimler, farklı söylemler ve farklı taktiklerle tüm dünyada insanlığın bilimsel ilerlemesini kötürüm etmiş ve çarpıtmış durumdadır. Bu bozulmanın kökeninde; özel mülkiyetin mutlak, kutsal ve dokunulmaz olduğu dogmasına dayalı emperyalist-kapitalist sistemin, kendi antitezi olan Sovyetler

Sovyetler Birliği'nde Bilim Sempozyumu, Ankara

Birliği'ne karşı yürüttüğü Soğuk Savaş'ın ideolojik silahları vardır. Bugün akademik faaliyetlerin bilimselliğine zarar veren, yalnızca ilahiyatçı değil tüm felsefi idealist sapmaların kökenini aradığınızda, bunu tarihin derinliklerinde değil, 20. yüzyılda, esasen de onun ikinci yarısında bulursunuz. İnsanlığın, aydınlanma çağı ile kurtulabileceğini fark ettiği tüm bilim ve akıl dışı saçmalıklar, emperyalizm tarafından desteklenmiş, güçlendirilmiş, yeri geldiğinde silahlandırılmış ve sahaya sürülmüştür. Ne için? Özel mülkiyeti, gerçek bir toplumsal alternatif olduğu Sovyetler Birliği ile kanıtlanan sosyalizmden korumak, insanlığın elinden bu fırsatı almak için.

Sovyetler Birliği yıkılmış ama cinler çıktıkları şişelere geri girmemiştir. İki sebepten dolayı: Birincisi, sistem bu gerici düşünceleri birer ideolojik silaha dönüştürebilmek için onlara maddi gerçeklik kazandırmıştır. Bu maddi gerçeklik örgütler, sivil toplum kuruluşları, şirketler ve benzerleridir. Ve dünya çapında milyonlarca gerici bu işten “ekmek yemekte”, dolayısıyla ekmek teknelerini işletmeye ve savunmaya devam etmektedir. İkincisi ve daha önemlisi ise şudur: Bu düşünceler halen kullanışlıdır. Zira kapitalizmin insanlığa zararlı olduğu apaçıktır ve onun bilimsel savunusu ancak bilimin çarpıtılmasıyla mümkündür.

Birincisinin örneği ABD'li yaratılışçılar ve onların Türkiye şubesi olan Adnan Hoca tarikatı. İkincisinin örneği ise insan doğasının bencil, dolayısıyla kötücül olduğunu savunan Richard Dawkins gibi neopozitivistlerdir.

Bilimsel olmayan, bilim ile savunulamaz. Özel mülkiyetin dokunulmazlığının hiçbir bilimsel

dayanağı yoktur, dolayısıyla onun bilim kisvesi altında savunusu da ancak sahte bilimle ya da bilim düşmanlığıyla mümkün olmaktadır.

BAA'nın kuruluş etkinliklerinin Sovyetler Birliği'nde Bilim Sempozyumları olmasının bilimsel ve tarihsel dayanağı işte buradan çıkmaktadır. Bilime sızmış felsefi idealist sapmalarla mücadele etmek, bilimin ticarileşmesi yani özel mülkiyetin çıkarlarının sınırlarına hapsedilmesiyle mücadele etmek ve bilimsel faaliyetin bir azınlığın değil insanlığın tamamının yararına yürütüleceği sosyalizm için mücadele etmek birbirinden ayrılmaz bir bütündür ve tarihe baktığımızda bu bütünlüğü en iyi gördüğümüz yer, Sovyet bilimidir. Bu yüzden karalanmakta, küçümsenmekte, unutturulmaya çalışılmaktadır.

Dolayısıyla, sempozyumların amacı da bir karşı ağırlık oluşturmak, çarpıtmaların en sembolik olan birkaçını çürütmek ve Sovyetler Birliği'nde yürütülen bilimsel faaliyetlerin çeşitli yönleriyle tanıtılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda, düzenlenen üç sempozyumda hem “SSCB'de Bilimin Gelişimi”, “Rus-Sovyet Sinirbilimi”, “Sovyetler Birliği'nde Uzay Araştırmaları” ve “Sovyetler Bilimi ve Kapitalist Dünyada Yarattığı Yankılar” gibi tanıtıcı sunumlar, hem de “Sovyetler Birliği'nde Psikiyatri”, “Lisenko Olayı” gibi polemik niteliğinde sunumlar yer aldı.

Ankara ayağında beş yıl önce yitirilen kıymetli bilim insanı Tevfik Çavdar'ın anısına bir anma töreninin de gerçekleştirildiği sempozyumlarda yapılan sunumların videolarına yakın gelecekte internet üzerinden ulaşılabilmesi planlanmaktadır.

Prof. Dr. Yannis Missirlis ile Söyleşi

“Türkiyeli meslektaşlarla iki taraflı ya da uluslararası toplantılarda aktif birliktelikten yanayım. Ayrıca iki ülkedeki Marksist bilim insanları ile geliştirilecek ve planlanacak ortak programlar bence çok iyi olur. BAA'nın gelecekteki olası ortak çalışmalar için KKE'nin ilgili grubu, özellikle İdeoloji ve Bilim/Araştırma birimi ile ilişki kurmasını dilerim.”

Prof. Dr. Yannis Missirlis

Geçtiğimiz günlerde BAA'nın daveti üzerine İstanbul'a gelip bizimle beraber olan ve Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumunda kendi alanındaki gelişmelerden bir kesit sunan Yunan bilim insanı Yannis Missirlis ile bir söyleşi yaptık.

Missirlis, 1946'da Samos adasında doğmuş, Yunanistan İç Savaşı'nda önlere savaştan bir ailenin çocuğu. Babasının yaşamı sürgün ve hapishanelerde geçmiş. Kimya mühendisi olarak bitirdiği lisans çalışması sonrası eğitimini cunta koşulları nedeniyle yurt dışında tamamlamış. KKE üyesi olan Missirlis ülkesine döndükten sonra emekli oluncaya kadar bir ara rektör yardımcılığı da yaptığı Patras Üniversitesinde çalışmaya başlamış. Yunan Barış Komitesi yöneticiliği de yapan Yannis Missirlis, biyomekanik, biyomateryaller, epigenetik ve rejeneratif tıp konularıyla ilgileniyor. Emekli olmasına rağmen dünyanın dört bir tarafındaki üniversite ve eğitim kurumlarına danışmanlık ve ders vermeye devam ediyor.

Türkiye'ye çeşitli zamanlarda değişik nedenlerle geldiniz. En son geçtiğimiz günlerde düzenleyicilerinden birinin BAA olduğu 6. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyu-

mu'na katıldınız ve bir konuşma yaptınız. Bize bilim ile olan ilişkinizden söz eder misiniz?

Yaşantım tüm akademik seviyelerde kitaplar, okumalar ve araştırmalarla ve dört yıl önce emekli oluncaya kadar 40 yıl akademi için çalışarak geçti. İlgilendiğim alan tarih ve edebiyattı ama mezuniyetten sonra iş bulma garantisi olduğu için vaftiz babamın tavsiyesi ile kimya mühendisliği okudum. Birçok nedenle normal mühendislik bilimlerinden uzaklaşarak insan vücuduyla uğraşan bir alana yöneldim (biyomedikal mühendisliği). O zamanlardan beri kelimenin tam anlamıyla biyolojik bilimlere aşık oldum ve yaşamın birçok yönünü anlamaya çalışmakla bugüne geldim. Mühendislik eğitimim, sağlık ve hastalık konularında yaşamın çeşitli belirtilerine disiplinler arası mantıkla bakmama yardımcı oldu.

Yunanistan Komünist Partisi (KKE) üyesi olduğunuzu biliyoruz. Ne zamandan beri? Bilim insanı olmak ve ülkenin komünist partisi üyesi olarak mücadele etmek çelişiyor mu?

Komünist düşüncelere erken ergenlik yıllarımdan beri ilgi duymama neden yaşadığım çevredeki eşitsizlikleri ve 'iyi' insanlara yapılan zulmu görmemden. Hemen ben doğduktan sonra Yunanistan Komünist Partisi resmi olarak yasaklanmıştı (Yunan İç Savaşı

sırasında). 1974'de askeri cuntanın devrilmesinden sonra tekrar yasal bir parti oldu. O zamandan beri parti üyesiyim.

Aktif bir komünist olma ve aktif bir bilim insanı olma arasında çelişki yok, tam tersine her biri doğanın ve toplumun nasıl çalıştığını ve nasıl iyileştirileceğini daha üst düzeyde anlama çabamda birbirine destek oluyor.

Ancak doğal olarak bir zorluk var. Kapitalist sistem içinde akademide olmak, araştırma yapmak, 'kendi' biliminin tarafında olmak ve aynı zamanda sistemi değiştirmeye çalışmak bazen şizofrenik durumlar yaratabiliyor. Bununla şunu demek istiyorum: bazen araştırmalarınızı sürdürebilmek için asıl amaçlarını bilseniz bile bazı sponsor kuruluşlara başvurmak zorunda kalıyorsunuz. Bazı bilim alanlarında aksini yaparsanız meslek yaşamınızda zarar görebilirsiniz. İşte burada komünist ideoloji öğrenciler, meslektaşlar ve genelde insanlarla nasıl ilişki kurulacağına dair size yol gösterebiliyor.

Türkiye'de değişik bilim alanlarından bir grup biliminsanı kendi alanlarıyla Marksizm arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için çalışmaya başladılar. Bu çabaları nasıl görüyorsunuz?

Sadece övgüye değer değil, ülkenizin var olan sosyal koşullarında zorunlu. Bir felsefe sistemi olarak Marksizm ve en önemli unsurlarından biri olan diyalektik materyalizm, doğanın, toplumun ve toplumsal düşüncenin devinimi ve gelişimi ile ilgili genel (ve özel) kuralları anlamak ve çözmek isteyenler için eşsiz bir rehber ve arkadaş. Bir yunanlı olarak Marx'ın doktora tezinin '*Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefelerindeki Ayrım*' üzerine olduğunu öğrendiğimde çocukca bir sevince kapılmıştım. Doğa bilimlerinde

deneylerin planlanmasında ve veri ve sonuçların analizinde diyalektiğin akılcı kullanımı paha biçilmez.

Günümüzde sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki uzaklığı nasıl yorumluyorsunuz? Aşırı uzmanlaşma konusundaki görüşleriniz nedir?

Sosyal bilimci değilim. Sadece sosyal bilimlerin ürettiklerini sıradan biri olarak izliyorum. Kapitalist sistemle yönetilen ülkelerimizde sosyal bilimlerin az desteklenmesi şaşırtıcı değil. Eğer AB programlarının Sosyal Bilimler ile ilgili kısmına bakarsanız desteklerin azlığını, daha çok ekonomik kazanç getirebilecek teknolojik araştırmaların desteklendiğini görürsünüz. Daha ilginç desteklenen sosyal bilimler projelerinin çoğu insanları varolan sistemin devamının kaçınılmaz olduğuna inandırmaya ve beyin yıkamaya çalışan projeler olması.

Aşırı uzmanlaşma da kapitalist toplum değerlerinin ciddi sonuçlarından biri. Biyoloji ve fizikte indirgemeci yaklaşım bazı mükemmel sonuçlar elde edilmesine neden oldu. Ancak bu yaklaşım kendi başına bırakılıp kendi mikrokozmosu sistemik olarak ve genel çevreyle birlikte ele alınmazsa bilimin ve doğal süreçlerin diyalektik birliğinin anlaşılmasında bir parçalanmaya yol açabilir.

BAA ile Yunan marksist bilim insanlarının yakın zamanda biraraya gelmesi olası mıdır? Örneğin ortak makale yazma, birlikte toplantı ve seminer düzenleme gibi...

Düzenlediğiniz 6. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu'na katıldım. Bazı sunumlar bana tercüme edildiyse de dil engeli nedeniyle tüm etkinlik için tam bir görüş geliştiremeyeceğim.

Türkiyeli meslektaşlarla iki taraflı ya da uluslararası toplantılarda aktif birliktelikten yanayım. Ayrıca iki ülkedeki Marksist bilim insanları ile geliştirilecek ve planlanacak ortak programlar bence çok iyi olur. BAA'nın gelecekteki olası ortak çalışmalar için KKE'nin ilgili grubu, özellikle İdeoloji ve Bilim/Araştırma birimi ile ilişki kurmasını dilerim.

Çok teşekkür ederiz, yeni çalışmalarda kısa zaman sonra tekrar birlikte olmak dileğiyle....

Madde, Diyaletik ve Toplum Dergisi Yayın Kurulu olarak Prof. Dr. Zühal Okuyan'a Yunan Bilim İnsanı Prof. Dr. Yannis Missirlis ile gerçekleştirdiği röportaj ve Türkçe'ye çevrilmesindeki emeğinden dolayı teşekkür ederiz.

An Interview with Prof. Dr. Yannis Missirlis

Greek scientist and marxist Prof. Dr. Yannis Missirlis attended the 6th Symposium on Evolution, Science and Education in Istanbul organised by BAA on 23-24 December 2017. We had an interview with him on science, Marxism and current problems of science.

You have been to Turkey several times and you have given conferences in various occasions. Lastly you spoke in the 6th Symposium on Evolution, Science and Education in Istanbul organised by BAA. Can you tell us about your relationship with science?

All my life so far has been spent around books, reading, studies at all academic levels and working in Academia for 40 years until retirement 4 years ago. My fascination was with History (official and otherwise) and Literature, however I studied Engineering (Chemical), at the advice of my godfather so that I could secure a job after graduation.

For a number of reasons I slighted from normal engineering science to one dealing with the human body (biomedical engineering). Since then I fell «in love» with biological sciences and I

continue to this day to attempt to understand the various aspects of life. My engineering education has helped me in approaching the various aspects of manifestations of life in health and disease with an interdisciplinary logic.

You are a member of KKE. Since when? Is there a contradiction between being a scientist and a struggler as a communist?

I have been attracted to the communist ideas since my early teens, seeing the inequalities and the persecution of «good» people in my neighborhood. Right after my birth KKE was outlawed (in the midst of the Greek Civil War). It was legalized again in 1974 after the «fall» of the military Junta. I am a member since then.

There is no contradiction between being an active communist and an active scientist. On the contrary. Each of these two attributes reinforces the other in my trying to reach a higher level of understanding of how nature and society works, and contemplating how to improve both.

There is an inherent difficulty however. To be in academia, doing research, being in the forefront of “your” science, in a capitalist system, and at the same time trying to overthrow this system creates a

situ-ation, which in some instances can reach schizophrenic conditions. By this I mean that sometimes you choose to apply to the institutional funding agencies to get the material tools for “your” research, knowing very well how and for what goals these institutions support research funding. If you choose not to apply, because of this system you are left, in some scientific fields, out of the current “state of art” with consequences that may be harmful to your professional career.

That is where your communist ideology can be a great advisor on how to conduct yourself and find the ways to be of service to your students, your colleagues, to the people in general.

In Turkey some people from various scientific fields have started to work to strengthen the relationship between their fields and marxism. How do you find these efforts?

Not only it is commendable but, in the current social circumstances in your country it is imperative. Marxism, as a philosophical system, with dialectical materialism as one of its major pillars is an invaluable companion and guide for those wishing to understand and unravel the general (and specific) laws of motion and development of nature, of the human society and of human thought. As a Greek, I felt somehow naively proud to learn that Marx presented his doctoral thesis on “The difference between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature”. The conscious utilization of dialectics as a tool to design experiments and analyze data and results in the natural sciences is invaluable.

What do you think about the gap between social sciences and so called natural basic sciences today? And about over specialization?

I am not a social scientist. I only follow as a layperson the social sciences' outcomes. It does not come as a surprise, however, the lower position, if I may say so, that the social sciences find themselves in our capitalist countries. If one

looks at the percentage of funding in the EU programs for Social Sciences it is obvious that they do not wish to support research in those areas. The selective funding is for those scientific areas that promise a technological outcome resulting in economic profit. More interesting is the fact that whatever social sciences' projects are funded have the purpose of convincing the people of the inevitability of “status quo” and of brainwashing accordingly.

The issue of overspecialization is also a serious outcome of the values of the capitalist society. The reductionist approach in the biological and physical sciences has produced some excellent results. However, if this approach is left on its own, if it is not accompanied by the systemic and general environmental space of its microcosm may lead to a fragmented understanding of science and consequently of the dialectical unity of the natural processes.

Do you think as BAA we can collaborate with greek marxist scientists in near future? (articles, joint meetings, common scientific work...)

I participated the 6th Symposium on Evolution, Science and Education. To the extent that I could understand some of the lectures through translation I was satisfied. But I cannot form a full opinion as the language gap hinders my understanding. I am in favor of active collaboration with Turkish colleagues, either with bilateral meetings or in international ones. To extend collaborative schemes with Marxist scientists in both countries would be more that welcome on my part. I hope that BAA will contact the CC of the GCP (KKE) , especially the Ideological and Science/Research team to explore the various possibilities for collaboration.

Thank you very much. We wish to see you again soon.

Bilim Emekçilerine Okuma Önerisi: Kendi Hikâyemiz ve Hikâyemizi Paylaşanlar

Sami Faik

İnsanlık tarihi boyunca, bilgiye erişme olanakları her toplumda ve zaman diliminde ilgili iktisadi, siyasi ve toplumsal egemenlik mekanizmalarının belirleniminde olmuş, bilgiye erişmek için uğraş veren insanlar da kaçınılmaz olarak bu belirlenime tabi olmuştur. Bu durum, bugünkü anlamıyla bilimin, yani “modern bilimin” doğuşuyla da değişmemiştir. Bilim insanları yine, içinde yaşadıkları toplum ve zaman diliminin egemenlik mekanizmalarının belirlenimindedir. Kapitalizm, bu durumu bir adım öteye taşımıştır. Burjuvazi, bilim insanlarını verili egemenlik mekanizmasının boşlukları içinde araştırmalarını yürütmeye çalışan, belki bir anlamda “seçilmiş” entelektüeller grubu olmaktan çıkarmış, “bilim emekçisi”ne dönüştürmüş, onları işçi sınıfının bir parçası kılmıştır.

Bilim insanları, işçi sınıfının üyeleri olarak, sınıfın hangi bölmesine dâhildir? Bir bilim emekçisinin piyasaya sunduğu, veya “patrona sattığı” emek gücü, esasen eğitim süreçleriyle kazanılan ve “zihinsel emek” kategorisine giren bir bilgi ve beceri dağarcığıdır. Çoğunlukla, yaptığı bilimsel araştırmalardan ziyade ürettiği hizmet (ders vermek gibi) üzerinden belirlenen bir ücret alır (yalnızca araştırma faaliyeti yürüten ve bunun üzerinden ücret alan bilim insanları elbette mevcuttur, örneğin doktora sonrası araştırmacılar; fakat bu durumda da araştırma faaliyetinin kendisi süresi belirli “iş paketleri” içerisinde tanımlanır ve tanımlı bir hizmet üretimi olarak icrası sağlanır). Benzeri bir durumda olan diğer bölmeler “beyaz yakalı” kategorisinde değerlendirildiğine göre, bilim emekçilerini de bu kataride ele almak mümkündür.

Bu bağlamda, beyaz yakalılarla ilgili yeni bir çalışmaya dikkat çekmek istiyoruz. Nevzat Evrim Önal'ın yeni çıkan kitabı “*Bilmiyorlar Ama Yapıyorlar - Beyaz Yakalı Varoluşa Dair Denemeler*”, “beyaz yakalı kimdir” sorusundan başlayıp “beyaz yakalı neden kapitalizme karşı mücadele etmelidir” sorusuna ulaşan ve konuyla ilgili hemen her türlü akıl karışıklığını giderebilecek bir çalışma. Günümüzde, işçi sınıfının diğer bölmelerinden in-

BİLMİYORLAR, AMA YAPIYORLAR **Beyaz Yakalı Varoluşa Dair Denemeler - Nevzat Evrim Önal**

sanlar gibi bilim emekçilerinin de sınıfsal konum ve çıkarları ile güncel siyasi tercihleri arasında genellikle ciddi bir açığı bulunduğu hatırlanırsa, böyle bir çalışmanın taşıdığı önem de kolayca anlaşılacaktır.

Şimdi, kitabın içeriğine dair bir miktar bilgi verdikten sonra, bilim emekçilerinin hayatlarına izdüşümünü yapabiliriz.

“Bilmiyorlar Ama Yapıyorlar - Beyaz Yakalı Varoluşa Dair Denemeler”

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan “İnceleme” bölümünde Önal, belirli alt başlıklar üzerinden beyaz yakalıları tanımlamakta, sınıfın bu bölmesinin tarih içinde nasıl ortaya çıktığını anlatmakta, beyaz yakalıların kendi konumlarına dair algılarını, bu algının maddi nedenlerini ve yol açtığı ideolojik konumlanışlar ve bireysel bunalımları tartışmakta, ve Türkiye özelinde “beyaz yakalıların gericilikle imtihanı” olarak niteleyebileceğimiz gerilimi ve buradaki mücadele olanaklarını ortaya koymaktadır. Kitabın kuramsal içeriği, büyük oranda bu bölümde verilmektedir. Takip eden “Denemeler” bölümünde, Önal’ın soL Haber Portalı’nda 2014 yılında başlayarak iki yıl boyunca yazdığı köşe yazılarına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, tartışmayı ve ortaya koyulan iddiaları bir anlamda özetleyen “Tezler, Kıssalar ve Alıntılar”a yer verilmiştir. Son bölüm ise, yürütülen tartışma doğrultusunda bir ideolojik konumlanış ve mücadele çağrısı içeren “Argüman” sunulmaktadır.

Ayrıca, Önal’ın köşe yazıları ve kitabın yoğunlaştığı bazı unsurlardan bahsetmek faydalı olacaktır. 2014 Türkiye’si, 2013 Haziran’ında Gezi Parkı’nda başlayan ve birkaç gün içinde bütün ülke sathına yayılan AKP karşıtı kitlesel direnişi yaşamış bir ülkedir; bu direnişte Türkiye’nin ilerici birikimi sokağa dökülmüştür ve bu birikimi temsil eden kitleler içinde eğitilmiş emekçilerin ağırlığı hissedilmiştir. Önal’ın da ortaya koyduğu üzere, bu insanlar Türkiye’de ilerici değerlerin taşıyıcıları arasındadır ve AKP gericiliğiyle aralarındaki gerilim 2002 yılından bu yana bakidir. Dolayısıyla, köşe yazılarının yazıldığı dönemde, bu insanlara direnişten öteye geçmek için bir siyasi yaklaşım önerme amacı güdülmektedir. Önerilen siyasi yaklaşım, hiç kuşkusuz AKP iktidarı ile kapitalizm arasındaki bağa odaklanmakta ve “AKP gericiliğinden kurtulmak için kapitalizmden kurtulmak gerekir” şeklinde özetlenebilmektedir. Daha ayrıntılı incelendiğinde,

beyaz yakalıların içinde yetiştiği toplumsal koşullar, kent ve siyaset ilişkisi ve bunun işçi sınıfı açısından anlamı, Türkiye’de Cumhuriyet’in kazanımları olarak ifade edilebilecek değerler ve dinci gericiliğin bunlarla kavgası gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Ve köşe yazılarının tamamı, tahmin edileceği üzere, bir mücadele çağrısı içermektedir. Bu dönem ve bahsi geçen politik yönelim, kuramsal çıkarımların da temelini teşkil etmektedir. Ancak, tarihsel materyalist bir perspektife sahip olan çalışma, ilgili dönemi de kendinden menkul bir zaman dilimi olarak ele alamayacağından, dönem vurgusu tarihsel arkaplanın 2013 Haziran sonrası Türkiye’de ve beyaz yakalıların özelinde nasıl somutlandığı şeklinde okunabilir.

Buraya kadar, kadrajı bilim emekçilerine daraltmayı gerektiren bir husus olmadığı görülmektedir. Ancak bu bağlamın, Türkiye’de bilim emekçileri açısından iki temel hususu ön plana çıkardığı söylenebilir. Bunlardan biri, kuşkusuz, geçmişi ve bugünüyle Türkiye’nin ilerici birikiminde bilim emekçilerinin yeridir. Diğeri ise, bilim insanlarının işçileşmesinin dinamikleri ve bunun yol açtığı ideolojik konumlanışlardır.

Bilim insanları ve işçi olma hali

İkinci husus ile başlayalım. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kapitalizmin gelişimiyle bilimsel faaliyetin ölçeği ve içeriği arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Ancak, Önal’ın da ifade ettiği üzere, Türkiye’nin görece geç gerçekleşen kapitalleşme süreci, çeşitli özgünlükleri de beraberinde getirmiştir. Kuruluş sürecinden 1980’lere kadar Türkiye Cumhuriyeti nitelikli işgücünün “az bulunur” olduğu bir ülkedir. Paralel olarak, bilim insanlarının da nüfusu bugüne kıyasla nitel farklar yaratacak oranda küçüktür. Az bulunurluk, işçi olma halini en etkili biçimde örten unsurlardan biridir; zira az bulunan nitelikli emekçi güvenceli bir işe sahip olabilmekte, belirli bir asgari refah düzeyinde yaşayabilmekte, emeğini ideolojik konumlanışı üzerinden anlamlandırabilmektedir.

Ancak, nitelikli işgücü nüfusunun artması, burjuva sınıfı için alternatifleri artırmakta, doktora veya mühendise veya avukata “sırada bekleyen var” tehdidi savurmayı mümkün kılmaktadır.

Nitelikli iş gücü nüfusunu artırmak için gereken icraatlardan biri üniversitelerin sayısının artırılmasıdır. Bu olguyu, bilim insanlarının işçileşme dinamikleri açısından bir örnek olarak ele almak mümkündür. Türkiye’de üniversitelerin sayısının hızla arttığı 1980 sonrası dönemde bilim emekçilerinin yetiştirildiği süreçler ve çalışma rejimleri de değişmiştir. Ülkemizde bilim emekçileri yoğun olarak üniversitelerde çalışmaktadır; üniversitelerden bağımsız araştırma kurumlarında çalışan nüfus genel durumu belirleyecek nicelikte değildir. Hızla artan üniversite sayısı, ders faaliyetlerini yürütecek personel ihtiyacının artmasına neden olmuştur, ve bu durumun doğrudan sonucu olarak asistanlık kurumu değişmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’de akademik personel kurallı bir şekilde sirküle edilmekte, akademik yaşantının uzunca bir bölümü mümkün olduğunca güvencesiz şekilde sürdürülmektedir. Bu durumun en bilinen örneği, ünlü “50d” meselesidir. Ayrıca, “doktora sonrası araştırmacılar” da yine aynı süreç içinde akademik hayatın görünür bir bileşeni olmuştur. Lisansüstü öğrenimin ve doktora sonrasının tamamı, projeler dâhilinde veya haricinde, tümüyle esnek bir çalışma rejimine tabi olunarak geçirilebilmektedir. Doktoralı işgücü sayısındaki artış, özellikle vakıf üniversitelerinde, ders faaliyetlerinin de “taşere edilmesine” yol açmaktadır; sabit pozisyonu olmadan ders veren akademisyen sayısının (koşullar değişmediği sürece) giderek artacağını öngörmek zor değildir. Bir başka örnek, ileri teknoloji gerektiren çeşitli sektörlerde yürütülen “bilimsel faaliyetler” üzerinden verilebilir. Türkiye’de bunun fazlaca örneği bulunmamakla birlikte, bilim camiasının entegrasyon düzeyi bu örneğin Türkiye için de

anlamli olmasını sağlamaktadır. Örneğin sağlık sektöründe, ilaç veya tıbbi cihaz üreten kimi şirketler bünyesinde ileri düzeyde bilimsel araştırmalar yürütülmektedir. Araştırma çıktıları, bekleneneği üzere, ilgili şirketlerin malı olmakta ve bilimsel bilgi olarak değil ticari sır olarak işlem görmektedir. Dolayısıyla, buradaki bilimsel faaliyet içinde patron - işçi ilişkisi, üniversitelerde veya araştırma kurumlarında olduğundan çok daha doğrudandır.

Elbette Türkiyeli bilim insanları 1980’lerle veya 1990’larla birlikte işçi olmadı; sınıfsal konum, onu kavrayıp kavramadığımızdan bağımsız bir durumdur. Ancak, az bulunur bir insan grubu olmaktan görünür biçimde işçi olmaya geçiş bu dönemde yaşandı. Bu geçişin sonrasında yetişen kuşaklar açısından, önceki kuşakların mesleki algısı ciddi bir sorun kaynağıdır. Önal’ın ifadesiyle benzeştirirsek, bugünün genç bilim emekçileri “güvenceli bir kuşağın güvencesiz çocukları”dır. Ve fakat önceki kuşak, işçi olma halini kavramakta güçlük çekmekte, bilimsel yetkinliği artırma amaçlı sirkülasyonla esnek çalışmayı ayırt edemeyebilmektedir. Bu durum, yeni yetişen kuşağın da aynı dertten muzdarip olmasına neden olabilmektedir. İyi olanın kazanacağına duyulan inanç, özlük hakkı kavramının sözlüklerden çıkmasına varacak kadar ilerlemiştir. Nitelikli bir bilim insanı olma uğraşı şüphesiz bir etik değer taşıyor olsa da, bireysel bir bağlamda anlam kazandığı oranda diğer beyaz yakalı mesleklerde görülen rekabetin daha mütevazı versiyonlarına dönüşebilmektedir. Buradaki tevazu da çoğunlukla insani niteliklerin değil, iktisadi bir tevazünün türevidir. Bilimsel faaliyetin yeterince kârlı olduğu sektörlerde bu da ortadan kalkabilmektedir.

Bu türden sorunların haricinde, bir de emeğine anlam katma sorunu vardır ki, dünya genelinde hemen her yerde ve sektörde yakıcı biçimde hissedilmektedir. Önal buradaki sorun kaynağını “kapitalizmin irrasyonel temeller üzerinde yükselmesi ve emeği anlamlandıran kaynakları

dejenere etmesi” olarak ifade etmektedir (sf.47). Bunun bilim insanları açısından ifadesi açık ve çarpıcıdır: en yaygın kabulle “insanlığın gelişimi için” sürdürülen bir faaliyet olan bilim, “insanlığın gelişimi” motivasyonunun anlamsızlaşmasıyla kendi varlık nedenini yitirmektedir. Zaten kapitalizmin bilim emekçilerine yönelik en şiddetli dayatması, bilimsel faaliyeti sistemin devamlılığına (yalnızca devamlılığına; zira gelişebilecek bir yanı kalmadı) yönelik teknik bilgi üretimine indirgeme beklentisidir. Bilim insanları bu doğrultuda araştırma yapmalı, üniversiteler bu doğrultuda öğrenci yetiştirmelidir.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada durup ilgili başka bir konuya, Önal'ın kategorize ettiği “savunma taktikleri”ne kısaca değinmek faydalı olacaktır. Önal, “içinde yaşadığımız gerçeklikle başa çıkma taktiklerimiz” olarak tarif ettiği ve kısaca “savunma taktikleri” olarak ifade ettiği ideolojik tutumlar için bir kategorizasyon önermektedir (sf. 50). Bu taktikler; bireyin, kendi bireyselliğinden uzaklaşmaksızın, yaşamak durumunda kaldığı çelişkiyi görünmez kılma, taşıdığı vicdani yükleri çeşitli şekillerde boşaltma veya bireysel olarak yapılabilir “iyiliklere” dönüştürme gibi kimi ortak özelliklere sahiptir. İfade etmek istediğimiz husus, böyle savunma taktiklerinin bilim emekçileri arasında da yaygın olduğudur. Mevcut ilişkiler bütünü içindeki konumlarını kavrama ve bu doğrultuda dönüştürücü bir pratik içine girme iradesi yerine, mevcut durumu yaşanır kılma eğilimi baskın görünmektedir. Fakat bilim emekçileri açısından farklı bir durum da söz konusudur. Özellikle toplum bilimleri ve ilgili alanlarda, bu savunma taktikleri bilimsel üretimin içeriğine de yansiyabilmektedir. Mevcut ilişkiler bütününe politik anlamda müdahale etmeyi öngören yaklaşımlar yerine mevcut bütünü akademik anlamda da katlanılır kılma arayışından motive olan yaklaşımlar daha yaygın şekilde tercih edilmektedir. Şüphesiz, Marksizm'den ve Marksizmi aşma veya çürütme motivasyonlu

çeşitli kuramlardan bahsediyoruz. Burada ciddi bir etik ve ideolojik sorun söz konusudur. Önal'ın kategorize ettiği savunma taktikleri psikolojik bir yön barındırırken bilimsel üretimin içeriğinde bilim insanının psikolojik durumunun izlerini görmek beklenmez. Dolayısıyla, bilimsel üretimde savunma taktikleri tamamıyla ideolojiktir ve ideolojik bir tartışmanın, belki taraflaşmanın konusudur. Ancak, örneğin bir doktora öğrencisi için, olası tez jürisiyle ideolojik bir taraflaşmada karşı karşıya gelmek, bugünün koşullarında tolere edilemez bir durumdur.

Peki, tabloda yalnızca karanlık mı var? Elbette hayır. Örneğin, bilim emekçilerinin yukarıda tarif edilen sorunlara karşı geliştirdiği tek tepki, yine yukarıda bahsi geçen savunma taktikleri değildir. Ülkemizde ve dünyada, bu akılsızlığa tepki gösteren ve bunu ortadan kaldırmak için yöntem arayışı içinde olan, kendi pratiklerini geliştiren pek çok değerli bilim emekçisi vardır. Bu olgu, esasen yukarıda sözünü ettiğimiz birinci hususla, yani Türkiye'nin ilerici birikiminde bilim emekçilerinin yeri konusuyla ilgilidir.

Türkiye'nin bilim insanları ve ilerici birikimi

Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu coğrafyasında tarihsel bir ileri atılım olarak ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu özelliğini tarihinin ancak belirli dönemlerinde (esasen 1940'lara kadar ve 1960'larda) ve sınırlı olarak devam ettirebilmiştir; ve fakat bu durum, tarihin yasalarının gösterdiği üzere, her burjuva iktidarının kaderidir. Dolayısıyla, Türkiye'de bugüne ve geleceğe dair gerçek umutlar burjuva iktidarının kendi programı ve güncel yönelimleriyle değil, cumhuriyetin tarihsel anlamı ile ilişkilenebilir. Tam bu noktada, daha 1920'lerden başlanarak, ülkenin bilimsel birikimini geliştirmek amacıyla insan yetiştirme çabaları karşımıza çıkmaktadır. Devlet burslarıyla Avrupa ve Amerika ülkelerine gönderilen, sonrasında Türkiye'ye dönüp ülkedeki önemli üniversitelerin kuruluşunda ve gelişmesinde rol oynayan bilim insanları bu anlamda “Cumhuri-

yet'in çocukları"dır. Daha sonra 1960'ların kalkınmacı paradigması gelmiş ve ülkenin bilimsel birikimini artırmak amacıyla daha fazla insanın bilime teşvik edilebildiği bir dönem yaşanmıştır. Ülkenin yetiştirdiği ilk bilim insanı kuşağından itibaren Türkiyeli bilim insanlarının Cumhuriyet'le ilişkisi, ağırlıklı olarak laiklik, yurtseverlik ve ilerleme fikri bağlamında şekillenmiştir. Bu bağlamın doğal sonucu, ilerleme fikrini devrimci fikirlerle dönüştüren bir politizasyonun yaşanmasıdır. 1960'lar Türkiye'si, bu politizasyonun zirvesi olarak kabul edilebilir. 1970'lerde başlayan ve özellikle 1990'larda devam eden aydın cinayetleri ise, burjuva iktidarının bu kaçınılmaz sonuca verdiği tepkilerden yalnızca biridir. Yine de Türkiyeli bilim insanlarının Cumhuriyet'in tarihsel anlamı ile kurdukları bağ koparılamamış ve 2010'lu yıllara kadar kısmen de olsa taşınmıştır. Bu bağın 2000'lerde kendini en güçlü şekilde hissettirdiği iki moment 2008 yılı başlarında AKP'nin üniversitelerde türbanı serbest bırakma düzenlemesine gösterilen tepki ve yine 2013 Haziran Direnişi'dir. 1980'lerle birlikte Türkiye solunun girdiği ideolojik bunalımlar ve ideolojik anlamda Cumhuriyet'le mesafenin açılması dahi, bu bağı koparmaya yetmemiştir. Sıra AKP iktidarına geldiğinde, Cumhuriyet'i tasfiye etme girişimleri aydınlara da uzanmış, Türkiye'nin ilerici birikimi liberal bir teslimiyet ile burjuvazinin geçmişteki suçlarına ortak olma arasına sıkıştırılmak istenmiştir. Sonuç, burjuvazi açısından çokça mevinin kazanılması, fakat kesin bir zaferin ilan edilememesidir. Önal'ın "İslamcılığın Meydan Okuması" başlığı altında üzerine eğildiği bu süreç, 2018 yılı itibarıyla kesin bir çıkmazdadır. Fakat sorun, ülkenin ilerici birikiminin de yeni bir atılım gerçekleştiriyor olmasıdır. Bu tespit ise bizi, kitabın ulaştığı "Argüman" ile ortaya konan davete getirmektedir.

"Kazanacağımız Bir Dünya Var"

Bu noktaya kadar çokça sorun tespiti yaparak olumsuz bir tablo çizildi, ve yalnızca bazı noktalarda bugüne ve geleceğe dair umutlardan

bahsedildi. Elbette buraya kadarki tartışmanın amacı, kitabın amacıyla da paralel olarak, insanları karamsarlığa sürüklemek değil, bir çıkış alternatifini motive etmektir. Bu alternatif, bu karanlıktan çıkışa dair devrimci tezlerin ortak noktası olarak ifade edebileceğimiz "örgütlü siyasi mücadele ile kapitalizmden kurtulma" fikridir. Fakat bu fikrin genel anlamda toplumda ve özel olarak bilim emekçileri arasında bugün için yaygın kabul görmediği, genel olarak kötünün iyisine razı olma eğiliminin ağır bastığı gözlenmektedir. Önal bu durumu bireylerin kendi yaşam düzenlerinin bozulmasına dair korkularıyla ilişkilendirmektedir. Yine 2013 Haziran'ında görüldüğü ve Önal'ın da değindiği üzere, bu korku düzenin kendisini korumak için uygulayacağı şiddete karşı duyulan korkudan bile daha büyüktür. Peki bu durum nasıl aşılacak? Gelin bunu Önal'ın cümleleriyle (sf. 239) yanıtlayalım ve şimdilik tartışmamıza nokta koyalım; sonuca erdirene kadar devam etmek üzere:

"Bir gün, kendim gibi, konuştuğumda beni anlayacak ve konuştuklarını anlayacağım tek bir insan dahi bulamamaktan; bu insanların hepsinin çekildikleri kabuklarında sessizliğe gömülmüş olması ve çaldığım hiçbir kapının açılmamasından; hep beraber bu insansızlığı kanıksayıp ölmeye yatmamızdan ama upuzun ömürler yaşamamızdan; bütün bu potansiyel heba olurken dünyanın onun içine sıçacak kafasızlara, alçaklara kalmasından; oturduğum yerden çaresizce bunu seyredip hiçbir şey yapamamaktan; yapamadıkça tüm suçu kendimde bulmak ve kendimden nefret etmeye başlamaktan; günün sonunda kendi vicdanının terazisinde tartıldığımda son sözümün mene mene tekel ufarsın olmasından çok korkuyorum.

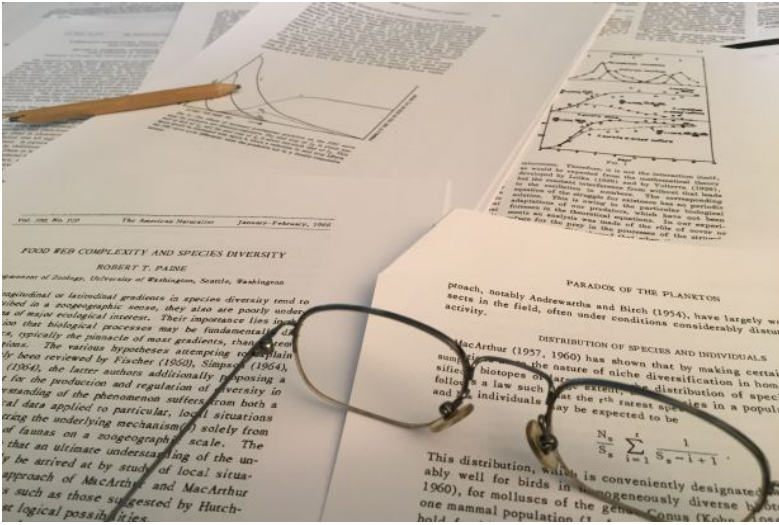
Bu korku, geriye kalan tüm korkuları önemsizleştiriyor. Üstelik birlikte harekete geçtiğimizde ne kadar güçlü olacağımızı, düzeni yıkıp dünyayı değiştirebileceğimizi biliyorum.

...

Kazanacağımız bir dünya var. Sesime gelin."

2017' de Bilimsel Haberlerinde Bilim

Derleyen: Ezgi Altınışık

Bilimde “okunması gereken makale” listeleri ne kadar yansız ve gerçekçi?

Nature Ecology & Evolution dergisinde yayımlanan “Her ekoloğun okuması gereken 100 makale” adlı makale, bilim dünyasında tartışmalara neden oldu. Ekolojide büyük önemi olduğu düşünülen makalelerden, yeni bir ekoloğ için genel ve ufuk açıcı bir okuma listesi önermek amacıyla oluşturulan liste, 6 makale türünü, 6 yaklaşımı ve 17 alanı kapsayacak şekilde sıralandı. Liste, ekolojinin genel tanımını kapsamadığı ve birçok kadın ekoloğ bulunmasına rağmen erkek yazarların ağırlıkta olduğu iddiasıyla eleştiriliyor. 500 Kadın Bilimci isimli kuruluş, alternatif liste hazırlıklarına girişti bile.

“Hava olaylarındaki anormali doğrudan insan kaynaklı”

Araştırmacılar, aşırı hava olaylarındaki artışların doğrudan insan kaynaklı küresel ısınmaya bağlı olduğunu ilk kez açıkça ortaya koydular. Son yıllarda hissedilir derecede artan hava sıcaklıklarını inceleyen bilim insanları, simülasyonlar yoluyla bu

sıcaklıkların nedenini anlamaya çalıştılar. Çalışmaya göre, oluşturulan modellere sera gazı etkisi eklenmediği durumlarda sıcaklık artışını açıklamak mümkün görünmüyor. Küresel ısınma devlet politikaları açısından her zaman tartışma konusu olsa da ilk kez bu etkinin hissedilir olaylarda tespit edilmesi önem taşıyor. Araştırmacılar, sera gazı salınımının acilen düşürülmesi gerektiğini uzun zamandır dile getiriyor.

Ekonomi serbestleştikçe işyeri faciaları artıyor.

Robert G. Blanton ve Dursun Peksen'in yürüttüğü çalışmada, 1981-2011 yılları arasında 127 ülkede gerçekleşmiş endüstriyel facialar incelendi. Çalışmanın sonuçlarına göre, piyasalaşma ile büyük facialar arasında pozitif bir ilişki gözleniyor. Araştırmacılar, neoliberal politikaların işçi, sermaye ve devlet arasındaki dengeleri değiştirici yönlerine odaklanmışlar. Tüm kazaların tekil olarak değerlendirilmesi, geniş çerçevede yorumlanmasının önünde büyük bir engel oluşturuyor. Bu çalışma da tekil değerlendirmelerdeki sorunlara dikkat çekiyor. Sonuç olarak, neoliberal politikalar iş güvenliği ve işçi sağlığını tehlikeye atmadan çekinmiyor. Günlük pratiklerde bu durum zaten göze çarpıyordu, ancak veri analiziyle

bir kez daha gözler önüne serilmiş olması önemli.

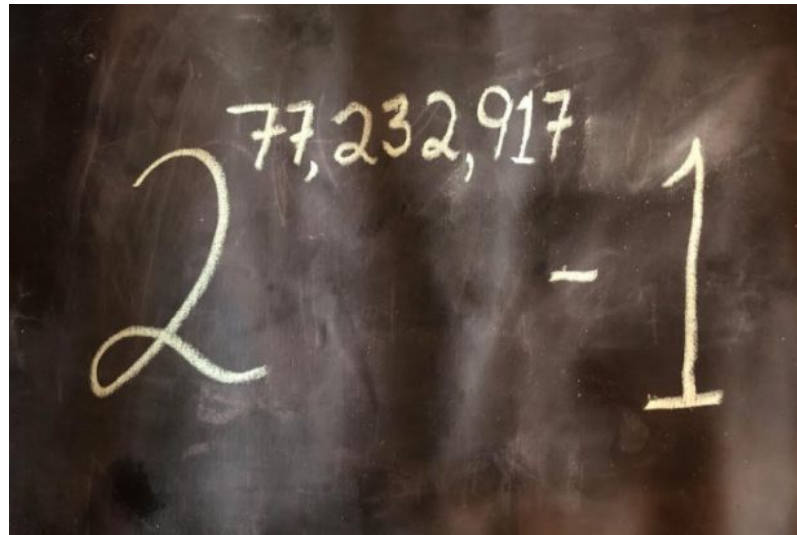
Sci-hub'a erişim ABD mahkemesinin kararıyla engellenmeye çalışılıyor

Sci-hub, bilim insanlarının akademik makalelere ücretsiz erişimini sağlayan bir sistem. Aleksandr Elbakyan tarafından oluşturulan bu sistem, uzun zamandır yayın tekellerinin hedefindeydi. Özellikle zengin olmayan ülkelerdeki araştırmacıların en büyük kaynağı olan Sci-hub geçtiğimiz yıl da yayın tekellerinin saldırısına uğramaya devam etti. ABD'de görülen bir davada 15 milyon dolar para cezasına çarptırılan Sci-hub'a, son olarak mahkeme kararıyla erişim engellendi. Alan adı sağlayan şirketler üzerinden engellenen erişime rağmen Sci-hub faaliyetlerini durdurmayaacağı açıklamasını yaptı. Bu yazı hazırlanırken, sci-hub.tw sitesinden erişmek mümkün olsa da her engelleme sonrası alan adı değişiyor. Bu nedenle, Sci-hub sosyal medya hesaplarını takip etmekte yarar var.

Hiç yazılmamış 'hayali' bir bilimsel makale 400 kereden fazla kaynak gösterildi.

Hiç yazılmadığı halde 400'den fazla atıf alan bir makale, evrensel bilim ve bilim yayıncılığı üzerine düşündürdü. Bir istatistikçinin tesadüf sonucu fark ettiği bu durum, bilim dünyasında tartışmalar yarattı. *The art of*

writing a scientific article başlıklı makale, aslında dergilerin referans gösterme modeli olarak kullanılıyordu. Ancak, Web of Science verilerine göre, hiç yazılmamış olan bu makale 400'den fazla atıf aldı. Bu atıfları inceleyenler, çoğunun düşük kaliteli konferanslara ait olduğunu tespit etti. Özellikle, Çin, Malezya, Rusya, Romanya gibi ülkelere gelen bu atıfların arasında Türkiye de göze çarpıyor. Durum burada bitmiyor. 40 civarında atfın ise yüksek kaliteli olarak gösterilen dergilerden geldiği tespit edilmiş. Bunların arasında, Sci-hub'u mahkemeye veren Elsevier gibi yayın tekelleri de bulunuyor. Sadece bu durum bile, yayıncılığın aslında nasıl baştan savma olduğunu ortaya koymak için yeterli. Tabii Türkiye'de tartışılması gereken bir diğer konu ise, olmayan makaleye atıf yapan akademisyenlerin, üniversitelerin birçok kadrosunu işgal ediyor olması.

Bilim insanları bilimsel yayıncılık tekellerine karşı seslerini yükseltiyor.

Bilim insanlarının yayın tekellerine karşı *açık erişim* destekleri 2017 yılında da sürdü. Bunlardan Elsevier, uzun süredir en çok tepki çeken yayın kuruluşu. Almanyalı bilim insanları bir süredir, yeni bir erişim modeli

konusunda Elsevier ile görüşmeler yapıyordu. Buna göre, dergilere abonelik için teker teker para ödemek yerine, yayımcılara ilk yazarların Almanya'dan olduğu tüm makalelerin kâğıt masrafı için bir toplu ödeme yapmayı istiyorlardı. Bu makaleler daha sonrasında tüm dünyaya açık olacak ve ayrıca Almanya'daki kurumlar ise yayımcının tüm çevrimiçi içeriğine ulaşabilecekti. Ancak, görüşmeler tıkanınca Almanya tarafı üyeliklerini yenilememe kararı aldı ve Elsevier erişimi durdurdu. Daha sonra, görüşmelere devam etme umuduyla şirket erişimi tekrar açsa da 5 Alman editör Elsevier dergilerindeki editörlük görevinden çekildiklerini duyurdu.

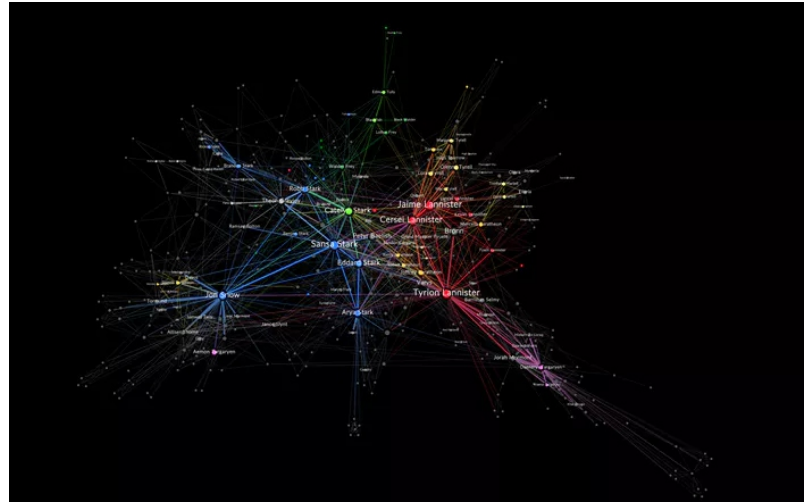
En büyük Mersenne asal sayısı keşfedildi.

Bugüne kadar bilinen en büyük Mersenne asal sayısı 2017'nin son haftasında keşfedildi. M77232917 olarak adlandırılan sayı 2'nin kendisiyle 77,232,917 defa çarpılması ve sonra 1 çıkarılmasıyla elde ediliyor. Bu, son keşfedilen Mersenne asalından yaklaşık 1 milyon daha fazla basamak içeriyor. Mersenne asalları da $2^p(2^p - 1)$ biçiminde yazılabilen özel bir asal sayılar ailesi. Mersenne asalları, adını 17'nci yüzyılda bu tür sayılar üzerinde ilk olarak çalışmaya başlayan 1588-1648 yılları arasında yaşamış Fransız matematikçi Marin Mersenne'den alıyor.

Çakırkeyf balıklar: Alkol sayesinde hayatta kalıyorlar.

Oksijen tüketimi birçok organizma için hayati öneme sahip. Ancak, oksijensiz solunum ile yaşamlarına devam eden organizmalar da bulunuyor. Oksijensiz solunum, omurgalılarda çok karşılaşılan bir özellik olmasa da 80'li yıllarda oksijensiz solunum ile hayatta kalabilen balıklar keşfedilmiş. Bu balıklar, oksijen bulamadıklarında besin

olduğu sürece kaslarında laktik asit yerine etanol üretiliyor ve bu etanolü solungaçlardan dışarı atıyorlar. Yeni yapılan bir çalışma, bu özelliği genetik düzeyde inceliyor. Araştırmaya göre, etanol üretimini katalizleyen enzimi kodlayan genler, güzel bir yakınsak evrim örneği sergiliyor. Bira mayasının, bitkilerin ve Japon balıklarının geçmişlerinde benzer şartlar altında aynı görevi görebilen enzimler evrilmiş. Ancak bu evrim süreçleri birbirinden tamamen bağımsız biçimde gerçekleştiği için bu tip evrime "yakınsak" deniyor.

Yapay zeka Game of Thrones'un bir sonraki sezonunu tahmin etmeye çalıştı.

Game of Thrones dünya çapında oldukça fazla takipçisi olan bir dizi. Dizi, aynı isimdeki kitaptan daha hızlı ilerlediğinden, hikayenin devamını öğrenmek için 2019'a kadar beklenmesi gerekiyor. Ancak bir yazılımcı, yapay zekâ kullanarak dizinin gelecek sezonunu tahmin etmeye çalıştı. İlk beş kitabı tekrarlayan sinir ağı olarak bilinen yapay zekâ algoritmasına aktardı. Buradan hareketle devamını tahmin etmeye çalışan yapay zekâ, 6. Kitabı yazdı. Kitap şöyle başlıyor: "Jaime, Cersei'yi öldürdü, soğuk ve düşünceliydi ve Jon artık bir kurt olduğunu düşünüyordu..."

BAA' dan sosyalist aydın Tevfik Çavdar anması

Bilim ve Aydınlanma Akademisi, 15 Ekim'de Ankara'da düzenlenen sempozyumda sosyalist aydın Tevfik Çavdar'ı andı. 2012'de aramızdan ayrılan Çavdar'ın ailesi de sempozyuma katılırken, BAA adına bir konuşma yapan Erhan Nalçacı, Türkiye'nin modernleşmesinin tarihini yazan kişinin Tevfik Çavdar olduğunu söyledi. Çavdar'ın yaşamından farklı kesitleri ise Ali Somel anlattı.

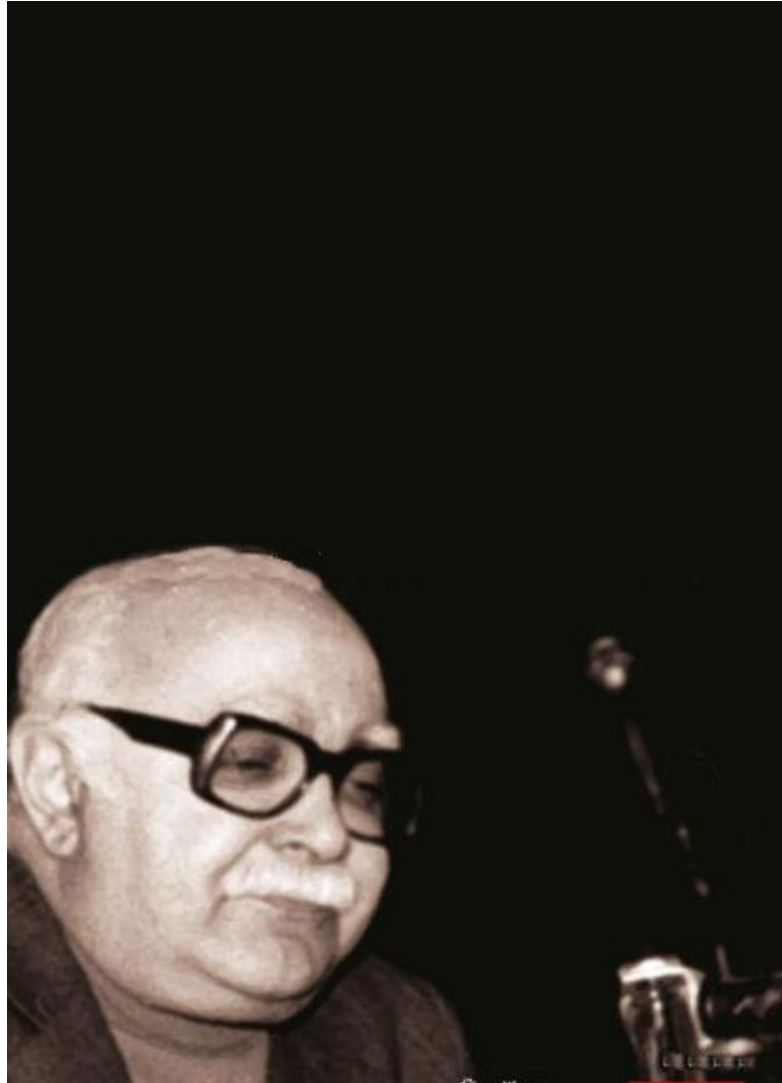
Çavdar'ın Türkiye'de sosyalist mücadelenin önemine inandığını belirten Somel, Çavdar'ın sosyalizm mücadelesinin uzun soluklu olduğunu bilen, dirençli bir aydın olduğunu dile getirdi. Tevfik Çavdar'ın kuşağının anti-komüzmin damga vurduğu bir kuşak olduğunu dile getiren Somel, Çavdar'ın tüm bu doğrudan ya da dolaylı baskılara rağmen doğru bildiği yoldan hiç sapmadığını ifade etti.

Anma sırasında ailesi adına birer konuşma yapan eşi Özden Çavdar ve kızı Işın Çavdar da Tevfik Çavdar'ın üretken, direngen ve sevgi dolu yönlerini paylaştılar.

Tevfik Çavdar kimdir?

1931 yılında İzmir'de doğdu. İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirdi. Uzun yıllar Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda görev yaptı. Bu görevi sırasında ABD ve İngiltere'de mesleki araştırmalarda bulundu. Ortadoğu Amme İdaresi Sevk ve İdare Yüksek Okulu'nda, aynı kurumun Kamu Yönetimi uzmanlık programında, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Bölümü mastır programında ve ODTÜ Şehircilik Bölümü'nde değişik zamanlarda öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1970'den itibaren Türkiye'nin siyasi ve iktisadi tarihi üzerine çalışmalar yaptı.

Değişik gazete ve dergilerde yayımlanan makale ve incelemelerinin yanı sıra aralarında "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi" ve "Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı" gibi en çok bilinen eserlerinin yer aldığı 20 kadar kitabı basıldı. Türkiye İşçi Partisi ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu için temel Marksizm bilgilerini de içeren eğitim kitapçıkları hazırladı. Uzun yıllar soL Haber Portalı'nda haftalık yazılarıyla yer aldı. 15 Ekim 2012 tarihinde aramızdan ayrıldı.

Tevfik Çavdar

Madde, Diyalektik ve Toplum Yazım Kuralları

Yazarlara Bilgi

Madde, Diyalektik ve Toplum dergisi Bilim ve Aydınlanma Akademisi tarafından üç ayda bir yayınlanan hakemli bir e-dergidir.

Dergi öncelikli olarak üç konuya odaklanmak-tadır:

- Tarihselci yöntemle ele alınan bilim tarihi araştırmaları (reel sosyalizme ilişkin az bilinen konuları gün ışığına çıkaran çalışmalara öncelik verilecektir.)
- Bilime yaslandığını iddia eden idealist sapmalara karşı geliştirilen tezler, tartışmalar ve bu anlamda materyalist diyalektiğin geliştirilmesi.
- Günümüz kapitalizmi içinde bilimin yapılış tarzının eleştirilmesi; sosyalizm içinde bilimin ve bilimin katkısıyla toplumun nasıl yol alacağına ilişkin araştırmalar.

Başvuru

Değerlendirme için bir başvuru metniyle bir-likte yazınızı mdt@bilimveaydinlanma.org adresine göndermeniz yeterli olmaktadır. Yazılar word dokümanı (docx veya odt) olarak kabul edilmektedir.

Başvuru sonrasında yazınız, en kısa sürede yayın kurulu tarafından ön incelemeden geçirilmektedir. Ön incelemeden geçen yazılar değerlendirme için konuyla ilgili hakemlere gönderilmektedir. Hakem kurullarında derginin danışma kurulundaki isimlere öncelik verilmektedir.

Hakemlerden gelen öneriler doğrultusunda yazının yayınlanmasına veya düzeltilmek üzere geri bildirim kararı verilmektedir.

Yazı biçimleri

Dergiye araştırma makalesi, görüş, eleştiri, haber, söyleşi, güncel bilim yazıları, bilim insanlarının tanıtıldığı portreler ve kitap tanıtımı kabul edilecektir.

Makale

Derginin yukarıda verilen temel konularına odaklanan ve 20 sayfaya kadar ulaşabilen araştırma yazılarıdır. Aşağıda belirtilen tüm yazım kurallarına uyulmalıdır.

Görüş

Ana temalarla ilgili 5 sayfaya kadar yazarların görüşlerini ilettiği yazılardır. Bu yazılarda özet ve anahtar kelimeye gerek yoktur.

Eleştiri

Özellikle Madde, Diyalektik ve Toplum'da daha önce yayınlanmış yazılara ilişkin eleştirilere yer verilecektir. Öte yandan, başka dergilerde yayınlanmış yazılara ilişkin eleştiriler de gönderilebilir.

Haber

Bilim ve Aydınlanma Akademisi tarafından düzenlenen etkinlikler, sempozyum ve konferansların haberleri öncelikli olmak üzere konuyla ilgili haberlere yere verilecektir.

Söyleşi

Yerli ve yabancı bilim insanları ile yapılan, en fazla 10 sayfa tutan söyleşilere yer verilecektir.

Güncel Bilim Yazıları

Güncel bilimsel gelişmelerle materyalist diyalektiğin ilişkisini kuran haberler yayınlanmak üzere kabul edilecektir.

Portreler

Bilimsel gelişmeye ve aydınlanma mücadelesine katkı koymuş bilim insanlarını tanıtan yazılara 5 sayfaya kadar yer verilecektir.

Kitap Tanıtımı

Konumuzla ilgili güncel kitaplar tanıtan yazılara 5 sayfaya kadar yer yayınlanacaktır.

Yazım Kuralları

Ana metin Times New Roman 12 punto ile yazılmalıdır.

Makale başlığı 14 punto, kalın, baş harfleri büyük geri kalanı küçük harf ile yazılmalıdır.

Metin içindeki ara başlıklar 12 punto kalın, başlığın yalnızca ilk kelimesinin ilk harfi büyük geri kalanı küçük harf ile yazılmalıdır.

Metin içinde yapılan alıntılar çift tırnak içinde gösterilmeli, üç cümleyi geçen alıntılarda ise bir satırbaşı ve sonu boşluğu verilerek tek satır aralığında tırnaksız yazılmalıdır.

Dipnotlar 8 punto ile yazılmalıdır.

Kapak sayfası: Kapak sayfası sırasıyla makale başlığını, yazarların ad ve soyadlarını, yazarların çalıştığı kurumları, yazışmadan sorumlu yazarın isim ve iletişim bilgilerini içermelidir.

Özet: Özet 250 kelimeyi aşmamalıdır. Özet bölümünde paragraf, dipnot, kaynak, şekil ve tablolara atıf ile tanımlanmamış kısaltmalar bulunmamalıdır.

Anahtar kelimeler: Özetin altında 3-5 adet anahtar kelime yer almalıdır.

Tablolar: Tablo içi yazılar Times New Roman 10 punto ile yazılmalıdır. Tablo başlıkları tablonun üstüne 10

punto ile yazılmalıdır. Tablo metin içine yerleştirilmelidir.

Şekiller: Baskıya uygun kalitede olmalıdır. JPEG formatı tercih edilmelidir. Şekil adları şeklin altına yazılmalı, şeklin alındığı kaynak başlığın ardından belirtilmelidir. Şekil metin içine yerleştirilmelidir.

Tablo ve şekiller metin içindeki sıralarına göre numaralandırılmalıdır.

Ekler: Ana metnin sonunda verilmelidir.

Kaynaklar: Metin içinde yapılan atıflar ve bu atıfların listelendiği Kaynakça bölümü **APA 6 formatına uygun** olmalıdır.

Metin içerisinde kaynak kullanımı:

Metin içi atıflarda, tek yazarlı kaynaklarda yazarın soyadı ve yayının tarihi belirtilmelidir. İki yazarlı makalelerde iki yazarın soyadı “ve” bağlacı ile birlikte yazılmalıdır. Üç ve daha fazla yazarı olan kaynaklar ilk yazarın soyadı “ve ark.” şeklinde belirtilmelidir.

Metin içinde doğrudan atıf yapılırken yazarın soyadından sonra parantez içinde kaynağın yayın yılı belirtilmelidir: Örneğin “Nielsen (2017) tarafından....” gibi

Cümlelerin sonunda atıf yapıldığında ise yazar ismi ve yayın yılı parantez içinde belirtilmelidir.

(Akın ve Özdemir, 1996)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atıf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır.

Aynı yazarın aynı yıl içindeki yayınları eser adlarının alfabetik sırasına göre a, b, c şeklinde sıralanmalıdır. (Bell, 2005a)

Aynı kaynaktan birden fazla alıntı varsa, sayfa numarası verilmelidir. (Önal, 2017, s.213) ya da (Önal, 2017, ss.213-215)

Kaynakça

Kaynaklar listesi metnin sonunda verilmelidir ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak numarasız şekilde sıralanmalıdır.

Bir yazarın birden çok eseri kullanılmışsa kaynaklar kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla yapıtı kullanılmışsa eser adlarının alfabetik sırasına göre “2009a”, “2009b” şeklinde sıralanır.

a. Kaynak makale ise

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl, varsa ay). Makalenin adı yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. Derginin Adı İtalik ve Her Kelimenin İlk Harfi Büyük Şekilde, Cilt İtalik Şekilde(Sayı), Sayfa Numara Aralığı. doi:

Cohen, N.D., Vontur, C.A., Rakestraw, P.C. (2000). Risk factors for enterolithiasis among horses in Texas. Journal of the American Veterinary Medical Association, 216, 1787-1794.

b. Kaynak kitap ise

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde. Baskı Yeri: Yayınevi.

Lewontin, R. (2103). Üçlü Sarmal, İstanbul: Say Yayınları

Editörlü kitap:

Editörün Soyadı, Editörün Adının Baş Harfleri. (Ed.). (Yıl). Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde. Baskı Yeri: Yayınevi.

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Yazının başlığı. Editörün adının/adlarının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde (ss. sayfa numara aralığı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Önal, N.E. (2017). Sovyetler Birliği'nde Tarımda Kolektivizasyonun Mantığı. Suda, E.Z. ve Önal, N.E. (Ed.), 100. Yılında Büyük Ekim Devrimi (ss. 213-236). İstanbul: Yazılama Yayınevi

Çeviri kitap:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde. (Çevirmenin Adının İlk Harfleri. Çevirmenin Soyadı, Çev.) Baskı Yeri: Yayınevi.

Newsholme, A. ve Kingsbury, J.A. (2015). Kızıl Tıp. (S. Görmez, Çev.) İstanbul: Yazılama Yayınevi.

c. Kaynak bir web sitesi ise

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yazının yayım tarihi). Yazının adı italik olarak, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. Erişim tarihi: Gün Ay Yıl, yazının linki.

FDA (2001). Effect of the use of antimicrobials in food-producing animals on pathogen load. Systematic review of the published literature . Erişim tarihi: 14.12.2017

<http://www.fda.gov/cvm/antimicrobial/PathRpt.pdf>

Tarihselci Yöntem ve Bilim Tarihi

Ocak 2018
205 sayfa

Yayına Hazırlayan | Erhan Nalçacı

Kendisini ilerici, bilimsel dünya görüşüne sahip sayan her bilim insanının, araştırmalarının yanında bilime ve insan aklına kasteden gericiliğe karşı aydınlanmacı duruşunu sergilemesi gerekmektedir. Bu görevin zorluğu ve aydın kafaya sahip insanların tarih boyunca sayıca az olması yıldırıcı olsa da, bilim insanları, bugüne kadar insan aklının özgürleşebilmesi için enerjisini, zamanını, hatta canını feda etmiş kafaların yolunda yürümelidirler. Bunun yolu da, içinde bulundukları toplumun nereden gelip nereye doğru evrildiği hakkında bir fikre sahip olmak ve bu sürece müdahale etmekten geçer.

Erhan Nalçacı, Fırat Akat, Kutluhan Ertekin, Evrim Gökçe, Simge Aykan, Hazal Artuvan Korkmaz, Güvem Gümüş Akay, Hasan Çalışkan ve Sertaç Üstün'ün ortak çalışmasıdır.

yazilama.com

yazilama

YazilamaYayin

yazilama_yayinevi